

ΔΑΥΛΟΣ

Δ. ΔΙΚΑΙΟΣ:
υπόθεσις
Νάσιωντζικ

ΠΡΟΣ «ΑΜΕΣΗ» ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΝ ΜΕ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ;

Δ.Ι.Λ.: *Όλίγα περὶ Διονυσιοκολάκων καὶ Ζακχαίων.*

ΣΠΥΡΟΣ ΝΟΝΙΚΑΣ: *Τὸ κράτος-ἐκτόπλασμα τῆς κοινότητος.*

ΜΕΤΕΩΡΟΣ: *Τὸ πρόβλημα τῆς ὑπευθυνοποιήσεως τῶν πολλῶν.*

ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΗΣ: *Άμεση δημοκρατία με βοήθεια τῆς Τεχνολογίας.*

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ: *Κοινοβουλευτισμός καὶ ἑλληνικὴ δημοκρατία*

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Γ. ΡΟΖΟΣ: *Ὁ νέος ὀλοκληρωτισμός καὶ τὸ «1984» τοῦ Ὁργουελ.*

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΩΤΟΪΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Δρ ΚΩΝ. ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ: *Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἡ ἱατρικὴ.*

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΤΑΓΑΡΗΣ: *Τὸ αὐτόχθον τοῦ Ἑλληνισμοῦ.*

Η. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ: *Ὁ σίδηρος ἦταν γνωστός στὴν Ἑλλάδα πολὺ πρὸ τοῦ 1150 π.Χ;*

ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ ΔΟΚΙΜΙΑ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΕΣ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΜΑΚΡΗΣ: *Ἡ δύναμη τοῦ ποιητῆ.*

ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ: *Ὑπαρξη καὶ ἱστορία στὴν ποιητικὴ τοῦ Καζαντζάκη.*

Σ. Γ.Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ: *Νοηματικὴ πυκνότης - Μονοσύλλαβες λέξεις.*

ΑΡΘΡΑ — ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ — ΙΔΕΕΣ

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΚΟΥΛΕΝΤΙΑΝΟΣ: *Ἑλληνικότητα καὶ Οἰκουμενικότητα.*

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΜΠΟΥΡΑΤΙΝΟΣ: *Σοφία, ἀποτελεσματικότητα καὶ θρησκεία.*

ΠΟΙΗΣΗ:

Δημήτρης Νικορέτζος, Θανάσης Παπαθανασόπουλος, Renzo Ricci, Χάρης Χρόνης.

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

Κρίνονται: Christi, Richard—Jahoda, Marie, Πέτρος Γλέζος, Χρ. Γιανναράς. Παρουσιάζονται: Κ.Μ. Καλλιός, Δρ. Ίσιδωρος Γούναρης, Γιώτα Στρατή, Γιώργος Κ. Παππάς, Κώστας Δ. Λάσκαρης, Γρηγόρης Μοτορίκος.

ΔΑΥΛΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Κυδαθηναίων 29, Πλάκα, Ἀθήνα (105 58)

Τηλέφωνα: 3223957 ἢ 9823655.

Τὰ γραφεῖα τοῦ Περιοδικοῦ λειτουργοῦν
πρωινὲς ὥρες 9.30-13.30, καθημερινά.

Ἐκδότης — Διευθυντής:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ

Ἀχιλλέως - Μουσῶν 51, Π. Φάληρο.

Υπεύθυνοι Τυπογραφείου
ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΠΑΜΠΑΝΗΣ — Π. ΜΠΑΡΜΠΗΣ
Γερανίου 24, Ἀθήνα.

Τιμὴ τεύχ. δρχ. 120 - Ἐτήσια συνδρομὴ
δρχ. 1.500 - Ὀργανισμῶν δρχ. 3.000 -
Φοιτητῶν δρχ. 500 - Ἐξωτερικοῦ δολ. 50

- Διαφημίσεις δὲν δημοσιεύονται.

Τὰ χειρόγραφα συνεργασιῶν δὲν ἐπιστρέφονται.

Ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση ἀρθρῶν
τοῦ ΔΑΥΛΟΥ ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ ἀναφέ-
ρεται ρητὰ ἡ πηγὴ τους.

Ὅλες οἱ συνεργασίες, τὰ βιβλία καὶ
τὰ ταχυδρομικὰ ἢ τραπεζικὰ ἐμβά-
σματα στὴ διεύθυνση: Δημ. Λάμπρου,
Μουσῶν 51 Π. Φάληρο, Ἀθήνα (175 62)

ΤΟΜΟΣ Γ' • 35 • ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ '84

Ὀλίγα περὶ Διονυσιοκολάκων καὶ Ζακχαίων

Ἄν ἐνατενίσουμε τὴν ἀλήθεια κατὰ
πρόσωπον, θὰ πρέπει νὰ παραδεχθούμε ὅ-
τι ὁ ἰσχύων «τύπος» τοῦ σημερινοῦ δια-
νοομένου σ' ὅλο τὸν κόσμον, μολονότι εἶ-
ναι ἓνας, ἐμφανίζεται μὲ δύο πρόσωπα: Εἴ-
τε (α) πρόκειται γιὰ Ζακχαῖο, ποὺ ἀφοῦ
πόθησε ἐμμανῶς τὴν ἐξουσία χωρὶς νὰ
μπορέσῃ νὰ τὴν ἀπολαύσῃ γιὰ οἰοδῆποτε
λόγον, ἀναρριχήθηκε, ἀπογοητευμένος ἐν-
τέλει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, πάνω στὴ συκο-
μορέα ἐνὸς ἐντύπου ἢ ἄλλου μέσου καὶ ἐ-
κείθεν, ἐκδικούμενος, λιθοβολεῖ μὲ ἀμε-
σες ἢ ἔμμεσες βολὲς τοὺς φορεῖς τῆς
δυνάμεως· εἴτε (β) ἐπαγγέλλεται ἐξ ἀρχῆς
τὸν «Διονυσιοκόλακα», ὡς παρατρεχάμε-
νος, «σύμβουλος», «τεχνοκράτης» καί,
τέλος πάντων, οἰασῆποτε μορφῆς νομι-
μόφρων ὑπηρετικὸς ἀκόλουθος τῶν ἰσχυ-
ρῶν, ταυτιζόμενος μαζύ τους καὶ παρέχον-
τας σ' αὐτοὺς ἀχρηστες κατ' οὐσίαν ἐκ-
δουλεύσεις διαφόρων εἰδῶν, γιὰ νὰ τρέφε-
ται μὲ τὰ περισσεύοντα ψίχουλα τοῦ παρα-
γοντισμοῦ καὶ τῆς δυνάμεως καὶ νὰ ἱκανο-
ποιῇ ἐτσι τὸν ἀγιάτρευτό του πόθο γιὰ τὰ
ἐξουσιαστικὰ «ἀγαθά». Τὸ φαινόμενο τοῦ
ἰδεοληπτικοῦ ἀντι-ἐξουσιαστικοῦ ἢ ἐξου-
σιομανοῦς διανοομένου τῆς ἐποχῆς μας εἶ-
ναι μᾶλλον γενικό — μὲ ἐλάχιστες, ἴσως, ἐ-
ξαιρέσεις ὠρισμένων «ἐκκέντρων» μονά-
δων, ποὺ πνευματικὰ δὲν συνδέονται ἢ συ-
ναρτῶνται μὲ τὶς πηγὲς ἰσχύος οὔτε ἀρνη-
τικὰ (ἀντιθετικά) οὔτε θετικά (ταυτιστικά).

Καὶ ταυτίζω τὸν ἀντιεξουσιαστικὸ μὲ
τὸν ἐξουσιαστικόν, γιὰτὶ καὶ οἱ δύο ἀποτε-
λοῦν ἓνα πρᾶγμα διαφορετικὰ ἐκφραζόμε-
νο, ἀφοῦ τὸ σημεῖο ἀναφορᾶς καὶ τῶν δύο
εἶναι ἓνα, ἡ ἐξουσία. «Ἐναντία ταῦτά», εἶ-
πε ὁ Ἡράκλειτος· κι αὐτὸ δὲν θὰ πάψουμε
νὰ τὸ ἐπαναλαμβάνουμε μονότονα, γιὰτὶ
πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ 3-4 ὅλα - κι -ὅλα
κλειδιά τῆς σκέψεως ποὺ διαθέτουμε, μὲ
γενικὴ ἐφαρμογὴ γιὰ τὴν ἀσφαλῆ προσπέ-
λαση τῆς καθολικῆς ἀλήθειας σ' ὅλους
τοὺς τομεῖς, ἀπὸ τὴν ὕλη καὶ τὸ σύμπαν
μέχρι τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἱστορία.

Θὰ μπορούσα ν' ἀποτολήσω τὴν ἐκτίμηση ὅτι ἡ ἔρμαφρόδιτη, ἡ τερατογόνος θάλασσα, σύζευξη δυνάμεως καὶ ἀλήθειας, ποὺ παίρνει τὴ μορφή τῆς ὑποταγῆς τῆς διανοήσεως στὴν ἐξουσία, ἀντιπροσωπεύει τὸ βαθύτερο καὶ τὸ πιὸ ἐπικίνδυνο σύμπωμα τῆς γενικῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀνιάτης παραφροσύνης παῦ προσέβαλε θανάσιμα καὶ κατέστρεψε τὴ ζωὴ μας καὶ τὸν «πολιτισμό» μας. Ἡ δύναμη ὑπὸ οἰανδήποτε μορφήν ἀποτελεῖ μέγεθος κι ὄχι ποιότητα — γι' αὐτὸ καὶ δὲν αὐτοελέγχεται οὔτε αὐτοσυντηρεῖται. Καὶ γι' αὐτὸ, ὁ προβιβασμός της σὲ αὐτοσκοπὸ ἢ κορυφαία «ἀξία» καὶ αὐτοτελὲς «ἰδεῶδες» ἰσοδυναμεῖ μὲ ἀπότμηση τοῦ ὁμφάλιου λώρου τῆς σκέψεως πρὸς τὴν ἀλήθεια. Ἡ δύναμη στὴν ἀποκορύφωση τῆς ἐπιβολῆς της ὄχι μόνο δὲν συνυπάρχει μὲ τὸ Λόγο, ἀλλὰ τείνει νὰ τὸν ἐξαλείψῃ ὀλοκληρωτικά, νὰ τὸν ἐξαφανίσῃ ἀπ' ὅπου μπορεῖ νὰ ὑφίσταται καὶ νὰ ἐκδηλώνεται ὡς εὐεργετικὴ καὶ συνεκτικὴ οὐσία ποὺ συντηρεῖ κι ἐνώνει τὴ ζωὴ καὶ τὸν Κόσμο. Ἐξουσία (= δύναμη) ἀποκεκομμένη κι ἀνεξέλεγκτη ἀπὸ τὴν αὐτοτελῆ ἀλήθεια εἶναι, ἐφ' ὅσον παραινέται ἡ πρωτοκαθεδρία της, ἡ ἀσφαλέστερη προϋπόθεση διακοπῆς τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι καὶ ἐξαφανίσεως τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους ἀπὸ τῆ γῆ.

Ξέρω, ὅτι οἱ Ζακχαῖοι ἢ Διονυσιοκόλακες θὰ ἐπικαλεσθοῦν πρὸς ὑπεράσπισίν τους τὴν παλιὰ ἀλλὰ τόσο παρεξηγημένη «δεοντολογία» περὶ ἐνθρονίσεως τῶν φιλοσόφων ἢ φιλοσοφίσεως τῶν βασιλέων. Ἡ πλατωνικὴ αὐτὴ οὐτοπία ἔχει μία μόνη, ἀλλὰ τεράστια σημασία, ποὺ τελικὰ τὴν καταξιώνει σὰν ἐξοχὴ πρακτικὴ τοῦ θεωρητικοῦ ἀνθρώπου: Ναί, ὁ διανοούμενος ὀφείλει νὰ μάχεται ἀέναα καὶ κραταῖα γιὰ τὴν ἐξαλήθευση, γιατί ἔξεραι τὸν κίνδυνο ποὺ ἀντιπροσωπεύει ἡ ἀσυνάρτητη πρὸς τὴν ἀλήθεια δύναμη σὰν αὐθῦπαρκο μέγεθος, ταυτόχρονα ὁμως ἀντιλαμβάνεται ἄριστα ὅτι ἡ ταῦτιση δυνάμεως - ἀλήθειας, καὶ συνεπῶς ἡ ἀναρρίχρησή του στὸ βασιλικὸ θρόνο, εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ ἀντινομικὴ πρὸς τὴν ἴδια τὴ φύση του ἢ τὸ ρόλο του ὡς λειτουργοῦ τῆς ἀλήθειας. Τὸ πείραμα στὴ Σικελία τοῦ ἀποπειραθέντος θεωρητικὰ νὰ ἐνίστῃ τὸ ἀντινομικὸ ζεύγμα ἀλήθεια

- δύναμη ἴσως νὰ μὴ σημαίνῃ τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τοῦ Πλάτωνος νὰ δείξῃ ἔμπρακτα, καὶ μὲ τὴν ἀποτυχία του, ὅτι ζῶν ἰδανικὸ ἀπλῶς πρέπει νὰ παραμένῃ πάντοτε ἡ «δυνάμει ἀλήθεια», ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια καθ' ἑαυτὴν δὲν θὰ γίνῃ ποτὲ στατικότητα, καθεστῶς, κατάσταση. Ἡ αἰώνια κι ἀτέρμονη κίνηση ἢ ἐπιδίωξη εἶναι ἡ μοναδικὴ μοῖρα τοῦ «φύσει ὀρεγομένου τοῦ εἶδέναι». Ἡ πίστη ὅτι κάποτε θὰ φθάσῃ ὁπωσδήποτε ὁ Σίσυφος καὶ θὰ σταματήσῃ στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου εἶναι ἀπλῶς τὸ σύνδρομο ὄλων τῶν ἰδεοληπτικῶν καὶ ὄλων τῶν παρανοικῶν ὄλων τῶν ἐποχῶν.

Ἄν ἡ συλλογιστικὴ τοῦ ἀρθριδίου αὐτοῦ δὲν καταποντίζεται στὸ βυθὸ τῆς τυπικῆς λογικῆς, ἀλλὰ προεκτείνεται, διασυνδέεται καὶ κατοχυρώνεται μὲ σημεία ἀναφορᾶς τῆς πρὸς τὸ ἐν κινήσει ἀληθινὸ καὶ τὸ ἐν κινήσει ἐλεύθερο (δὲν ὑπάρχει στατικὴ ἀλήθεια οὔτε στατικὴ ἐλευθερία), ποῖο θὰ μπορούσε νὰ εἶναι τὸ ἐπιμύθιο; Μὰ ἔχει ἤδη, κατὰ κάποιον τρόπο, διατυπωθῇ κι αὐτό: Μὴ μπορώντας νὰ εἶναι ὁ γνήσιος διανοούμενος οὔτε ἐξουσιαστικὸς οὔτε ἀντιεξουσιαστικὸς παρὰ μόνον ἀληθινός, δὲν μπορεῖ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ρόλο του ὡς ἐξαληθευτοῦ οὔτε μὲ λιθοβολισμούς ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς συκομορέας οὔτε μὲ λιβανωτοὺς μέσα ἀπὸ τοὺς κόλπους, τὰ μύχια καὶ τ' ἄδυστα τῆς δυνάμεως. Καὶ πιὸ πρακτικά: ἡ σύμπληξη ἀρνητικοῦ (ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς τὴν ἐξουσία) ἢ θετικοῦ (ἐκ ταυτίσεως πρὸς αὐτὴν) πόλου δυνάμεως στὰ χέρια τῆς διανοήσεως ἰσοδυναμεῖ μὲ ἀλλοτρίωσή της καὶ μετατροπὴ της σὲ ἐξάρτημα ἐξουσιαστικό. Οὔτε γάμος, οὔτε, ἄρα, διαζύγιο νοεῖται μεταξὺ δύο εἰδῶν ποὺ ἀνήκουν σὲ διαφορετικὲς συνομοταξίες. Πορεύονται ἀπλῶς παράλληλα, ἐξ ἀντικειμένου ἀλληλοεπιδρώντα, ἀλλὰ ἐξ ὑποκειμένου ἀσύμπτωτα. Ὁ αὐθεντικὸς διανοούμενος εἶναι πάντοτε — καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ μέγιστο τίτλο τιμῆς — ἓνας «περιθωριακὸς ἀνθρώπος». Γιατὶ ἡ οὐσία, τὸ ἀντικείμενο ποὺ τὸν ἀπασχολεῖ, εἶναι ἐσωτερικὴ τοῦ ὑπόθεσης. Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ δοκιμάζει νὰ προσδώσῃ στὴν οὐσία ἐξωτερικὴ ὑπόσταση, τὴν μετατρέπει ἀπλῶς σὲ Ἐξουσία!

Δ. Ι. Λ.

ΣΠΥΡΟΣ ΝΟΝΙΚΑΣ

Τὸ κράτος - ἐκτόπλασμα τῆς κοινότητος

Ἡ φορολογία εἶναι ἔννοια πού ἐκ φύσεως περιέχει τὸ σπέρμα τῆς ἀδικίας, τῆς βίας, τῆς ἐξουσίας ἀλλὰ καὶ ταυτόχρονα τῆς ἀνάγκης στὰ πλαίσια τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Εἶναι μιὰ ὑπόθεση πού μόλις ἰσορροπεῖ πάνω στὸ αἶτημα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Μετὰ δυσφορίας βρίσκει ἀνταπόκριση στὶς μέρες μας, ὅταν ὁ φορολογούμενος δὲν πείθεται εὐκολα γιὰ τὸ δίκαιον τῆς πληρωμῆς, ἀφοῦ εἶναι ξεκομμένος ἀπὸ τὸ σκοπὸ τῆς φορολογίας.

Ὁ φόρος ἦταν πάντοτε ἐπαχθὴς ἐπέμβαση ἐκ μέρους τῆς κρατικῆς ἐξουσίας πάνω στοὺς κόπους καὶ τὴν περιουσία τῶν ἀνθρώπων. Πῆρε ὅμως διαστάσεις ἀπάνθρωπης μορφῆς στὴν ἐποχὴ τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅταν τὸ στρατιωτικὸ καὶ ἐξουσιαστικὸ κράτος τῶν Ρωμαίων ἐξουθένωσε τοὺς ὑποτελεῖς λαοὺς καὶ τοὺς Ρωμαίους πληβεῖους, πού πλήρωναν κάθε ἴδους φόρους γιὰ νὰ εὐημεροῦν οἱ αὐτοκράτορες, οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ λεγεῶνες ἐναντι-διῆθεν παροχῆς προστασίας ἀπὸ τοὺς βαρβάρους. Τότε μπήκανε καὶ τὰ θεμέλια τῆς σημερινῆς φορολογικῆς «φιλοσοφίας», ὅπου ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά εἶναι τὸ ἐξουσιαστικὸ κράτος καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ κάθε εἶδους φορολογούμενοι. Σήμερα τὸ πρόβλημα τῆς φορολογίας ἔχει ἀποκτήσει ἰδιάζουσα σημασία, γιατί κάτω ἀπὸ τὸ πρόσχημα τῆς «κοινωνικῆς ἀνάγκης» τοῦ φόρου πρὸς ἀντιμετώπιση τῶν ἀπαραιτήτων δαπανῶν τῆς πολιτείας, κρύβεται ἡ βούληση τοῦ ἐξουσιαστικοῦ κράτους, πού δὲν λειτουργεῖ πάντοτε πρὸς τὸ συμφέρον τῶν φορολογουμένων ἀλλὰ ἐνίοτε καὶ ἐναντίον. Σὲ μερικὲς δὲ περιπτώσεις μόνον ἐναντίον. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει, γιατί ὁ φορολογούμενος δὲν ἔρχεται σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὴν δαπάνη πού καλύπτει τὸ προϊόν τῆς φορολογίας. Ἄλλο πρᾶγμα ὁ φορολογούμενος πού πληρώνει, καὶ ἄλλο τὸ κράτος πού ξοδεύει. Ὅλα τὰ φορολογικὰ ἔσοδα πέφτουν στὸν κοινὸ κορβανᾶ (πού τύποις λέγεται κρατικὸς προϋπολογισμός) καὶ στὴ συνέχεια, μέσα ἀπὸ πολυδαίδαλες διαδικασίες στὶς ὁποῖες δὲν συμμετέχει ὁ φορολογούμενος, καταλήγουν σὲ κάθε εἶδους δαπάνη, πού ἄμεση σχέση δὲν ἔχει μὲ τὴν πηγὴ τοῦ ἐσόδου, δηλαδὴ τὸν φόρο. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ κρεατομηχανὴ πού ἀλέθει τὸν ἐθνικὸ μόχθο. Τροφοδοτεῖται μὲ φόρους καὶ βγάζει δαπάνες. Ἄλλος πληρώνει, ἄλλος εἰσπράττει, ἄλλος ξοδεύει, ἄλλος ὠφελεῖται, ἄλλος ζημιώνει, ἄλλος δοξάζεται, ἄλλος πηγαίνει φυλακὴ, ἄλλος ἐξουσιάζει.

Ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν ἦσαν πάντοτε ἔτσι. Θὰ χρειαστεῖ καὶ πάλι νὰ ἀνατρέξουμε στὰ καθαρὰ νερὰ τῆς ἀρχαίας δημοκρατίας (πού, φεῦ, ὅπως μᾶς ἐξέθεσε ὁ Sir M. I. Finley, *Δαυλός* σελ. 1571-1581, μόνο τὸ ὄνομα ἔχει μείνει σήμερα ἀπὸ τὴν δημοκρατία ἐκείνη) καὶ νὰ διδαχτοῦμε γιὰ τὸν αὐθεντικὸ ρόλο τῆς φορολογίας, γιὰ τὸν κοινωνικὰ δίκαιο φόρο, γιὰ τὴν διασφάλιση τοῦ φορολογικοῦ ἐσόδου ὡς πρὸς τὴν δαπάνη πού προορίζεται, γιὰ τὴν ἄμεση σχέση φόρου - δαπάνης καὶ φορολογουμένου - πόλεως (πόλις - κράτος). Καὶ γιὰ αὐτὰ μᾶς διαφωτίζει ὁ Ἀριστοτέλης στὴν «*Ἀθηναίων Πολιτεία*» του:

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἦσαν λίαν προσεχτικοὶ στὸ θέμα τῆς φορολογίας, γιατί τὴν θεωροῦσαν ὡς περιοριστικὴ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας τῶν πολιτῶν.

Δὲν γνώριζαν τὴν λέξη φόρος. Τότε εἶχαν τὶς «εἰσφορές», τὶς ὁποῖες τακτικῶς ἢ ἐκτάκτως κατέβαλλαν οἱ πολῖτες, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις δαπανῶν. Προκειμένου δὲ περὶ ἐμμέσων φόρων (δασμῶν - τελῶν) ἦσαν ἰδιαίτερα εὐαίσθητοι, γιατί τοὺς θεωροῦσαν καταθλιπτικούς, φορεῖς ἀδικίας, γι' αὐτὸ καὶ ἦσαν ἀσημάντου ὕψους.

Μὲ βάση τοὺς Νόμους τοῦ Σόλωνα, μᾶς λέει ὁ Ἀριστοτέλης, οἱ ἐλεύθεροι Ἀθηναῖοι πολῖτες χωρίστηκαν σὲ τέσσερις κατηγορίες ἀπὸ πλευρᾶς περιουσίας, ὅχι εἰσοδήματος. Τὸ τελευταῖο εἶχε μεγάλη σημασία, γιατί ὑποχρέωνε τοὺς Ἀθηναίους νὰ καλλιεργοῦν τὰ χωράφια τους, δοθέντος ὅτι μὲ βάση τὴν ἔκταση τῶν χωραφῶν ὑπολογιζότανε τὸ εἰσόδημα παραγωγῆς καὶ στὴ συνέχεια ἡ «φορολογικὴ» ὑποχρέωση. Ἔτσι ὑπῆρχαν οἱ τάξεις τῶν πεντακοσιομεδίων, τῶν τριακοσιομεδίων, τῶν διακοσιομεδίων καὶ τῶν κάτω τῶν διακοσίων μεδίων. (Ὁ μέδιμνος ἦταν μέτρο χωρητικότητας 52 περίπου λίτρων γιὰ ξηρὰ καὶ ὕγρὰ). Ὅλοι οἱ εἰσφέροντες ξόδευαν μὲ προσωπικὴ εὐθύνη τὸ προϊόν τῆς εἰσφορᾶς τους, ἄνευ μεσολαβήσεως τρίτων, καὶ πιὸ συγκεκριμένα: οἱ εἰσφέροντες τῆς πρώτης κατηγορίας συνήθως κάλυπταν τὶς δαπάνες μᾶς τριήρεως ἢ ἐνὸς πολεμικοῦ ἵππου. Οἱ πλουσιότεροι τῆς κατηγορίας αὐτῆς κάλυπταν τὰ ἔξοδα τῶν θεατρικῶν παραστάσεων στὶς γιορτὲς τοῦ Διονύσου ἢ ἄλλες. Ἀναφέρονται καὶ περιπτώσεις πολὺ πλούσιων, ποὺ κάλυψαν στρατιωτικὲς δαπάνες ἐκστρατείας χιλιάδων ὀπλιτῶν. Οἱ εἰσφέροντες τῆς δεύτερης κατηγορίας ἀποτελοῦσαν τὴν τάξη τῶν «ἰππέων», γιατί κάλυπταν τὴν δαπάνη συντηρήσεως ἐνὸς πολεμικοῦ ἵππου, ἐνὸς ἵπποκόμου καὶ τοῦ ἀπαραίτητου ὀπλισμοῦ τους. Οἱ εἰσφέροντες τῆς τρίτης κατηγορίας ἀποτελοῦσαν τὴν τάξη τῶν «ζευγитῶν» καὶ κάλυπταν τὴν δαπάνη τοῦ ἀτομικοῦ τῶν ὀπλισμοῦ. Ἡ τελευταία κατηγορία ὀνομάζετο «θῆτες». Οἱ «θῆτες» δὲν συνεισέφεραν τίποτα. Οἱ πολῖτες τῶν τριῶν περιουσιακὰ ἀνώτερων τάξεων διὰ κληρώσεως ἀνελάμβαναν ἀμισθὶ τὰ ἀξιώματα τῆς πολιτείας (βουλευτές, δικαστές, στρατηγοί, λογιστές, ταξίαρχοι, ἄρχοντες, πρυτάνεις κλπ.). Ἡ τάξη τῶν θητῶν εἶχε μόνο τὸ δικαίωμα νὰ μετέχη στὶς συνελεύσεις τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ τῶν δικαστηρίων.

Μὲ τὸν παραπάνω τρόπο δενότανε ἅμεσα ὁ εἰσφέρων μὲ τὴν δαπάνη τοῦ ἔργου καὶ παραπέρα μὲ τὸ ἔργο τῆς πόλεως. Τὸ μέτρο ἦταν σοφώτατο, γιατί ἔπρεπε νὰ συμμετέχουν ὅλοι οἱ πολῖτες στὴν διαχείριση τῶν κοινῶν (καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ πλήρης ἔννοια τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς δημοκρατίας), ὥστε νὰ ἐπικρατεῖ ἡ δύναμη τῆς πλειοψηφίας καὶ ὄχι ἡ τόλμη τῶν ὀλίγων μὲ τὴν ἀδιαφορία τῶν πολλῶν. Ἐκεῖνοι, δέ, ποὺ δὲν ἐπαιρναν μέρος στὴν πολιτικὴ ἐκφύσσοντο «ἀτιμοί» καὶ ἀνίκανοι νομικῶς νὰ μετέχουν τῆς πολιτείας.

Ἄν συγκρίνουμε τὴν φορολογικὴ κλίμακα, ἃς ποῦμε, τῆς ἀρχαιότητας μὲ τὴ σημερινή, θὰ διαπιστώσουμε, ὅτι ἡ κλίμακα τῶν προγόνων μας ἦταν πολὺ πιὸ προοδευτικὴ καὶ δικαιοτέρα τῆς σημερινῆς, μὲ ἀλματώδεις καὶ γενναῖες φορολογικὲς αὐξήσεις ἀπὸ εἰσοδηματικὴ τάξη σὲ τάξη. Ἡ ἔμμεση φορολογία (δασμός, τέλη κλπ.) στὴν πόλη - κράτος τῆς Ἀθήνας κυμαινότανε στὸ 1%-2% ἐπὶ τῆς ἀξίας, γιατί ἡ φορολογία αὐτή, ὅπως καὶ σήμερα, θεωρεῖται ἀδίκη, δεδομένου ὅτι ὅλοι οἱ πολῖτες, ἀνεξάρτητα εἰσοδηματικοῦ ἐπιπέ-

δου, ἐπιβαρύνονται μὲ τὸν ἴδιο φόρο. Καὶ ὁμως οἱ ἔμμεσοι φόροι (δασμοί, εἰσφορὲς κλπ.) στὶς μέρες μας συνήθως κυμαίνονται μεταξύ 20% καὶ 200%-300% ἐπὶ τῆς ἀξίας.

Ἀλλὰ ἡ εὐαισθησία τῆς ἀρχαίας δημοκρατικῆς κοινωνίας πάνω στὸ θέμα τῆς φορολογίας ἐκτεινόταν καὶ στὸ θέμα τῆς ἐντιμῆς διαχείρισης τοῦ δημοσίου χρήματος (σήμερα καταργοῦμε τὸν προληπτικὸ ἐλεγχὸ τῶν δημοσίων δαπανῶν). Δέκα ἐκλεγμένοι λογιστὲς καὶ δέκα συνήγοροι ἔλεγχαν τὶς δαπάνες τοῦ δημοσίου, καὶ σὲ περίπτωση παρανομίας ἢ ποινὴ ἦταν πρόστιμο στὸ δεκαπλάσιο τῆς κατάχρησης. Ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος γιὰ κάθε πολίτη ἦταν νὰ κατηγορηθεῖ γιὰ κατάχρηση δημοσίου χρήματος, καὶ γνωστὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Φειδία (καὶ μαζί του τοῦ Περικλῆ), ποὺ κατηγορήθηκε, ὅτι ἔκλεψε χρυσὸ κατὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ χρυσελεφάντινου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς, στὸν Παρθενῶνα. Ὁ Φειδίας ὁμως, προεξοφλώντας μιὰ τέτοια κατηγορία, φρόντισε νὰ φτιάξει τὸ ἄγαλμα λυόμενο, ὁπότε καὶ τὸ ξεβίδωσε, τὸ ζύγισε καὶ ἀπέδειξε τὴν ἐντιμότητά του στὸ δικαστήριον.

Ὁ σεβασμὸς τοῦ δημοσίου χρήματος ἐκδηλωνότανε σὲ κάθε περίπτωση δημοσίας δαπάνης. Ὁ Λυσίας στὸν περίφημο δικανικὸ λόγο του «*Υπὲρ τοῦ ἀδυνάτου*» ὑποστηρίζει στὸ δικαστήριον τὸ δικαίωμα ἀνάπληρου πολίτου νὰ ἐπιδοτηθεῖ ἀπὸ τὸ δημόσιο γιὰ ἓνα χρόνο, γιατί ἦταν πολὺ φτωχὸς καὶ ἀνήμπορος. Ἀξίζει νὰ φρεσκάρουμε τὴν μνήμη μας πάνω στὴν περίπτωση, γιὰ νὰ διαπιστώσουμε τὸ ὕψηλὸ ἐπίπεδο κοινωνικῆς πολιτικῆς (κοινωνικὸ κράτος), τὸ δικαίωμα κάθε πολίτη νὰ ἀμφισβητήσει τὴν ἀσκουμένη πολιτικὴ δαπάνων σὲ κάθε λεπτομέρεια καί, παραπέρα, τὸν σεβασμὸ τοῦ δημοσίου χρήματος στὰ πλαίσια τῆς ἄμεσης δημοκρατίας ποὺ ἴσχυε, ὅπως αὐτὴ ἐκδηλωνότανε μέσα ἀπὸ τοὺς θεσμοὺς καὶ τὶς διαδικασίες.

Ὅμως σήμερα ζοῦμε, παγκοσμίως, κάτω ἀπὸ ἓνα ἄλλο σύστημα διακυβερνήσεως. Εἶτε πρόκειται περὶ κρατῶν τῆς Δύσης, εἶτε περὶ ἀνατολικῶν, εἶτε περὶ τριτοδρομικῶν, τὸ σύστημα διοίκησης εἶναι τὸ ἴδιο. Ἐμμεσο καὶ ἀντιπροσωπευτικὸ. Σ' αὐτὸ τὸ σύστημα ὁ λαὸς δὲν συμμετέχει στὰ κοινὰ ἀμέσως, ἀλλὰ ἐκλέγει τοὺς ἐκπροσώπους του, οἱ ὁποῖοι ὑποτίθεται ὅτι σκέπτονται καὶ ἐνεργοῦν γιὰ τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ αὐτὸ ἀποτελεῖ ψεῦδος, πλάνη καὶ βιασμὸ τῆς λαϊκῆς βούλησης. Γιατί, ἐν πολλοῖς, τὸ κράτος ἀποτελεῖ αὐτόνομη κάστα, ἰδιαίτερη τάξη μέσα στὸ σῶμα τοῦ ἔθνους, μὲ σκοπὸ τὴν ἄσκηση ἐξουσίας πάνω στοὺς ἄλλους, ἀνεξάρτητα ποῖος ἐπιβαίνει κάθε φορὰ τοῦ ὀχήματος τῆς κρατικῆς ἐξουσίας. Καὶ ὁ ἀχαλίνωτος αὐτὸς κρατισμὸς γίνεται περισσότερο ὀδυνηρὸς, ὅσο περισσότερο προσεγγίζουμε τὰ διήθεν λαϊκὰ καθεστῶτα τοῦ ὑπαρκτοῦ ἢ ἀνύπαρκτου σοσιαλισμοῦ (καὶ μάρτυράς μου ἡ «*Νέα Τάξη*» τοῦ Μίλοβαν Τζίλας, ἡ μαρξιστικὴ «*νομενκλατούρα*» καὶ τὰ διάφορα πολιτικὰ κατεστημένα τῆς Δύσης). Στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς κρατικιστικῆς, ψευδεπίγραφης δημοκρατίας (ποὺ μόνο τὸ ἄδριο τῆς πουκάμισο ἔχει μείνει) ἡ φορολογία εἶναι τὸ μέσο στήριξης καὶ διαιώνισής της, γιατί τὸ χρῆμα ἀπὸ τοὺς φόρους δημιουργεῖ καὶ ἐδραιώνει τὴν κρατικιστικὴ ἐξουσία πάνω στὶς μάζες καὶ τὸν οἰκονομισμό. Κοντὰ στὶς ἄλλες ταξικὲς διακρίσεις ποὺ ἔχουμε βιώσει μέχρι σήμερα (καπιταλιστὴς καὶ προλετάριος, πλού-

σιος καὶ φτωχός, προνομιούχος καὶ μὴ προνομιούχος κλπ.) πρέπει νὰ προστεθεῖ ἀκόμη μία, ποὺ κάνει ὅλες τὶς προηγούμενες διακρίσεις νὰ ὠχριοῦν: κράτος καὶ φορολόγούμενοι. Ἡ τελευταία αὕτη διάκριση εἶναι κατὰ φύσιν καὶ ἔκτασιν τερατώδης. Καὶ αὐτό, γιατί ἡ φορολογία δῆθεν ἐπιβάλλεται, ὅπως ἐπιβάλλεται, χάριν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀνακατανομῆς τοῦ εἰσοδήματος, τῆς θεμελίωσης τοῦ κοινωνικοῦ κράτους καὶ ἄλλα «ἡχηρὰ καὶ θεατρικά», ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἀποτελεῖ τὸν βραχίονα τῆς κρατικιστικῆς κάστας, ἡ ὁποία ἀπομυζεῖ τοὺς ἐκτὸς αὐτῆς πολίτες καὶ δογματίζει μέσω τοῦ προϊόντος τῆς φορολογίας.

Πρὸς ἐπιβεβαίωση τῶν παραπάνω ἀναφέρεται, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι τόσο στὴν Ἑλλάδα ὅσο καὶ στὴν Οὐγγαρία τὸ κράτος ἀπομυζεῖ μέσω τῆς φορολογίας τὸ 60% περίπου τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος. Ἰδιαίτερα στὸν τόπο μας ἡ φορολογία εἶναι ἄδικη καὶ καταπιεστική, δεδομένου ὅτι τὸ 72% περίπου τῶν φόρων εἶναι προϊόν ἐμμέσου φορολογίας (καὶ τὸ 28% ἀμέσου), ποὺ προφανῶς ὀφείλεται στὴ ἐπαχθέστερη «προκρούστεια» ἀντίληψη περὶ συγκεντρώσεως δημοσίων ἐσόδων, μιᾶς κι αὐτὸ τὸ σύστημα βολεύει. Ἀλλὰ ἐδῶ βρίσκεται καὶ ἡ καθολικὴ ἀντίδραση τῶν φορολογουμένων, ἡ φοροδιαφυγή, ἡ φοροαποφυγή καὶ ἡ ἀντικρατικιστικὴ τους συμπεριφορά, γιατί δὲν μποροῦν νὰ χωνέψουν τὸ ἐτσιθελικὸ φορολογικὸ μας σύστημα, ποὺ οὔτε πληροφορεῖ, π.χ., γιατί ἡ βενζίνη φορολογεῖται μὲ 200% περίπου, οὔτε διαφωτίζει ποῦ τελικῶς ἔοδεύονται τὰ λεφτά. Καὶ θὰ ἀναφέρω τὴν περίπτωση τοῦ ταξιτζὶ ποῦ, ὅταν σὲ ἐκπομπὴ τῆς ΕΡΤ ρωτήθηκε τί πιστεύει γιὰ τὰ φορολογικὰ μέτρα, ἀπάντησε: «Δὲν ἔχω ἀντίρρηση νὰ σφίξω τὸ ζωνάρι μου, ὄχι μόνο μιὰ τρύπα, ἀλλὰ τρεῖς. Ὅμως ποῦ θὰ πᾶνε τὰ λεφτά; Αὐτὸ δὲν μοῦ τὸ εἶπε κανεὶς». Καὶ μιὰ καὶ μιλήσαμε γιὰ φοροδιαφυγή, ἡ ἀπορία εἶναι, ἂν τὸ κράτος κόπτεται ἐναντίον τῆς φοροδιαφυγῆς γιὰ λόγους κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἢ γιὰ νὰ εἰσπράξει ἀκόμη 200 δισεκατομμύρια δραχμές. Γιατί τὸ τελευταῖο πρέπει νὰ ἀποκλειστεί, ἀφοῦ ἤδη τὸ Κράτος ἔχει ἐξαντλήσει παντελῶς τὰ φοροεισπρακτικά του ὅρια. Ποῦ θὰ φθάσουν τὰ δημόσια ἔσοδα: στὸ 75% τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ἀπὸ 27% τὸ 1951; Κατὰ συνέπεια κάθε αὔξηση φορολογικῶν ἐσόδων ἀπὸ φοροδιαφυγὴ ποῦ συλλαμβάνεται, πρέπει νὰ συνοδεύεται ἀπὸ ἀντίστοιχη μείωση ἄλλων φόρων.

Σὲ τελικὴ ἀνάλυση τὸ θέμα φορολογία καὶ κράτος εἶναι θέμα οὐσίας καὶ περιεχομένου τῆς δημοκρατίας. Εἶναι ἀκόμη θέμα τύπου θεσμῶν καὶ διαδικασιῶν. Τοῦτο ἰσχύει τόσο στὴν περίπτωση τῆς ἄμεσης δημοκρατίας, ποὺ ἐξασφαλίζει διαφάνεια καὶ ἐγγυᾶται τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἐλευθερία, ὅσο καὶ στὴν περίπτωση τοῦ τεχνάσματος τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας ποὺ ἀποπλανᾷ τὶς μάζες, συσκοτίζει τὴν πραγματικότητα, διαιώνίζει τὴν κοινωνικὴ ἀδικία, φαλκιδεύει τὴν πολιτικὴ βούληση τῶν πολιτῶν καὶ βιάζει τὴν ἔννοια τῆς πολιτικῆς. Στὴν ἄμεση δημοκρατία πόλις καὶ πολίτης εἶναι ἔννοιες ταυτόσημες. Ὁ πολίτης εἶναι ἔννοια παράγωγη τῆς πόλεως καὶ ἡ σύζευξη τους συντελεῖται μέσω τῆς πολιτικῆς. Πόλις, πολιτικὴ καὶ πολίτης ὑπάρχουν καὶ λειτουργοῦν γιὰ τὸ κοινὸ συμφέρον. Στὴν ἔμμεση δημοκρατία (καὶ ἰδιαίτερα στὸν τόπο μας) ὁ πολίτης ποτὲ δὲν συμβιβάστηκε μὲ τὴν ἔννοια τοῦ κρά-

τους, γι' αὐτὸ καὶ ποτὲ δὲν δέχτηκε ἀγόγγυστα τὴν φορολογία. Κράτος καὶ πολίτης εἶναι ἔννοιες ἀσύμπτωτες καὶ ἀνταγωνιστικὲς παντοῦ. Τὸ κράτος ἐπεβλήθη ἔξωθεν στὸν νεοέλληνα καὶ πῆρε τὴν θέσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς δημογεροντίας, ποὺ ἀποτελοῦσε γνήσιο τέκνο τῆς ἀρχαίας ἀμεσης δημοκρατίας. Ὁ ἐλληνισμὸς καὶ τὸ «ἐλληνικόν» ἐπιβίωσαν στὴν Τουρκοκρατία, γιατίι λειτουργοῦσε ὁ θεσμὸς τῆς δημογεροντίας πάνω στὰ ἀχνάρια τῆς ἀμεσης δημοκρατίας τῶν προγόνων μας.

Βέβαια ὑπάρχει τὸ γνωστὸ ἐπιχείρημα τῆς «κλίμακος». Δηλαδή τότε (στὴν πόλιν - κράτος τῶν Ἀθηνῶν) ἦσαν ὅλοι κι ὅλοι 250.000 περίπου ἄνθρωποι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, μάλιστα, ψήφιζαν μόνον οἱ 30.000 ἐλεύθεροι πολῖτες καὶ συνεπῶς τὸ σύστημα τῆς ἀμεσης δημοκρατίας, τεχνικῶς, ἦταν λειτουργήσιμο, ἐνῶ σήμερα ἔχουμε κράτη μὲ πληθυσμὸ δεκάδων καὶ ἑκατοντάδων ἑκατομμυρίων ψυχῶν, καὶ τεχνικῶς εἶναι ἀνεφάρμοστο τὸ σύστημα. Αὕτὴ ἡ θέσιν εἶναι προφανῶς πρωθύστερη. Γιατὶ πρῶτα πρέπει νὰ πιστέψουμε στὴν χρησιμότητα τῆς ἀμεσης δημοκρατίας, ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου καὶ ὅπου ὑπέρτατος νόμος εἶναι ἡ εὐημερία τῆς πολιτείας καὶ ὕστερα νὰ ἐξετάσουμε, ἂν, τεχνικῶς, μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ τὸ σύστημα. Καὶ ὅπως θὰ δοῦμε σὲ ἄλλη εὐκαιρία, ὅσο κι ἂν ὑπάρχουν τεχνικὰ προβλήματα, ἡ ἀμεση δημοκρατία μπορεῖ νὰ ξαναλειτουργήσῃ. Ἀρκεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀπομαζοποιηθεῖ, νὰ ἀποκτήσῃ τὴν χαμένην του ἀτομικὴ ἀκεραΐωση, νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ οἰκονομισμοῦ καὶ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τοὺς διάφορους παραδείσους ποὺ ὑπόσχονται οἱ ἄφθονοι «-ισμοί» τῆς ἐποχῆς μας.

Μ Ε Τ Ε Ω Ρ Ι Σ Μ Ο Ι

Εκεῖ ποὺ τελειώνει ἡ ἐξουσία, ἀρχίζει ὁ ἄνθρωπος· καί, τὰνάπαλιν, ἐκεῖ ποὺ ἀρχίζει ὁ ἄνθρωπος, τελειώνει ἡ ἐξουσία. Ἡ ἀλήθεια αὕτη, τῆς ὁποίας δὲν διεκδικῶ τὴν πατρότητα, ἀφοῦ αὐτὴ ἀνήκει στὸν μεγαλομάρτυρα Φρειδερίκο Νίτσε, ἐξυπονοεῖ ὅτι ἡ ἐξουσία παίρνεται ἐδῶ μὲ τὴν ἐννοια τῆς ἐκτροπῆς, τῆς ἀνωμαλίας, τῆς διαστρεβλώσεως τῆς ἐναρχῆς κοινωνίας, τῆς στηριζόμενης στὰ φυσικὰ κοινωνικὰ ἐνστικτα (αὐτόχρημα ὑγίη κι ἀληθινά, ἐφ' ὅσον ἀποτελοῦν ὁμαλὴ ἔκφανση καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἀλλὰ καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς φυσικῆς ἀληθείας)· ὅπως καὶ ἡ ἐννοια ἄνθρωπος χρησιμοποιεῖται ἐδῶ μὲ τὴν σημασία τοῦ αὐτοακεραιωμένου προσώπου, τοῦ μὴ διαστραφέντος ἀπὸ τὴν ὑπερανάπτυξη τῆς ὁρμῆς ἐπιβολῆς ἀλλ' οὔτε, ἐξ ἀντιθέτου, ἀπὸ τὸ σύνδρομο τῆς ὑποταγῆς, τῆς δουλείας, τῆς συνειδητῆς ἀνελευθερίας. Ἐξουσία καὶ δουλεία εἶναι τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πράγμα, ἀφοῦ καὶ τὰ δύο ἀποτελοῦν ἄρση, ἄρνηση καὶ κατάργηση τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς φυσικῆς ἐσωτερικῆς ἀληθείας, ὅπως καὶ ὁ τύραννος καὶ ὁ δοῦλος εἶναι ἐπίσης τὸ ἴδιο πράγμα γιὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς λόγο. Αὕτῃ ἡ παλίνδρομος σχέση ἢ ταυτότης τῶν ἀντιθέτων δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγῃ ποτέ, ἂν θέλουμε νὰ μὴν πελαγοδρομοῦμε στὰ τέλματα τοῦ δογματισμοῦ καὶ τῆς παράνοιας, μὲ τὰ ὁποῖα καταπλημμυρίσθηκε καὶ μέσα στὰ ὁποῖα καταπνίχθηκε, βούλιαξε καὶ ἐκμηδενίσθηκε ἡ σκέψη μας καὶ ἡ συνειδητότητά μας.

Ελπίζω, ὅτι ἡ τοποθέτηση αὐτὴ τοῦ καινοῦ προβλήματος τῆς διαστρεφῆς τῆς σύγχρονης ἀνθρώπινης ὁμά-

δας δὲν θὰ ἐκληφθῇ ὡς κήρυγμα ὑπὲρ τῆς ἀναρχίας. Καὶ τοῦτο, γιὰτὶ ἡ συλλογιστικὴ τῆς προηγούμενης παραγράφου ὑποχρεωτικὰ ἐξυπονοεῖ ἐπίσης, ὅτι ἡ ἀναρχία ὡς ἄρνηση τῆς ἐννοιας τῆς ὁμάδας εἶναι ἐξ ἴσου διαστρεβλωτικὴ καὶ ἀνώμαλη κατάσταση μὲ τὴν ἐξουσία, ἀφοῦ κι αὕτὴ ἀποτελεῖ ἐκτροπὴ ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀλήθεια — ποὺ καὶ στὴν ἐσωτερικὴ ἀνθρώπινη φύση ἐκφαίνεται μὲ τὸ κοινωνικὸ ἐνστικτο, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐξωτερικὴ φύση παίρνει συγκεκριμένη μορφή μὲ τὶς κοινότητες, τὶς συμβιώσεις τῶν ὁμοειδῶν ὄντων. Ἡ ἀναρχία δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐξουσία, ἐφ' ὅσον ἀμφότερες ἐκτρέπονται ἀπὸ τὸ ἀληθινὸ κι ἐφ' ὅσον, ἀλλωστε, πρακτικὰ συνυπάρχουν: ὅπου ἡ ἐξουσία ὑπερανάπτυσσεται, ἐκεῖ καὶ ἡ ἀναρχία τείνει νὰ γιγαντωθῇ. Στὴν ὁμαλὴ ἀνθρώπινη ὁμάδα, ὅπου κυριαρχεῖ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀξίας κι ὄχι τῆς ὁρμῆς ἐπιβολῆς τῶν μὲν ἐπὶ τῶν δέ, δὲν νοοῦνται οὔτε ὑπάρχουν τὸ ἐκτόπλασμα τῆς ἐξουσίας καὶ τὸ ἐκτόπλασμα τῆς ἀναρχίας. Ἐλπίζω, ὅτι γιὰ τὸν νοοῦντα ἀναγνώστη δὲν χρειάζεται νὰ γίνω πιὸ ἀναλυτικὸς — δὲν μοῦ τὸ ἐπιτρέπει ἄλλωστε ὁ στενὸς χώρος ἐνὸς μικροῦ ἀρθριδίου —, γιὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτό, ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ὁμάδα, ἂν δὲν ἐκτραπῇ πρὸς τὴν παγκυριαρχία τῆς δυνάμεως, εἶναι πρωταρχικὴ προϋπόθεση τῆς ἐλευθερωτικῆς κι ἐξαληθευτικῆς ἀνθρώπινης ζωῆς· καὶ οἱ θεωρίες ὅτι δῆθεν ἡ κοινωνικὴ συμβίωση ἐνέχει ἀφ' ἑαυτῆς τὸ στοιχεῖο τῆς ἀνελευθερίας, ἀποτελοῦν ἀπλῶς κατασκευὲς καὶ «ἄλλοθι» τῶν ἀπολογητῶν τοῦ ἐξουσιασμοῦ καὶ τῆς δουλείας.

Ποιὰ μορφή θὰ μπορούσε νὰ πάρῃ τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐναρχῆς — μὴ ἐξου-

σιαστικῆς καὶ μὴ δουλωτικῆς — ἀνθρώπινης ομάδας, ὥστε τὸ αἶτημα τῆς ἀξίας σὰν ἰδεολογικοῦ θεμελίου τῆς κοινότητος καὶ ἡ ταυτόχρονη ἐξασφάλιση τοῦ ἀκεραιωμένου προσώπου σὰν κυττάρου τῆς ὑγιоῦς ομάδας νὰ μὴ διαστρεβλώνωνται εἴτε ἐξουσιαστικοποιούμενα εἴτε ἀναρχοποιούμενα; Καὶ πάλι, γιὰ ν' ἀπαντήσω στὸ ἐρώτημα αὐτό, δὲν πρόκειται — οὔτε χρειάζεται, νομίζω — νὰ πρωτοτυπήσω, ἀν ὑπενθυμίσω, ὅτι ἡ πολιτικὴ σκέψη, καὶ δὴ τῶν γιγάντων τῆς ἀρχαιοελληνικῆς φιλοσοφικῆς κορυφώσεως ἀλλὰ καὶ τῆς πρωτοπορίας τῆς ἀρχαιοελληνικῆς πολιτικῆς πρακτικῆς, ἔχει ἤδη ἀπαντήσει αὐθεντικὰ καί, ὥς μοῦ ἐπιτραπῇ ἡ μεγάλη κουβέντα, τελεσιδικα. Θεωρητικὰ καὶ πρακτικὰ ἡ ἰδεολογικὴ ἀρχὴ τῆς ἀξίας καὶ ἡ ἀτομικὴ ἀρετὴ τῆς αὐτοακεραιώσεως τοῦ προσώπου δὲν μποροῦν σὲ κανένα ἄλλο σύστημα νὰ βροῦν τὴ θέσιν τους καὶ νὰ κατοχυρωθοῦν ἀπέναντι στὸν κίνδυνον τῆς ἐκτροπῆς πρὸς τὴν προσωποβόρο διαστροφὴ τῆς δυνάμεως καὶ τὴν ἀξιοφάγο κατάστασιν τῆς ἀναρχίας σὲ κανένα ἄλλο «σύστημα», παρὰ μόνο σ' ἐκεῖνο ποῦ θὰ ἐνεργοποιοῦσε τὰ ἐπὶ μέρους πρόσωπα καὶ θὰ ἐγγυᾶτο ταυτόχρονα τὴν ἀξιοποίηση τῶν προσόντων τῶν προικισμένων, τῶν ἐκλεκτῶν φύσεων. Ἡ ἐνεργοποίηση τοῦ προσώπου δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀλλιῶς παρὰ μόνο μὲ τὴν ἐνέργῳ ἀνάληψη τῶν εὐθυνῶν τοῦ ἀπέναντι στὰ δημόσια πράγματα. Καὶ ἡ ἀκίνδυνη ἀξιοποίηση τῶν ἐκλεκτῶν δὲν θὰ πραγματοποιηθῇ ποτέ, ἀν αὐτοὶ δὲν ἐνεργοῦν καὶ δὲν ἐλέγχωνται γιὰ κάθε ἐνέργειά τους δημόσιον χαρακτηρὰ ἀπὸ τὸν μοναδικὸ ἀρμόδιον, τὴν κοινότητα.

Πρακτικὰ ἡ δεοντολογία αὐτὴ ἐφαρμόζεται μόνο στὴν «πολιτεία», τὸ

σύστημα αὐτὸ ποῦ σύμφωνα μὲ τὴν πλατωνικὴ καὶ τὴν ἀριστοτελικὴ ὁρολογία δὲν ταυτίζεται μὲ τὴ «δημοκρατία». Στὴν πολιτεία οἱ ἀποφάσεις γιὰ ὅλα τὰ δημόσια ζητήματα παίρνονται ἀπὸ τὴν κοινότητα. Οἱ πολῖτες ἐκλέγουν ἐνέργειες, πράξεις, διαδικασίες πολιτικῆς κι ὄχι ἄτομα. Σὲ ἄτομα ἀπλῶς ἀνατίθεται ἡ ἐκτέλεση τῶν εἰλημμένων ἀποφάσεων. Ἄρα ἡ πολιτεία ὑπευθυνοποιεῖ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τὸ μέλος τῆς, τὸν πολίτη, καὶ ταυτόχρονα, ἐνῶ ἀξιοποιεῖ τὸν ἐκλεκτὸ στὴν ἐκτέλεση, δὲν τοῦ ἀφήνει περιθώρια γιὰ νὰ μεταβληθῇ σὲ φορὰ δυνάμεως — ἀφοῦ δὲν τοῦ παραχωρεῖ τὸ δικαίωμα τῆς ἀποφάσεως. Ὁ πολίτης, τὸ πρόσωπο, δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιπροσωπεύεται, γιὰ τὸ τότε θὰ ἔπαυε ἀπλουστάτα... νὰ εἶναι πρόσωπο. Ὅπως καὶ ὁ ἐκλεκτὸς δὲν μπορεῖ νὰ μετατραπῇ σὲ «ἀντιπρόσωπο», γιὰ τὸ τότε θὰ ἔπαυε νὰ εἶναι ἐκλεκτὸς — καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ ἀξιοκρατία θὰ ἔπαυε νὰ λειτουργῇ. Ἡ κατάργησις τοῦ προσώπου μὲ τὴν μετατροπὴν τοῦ ἀντιπρόσωπο ἢ ἀντιπροσωπευόμενον ἀποτελεῖ τὴν βαθύτερη αἰτία τῆς ἐξαλλαγῆς τῶν συγχρόνων λεγομένων «ἀντιπροσωπευτικῶν δημοκρατιῶν» (κοινοβουλευτισμοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἢ ἀμερικανικοῦ τύπου) σὲ κακοήθη ἀναρχοεξουσιαστικὰ νεοπλάσματα, σὲ βαθμὸ ποῦ νὰ μὴ διαφέρουν σὲ τίποτα, ἀπὸ ἀποψη οὐσίας καὶ ποιότητος, ἀπὸ τὰ καρκινώματα τῆς τυραννίας καὶ τῆς ἀναρχίας...

Αμεση» δημοκρατία, λοιπόν, εἶναι ἡ πολιτεία ἀρχαίου ἐλληνικοῦ τύπου, ἡ ἀσφαλὴς αὐτὴ ἐγγύησις κατὰ τῆς ἐξουσιαστικοποιήσεως τῶν ἀξίων καὶ κατὰ τῆς ἀνευθυνότητος τῶν πολλῶν ἢ, μὲ ἄλλα λόγια, κατὰ τοῦ τέρατος τῆς τυραννίας καὶ κατὰ τοῦ χάους τῆς ἀναρχίας. Καὶ τὸ ἀκεραιωμένο πρόσωπο ἐναρμονισμένο μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀξίας

εἶναι ἡ μοναδικὴ πολιτικὴ ξυνωρίς πού μπορεῖ νὰ περάσῃ ἀλώβητη ἀνάμεσα στὶς συντρίβουσες συμπληγάδες τῶν διαστροφῶν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δουλείας. Σὲ ἄλλα ἄρθρα τοῦ παρόντος τεύχους ρίχνεται ἡ ἰδέα τῆς ἀναζητήσεως τῆς δυνατότητας πρακτικῶν ἐφαρμογῶν τοῦ ἰδεώδους τῆς ἀμεσης δημο-

κρατίας σήμερα μὲ τὴ βοήθεια τῆς τεχνολογίας. Ἀλλὰ τὸ θέμα εἶναι τόσο καίριο καί, θάλεγα, συγκλονιστικό, ὥστε ὁ «Δαυλός» θὰ πρέπει νὰ τὸ ἀντιμετωπίσῃ προσεχῶς μὲ ἀναλυτικὲς καὶ ἐξονυχιστικὲς προσεγγίσεις.

Μετέωρος

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΡΑΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΣ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ

Δὲν ὑπάρχει ὀρθὴ ἢ ἐσφαλμένη ἐνόραση στὸ πνευματικὸ πεδίο. Ὑπάρχει μόνον διαφωτιστικὴ ἢ καταλυτικὴ. Ὁ λόγος εἶναι πὼς ἐφ' ὅσον ἡ ἐνόραση ἐξακολουθεῖ νὰ αἰωρῆται κάπου μέσα στὴν συνείδηση μαζί μὲ τὸ ὅποιο ντύμα της, τὸ ὑποκείμενὸ της δὲν ἔχει ἀκόμα γίνῃ πλήρως ἐλεύθερο. Τὸ ἐνορώμενο χρωματίζεται εἴτε ἀπὸ τὴν ἐμπειρία του στὸ φυσικὸ ἐπίπεδο, εἴτε ἀπὸ ὅ,τι θεωρεῖ ὡς τὸ ἀντίθετό της, ἂν ἡ ἐμπειρία του ὑπῆρξε ἀρνητικὴ. Ὁ καθορισμὸς τῆς πνευματικῆς ἐνόρασης ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἐμπειρία γίνεται σὲ δύο ἐπίπεδα:

Τὸ πρῶτο εἶναι πολιτισμικόν. Ἄν εἶμαι Ἑλληνας τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ., ἡ λύτρωση θὰ ἐμφανισθῇ στὰ μάτια μου μὲ τὸν μανδύα ἐνωσῆς μου πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, τὸν Διόνυσο ἢ τὸν λόγο — ἀνάλογα μὲ τὴν παράδοσή μου ἢ προσωπικὴ μου ἀντίδραση σ' αὐτήν. Ἄν πάλι εἶμαι Ἰνδὸς λάτρης τῆς Κάλι, ἡ λύτρωση θὰ ἐμφανισθῇ μὲ τὸν μανδύα τοῦ ἀποκεφαλισμοῦ μου ἀπὸ αὐτὴν καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ θερμοῦ μου ἐναγκαλισμοῦ στὰ αἵματοβαμμένα χέρια της. Ὁ Ἀπόλλων, ὁ λόγος καὶ ἡ Κάλι ντύνουν τὴν πνευματικὴ μου ἐνόραση στὸ μέτρο πού ἐγὼ ὁ ἴδιος ἔχω ντυθῇ (ἢ ἀπορρίπτω) τὸν ἑλληνικὸ ἢ τὸν ἰνδικὸ πολιτισμό.

Τὸ δεύτερο ἐπίπεδο στὸ ὁποῖο ἡ πνευματικὴ ἐνόραση καθορίζεται ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἐμπειρία, εἶναι ἀτομικόν. Ἄν εἶμαι ἄνθρωπος μὲ προσωπικότητα φλογερή, ἡ λύτρωση θὰ ἐμφανισθῇ στὴ συνείδησή μου μὲ τὴ μορφή τῆς φωτιᾶς πού κατακαίει τὰ πάντα. Ἄν εἶμαι ἄνθρωπος

ὄνειροπόλος καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ μοῦ στοιχίζει, ἡ λύτρωση θὰ ἐμφανισθῇ μὲ τὸν μανδύα μιᾶς σταδιακῆς πορείας, καλοδιαγεγραμμένης δομῆς ἢ ὁποιασδήποτε ἄλλης κατασκευῆς. Ἄν πάλι ἡ διανοητικότητά μου μὲ βαραίνει, θὰ ἐμφανισθῇ ἡ λύτρωση μὲ τὴ μορφή ἐκστασιακῆς ἀπολίθωσης. Ἡ χοικότητα, ἡ δομικότητα ἢ τὸ ὁποιοδήποτε ἄλλο θὰ ἐκφράσουν τὴν ἐμπειρία μου, στὸ μέτρο πού ἐγὼ ὁ ἴδιος ὀρίζομαι ἀπὸ αὐτὸ ἢ ἀπὸ τὸ ἀντίθετό τους.

Καὶ στὴν μία καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση, τόσο στὸ πρῶτο ἐπίπεδο ὅσο καὶ στὸ δεύτερο, αὐτὸ πού ἔχει σημασία δὲν εἶναι ἡ μορφή μὲ τὴν ὁποία συνειδητοποιῶ τὴν ἐνόραση ἢ τὸ ἰδιαίτερό της χρῶμα. Αὐτὸ πού ἔχει σημασία εἶναι ἡ καταλυτικότητά της. Ἐφ' ὅσον αἰωροῦνται ἀκόμα στὴ συνείδησή μου ἡ μορφή καὶ τὸ ἰδιαίτερο χρῶμα, πρόκειται γιὰ ἀπλὴ θέαση μιᾶς πνευματικῆς ἀλήθειας. Ἐφ' ὅσον διαλύονται μορφή καὶ χρῶμα, πρόκειται γιὰ βίωση — καὶ ὄχι ἢ διαφωτιστικὴ συνειδητοποίηση — πού διαλύει ὄχι μόνον τὴ μορφή καὶ τὸ χρῶμα, μὰ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐγώ. Μένει τόσο ἡ γεύση τῆς ἐλευθερίας χωρὶς τὴν μυρουδιά της. Μένει ἡ λειτουργία της ἐντὸς χωρὶς μάχη ἐκτός.

Αὐτὸ εἶναι τὸ εἶδος τῆς πνευματικῆς ἐνόρασης πού λυτρώνει. Συνεπῶς αὐτὸ εἶναι τὸ εἶδος τῆς πνευματικῆς ἐνόρασης πού διδάσκει. Ἡ πραγματικὴ γνώση δὲν οἰκοδομεῖ, γκρεμίζει. Ἡ πραγματικὴ κατανόηση δὲν τακτοποιεῖ, διαλύει.

Αἰμίλιος Μπουρατίνος

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ

Κοινοβουλευτισμός και ελληνική δημοκρατία*

.....

Κύρια ιδεολογική βάση του κοινοβουλευτισμού είναι η αρχή της ισότητας (égalité). Οί πολίτες στο κοινοβουλευτικό καθεστώς έχουν ψήφο της ίδιας αξίας. Ή ψήφος του βλακός έχει το ίδιο βάρος με την ψήφο του εύφους, ή ψήφος του διεφθαρμένου μετρά το ίδιο με την ψήφο του έντιμου, ή ψήφος του ίκανού δεν έχει καμιά διαφορά από την ψήφο του ανίκανου κ.ο.κ. Στόν κοινοβουλευτισμό ή έννοια της ποιότητας είναι απaráδεκτη και «άντιδημοκρατική», οί άνθρωποι ίσοπεδώνονται από κάποιο δογματικό όδοστρωτήρα, κυριαρχεί ή έννοια της ποσότητας, του αριθμού της πλειοψηφίας. Οί εκλεγόμενοι, αντιπρόσωποι ή κόμματα, στην πραγματικότητα δεν αντιπροσωπεύουν τίποτε άλλο από έναν αριθμό, ένα άθροισμα ψήφων, ποιοτικά και ήθικά άχρωων, ουδέτερων, αδιάφορων. Αυτά τὰ «άθροίσματα — βουλευτές» ή τὰ «άθροίσματα — κόμματα» δεν έχουν, επίσης, ποιοτική ή ήθική διαβάθμιση, είναι ίσοπεδωμένα, σαν τις ψήφους που τὰ ανέδειξαν. Δεν χαρακτηρίζονται από τίποτε, έξω από την ικανότητα να συγκεντρώνουν μεγαλύτερο αριθμό ψήφων από τόν αριθμό ψήφων που παίρνουν οί μη εκλεγόμενοι, και δεν χρειάζεται καμιά αποδειγμένη προσφορά, αξία ή άλλο γνώρισμα που να τούς καθιστά άξιους να κυβερνούν εκείνους που τούς εκλέγουν. Πρακτικά, ή απόρριψη της αρχής της ποιότητας και ή αντικατάστασή της από την αρχή της ποσότητας οδηγεί στην έκλογη και παρουσία στο Κοινοβούλιο και στην έξουσία ατόμων που συνήθως δεν έχουν προσφέρει τίποτε στο Έθνος τους, σε κανένα τομέα, τών λεγομένων «επαγγελματιών πολιτικών».

Αυτή ή ιδεολογική αρχή της ισότητας και ή συναφής προς αυτήν αρχή της ποσότητας είναι ξένες όχι μόνο προς την ελληνική δημοκρατία, αλλά και γενικά προς κάθε εκδήλωση της ελληνικής αντίληψως περί ζωής. Οί Έλληνες, θιασώτες τών ιδεών της αλήθειας και της δικαιοσύνης, θά ήταν αδιανόητο να άσπασθούν ένα δόγμα, όπως είναι ή αυθαίρετη και άδικη αρχή της ισότητας— δεδομένου ότι ισότητα δεν υπάρχει πουθενά, ούτε στη φύση ούτε στις βιολογικές ή πνευματικές ικανότητες τών ανθρώπων, αλλά, αντίθετα, ισχύει ή ποιοτική διαφοροποίηση και διαβάθμιση σ' όλα. Αυτή την όλοφάνερη αλήθεια — που την έχει πιά συσκοτίσει έντελώς το δόγμα της ισότητας — έθεταν σαν ιδεολογική βάση τών πολιτειών τους, δημοκρατικών ή όχι, οί Έλληνες. Και γι' αυτό κυρίαρχη ελληνική πολιτική ιδέα είναι ή ιδέα της δικαιοσύνης, της δίκαιας δηλαδή αντιστοιχίας μεταξύ προσφοράς και δικαιώματος, μεταξύ πραγματικής αξίας και δυνατότητας αναλήψεως δημοσίων καθηκόντων. Στην Άθηναίων Πολιτεία, έκτός του γεγονότος ότι δεν είχαν το δικαίωμα ψήφου το 80% του ένήλικου πληθυσμού περίπου (δοϋλοι, γυναίκες, μέτοικοι, άτιμοι, άσεβείς κλπ.), ή αξία της ψήφου και τὰ λοιπά πολιτικά δικαιώματα, σε διάφορες φάσεις, ιδίως στις περιόδους άκμης, διαφοροποιούνταν μεταξύ τών πεντακοσιομεδίων, τών ίππέων, τών ζευγυτών και τών θητών, ανάλογα προς τις ύποχρεώσεις κάθε τάξεως, την προσφορά και την αποδεδειγμένη με έργα ήθική και πνευματικήν αξία του καθενός ψηφοφόρου. Και οί προσφέροντες π.χ. ίππο για το ίππικό ή οί έξοπλίζοντες τριήρη για το ναυτικό είχαν περισσότερη πολιτική βαρύτητα στην Πνύκα, σε σχέση με τούς μη προσφέροντες ή τούς επιστρατευόμενους για βοηθητικές ύπηρεσίες (όπως οί θήτες). Άλλά και οί εκλεγόμενοι είχαν να επιδείξουν σημαντικό πολεμικό ή άλλης φύσεως δημόσιο έργο, δεν ήσαν

* Άπό το Δοκίμιο Έλληνικής Ίδεολογίας «Άναζήτηση», Άθήνα 1981, σελ. 191-4.

άπλως επαγγελματίες πολιτικοί, τὸ λειτούργημα πὺ ἀνελάμβανον ἦταν ἀνάλογο πρὸς τὴν ἔμπρακτα ἀποδεδειγμένη ἱκανότητα καὶ ὑπεροχή τους. Αὐτοὶ πὺ κυβέρνησαν τὴν Ἀθήνα, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Μιλτιάδης, ὁ Κίμων, ὁ Περικλῆς κλπ., εἶχαν ἀποδείξει ἤδη τὴν ἡγετική τους ἀξία στὰ πεδία τῶν μαχῶν ἢ ἄλλου. Ἀκόμη καὶ στὴν περίοδο τῆς παρακμῆς καὶ τῆς διαφθορᾶς οἱ δημαγωγοὶ αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη νὰ προσφέρουν ἔργον σημαντικό, ἐξωπολιτικό, γιὰ νὰ σταθοῦν πολιτικά, καὶ ὁ χειρότερος ὅλων, ὁ Κλέων, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πολιτική του ἀναγνώριση, σχεδιάζει καὶ πραγματοποιεῖ αὐτοπροσώπως τὴν ἀστραπιαία νίκη τῆς Σφακτηρίας, ἕνα ἀριστούργημα τῆς πολεμικῆς τέχνης.

Ἡ δεύτερη ἰδεολογικὴ ἀρχὴ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ εἶναι ἡ ἀντιπροσωπευτικότητα, ἡ ὑποτιθέμενη δηλαδὴ ἔκφραση τῆς πολιτικῆς θελήσεως τοῦ πολίτη - ψηφοφόρου ὅχι ἄμεσα, ἀλλὰ μέσῳ ἑνὸς ἄλλου προσώπου ἢ ομάδας, τοῦ βουλευτῆ ἢ τοῦ κόμματος. Οἱ ἐντολοδόχοι λαμβάνουν πολιτικὴ πληρεξουσιότητα ἀπὸ τὸν πολίτη πὺ τοὺς ψηφίζει, γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση θεμάτων ἐκκρεμούντων ἢ μελλόντων νὰ ἀνακύψουν μετὰ τίς ἐκλογές, καὶ γιὰ χρονικὸ διάστημα ἐτῶν, ἀπλῶς διότι ὁ πολίτης ψηφίζει διῃθεν τὸ πρόγραμμά τους καὶ ὅχι τοὺς ἴδιους — πρόγραμμα, πὺ συνήθως δὲν τηρεῖται, ἀλλὰ καὶ πὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ προβλέπῃ καὶ νὰ καλύπτῃ ὅλα ἐκεῖνα τὰ θέματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἔχει τὴν πληρεξουσιότητα νὰ ἀποφασίσῃ ὁ ἐκλεγόμενος γιὰ λογαριασμὸ τοῦ ἐκλεγόντος. Καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι, τοὺς ὁποῖους «ἐκλέγει» ὁ πολίτης, εἶναι ἤδη ἐκλεγμένοι ἐκ τῶν προτέρων, ἀπλῶς ὁ ψηφοφόρος καλεῖται νὰ ἐγκρίνῃ ἐκείνους πὺ ἔχουν ἤδη ἐγκριθῇ καὶ μὴ στοὺς συνδυασμούς. Πρακτικὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀρχῆς τῆς ἀντιπροσωπευτικότητος εἶναι ἡ ἀσυνδοσία καὶ ἡ ἀποδέσμευση τῶν ἀντιπροσώπων ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσωπευόμενους, ἡ ἀδυναμία ἀσκήσεως τῆς Ἀρχῆς ἐκ μέρους τοῦ δήμου, μ' ἄλλα λόγια ἡ κατάργηση τῆς ἰδίας τῆς οὐσίας τῆς δημοκρατίας.

Ἡ ἑλληνικὴ δημοκρατία στηριζόταν στὴν ἀρχὴ τῆς ἀμεσότητος, δὲν ὑπῆρχε ἀντιπροσωπευτικότητα. Ὁ πολίτης ἀνέθετε συγκεκριμένο ἔργο στὸ λειτουργὸ τῆς Πολιτείας, δὲν τοῦ ἔδινε τὸ δικαίωμα νὰ τὸν ἀντιπροσωπεύῃ σὲ τίποτε. Ὁ δημόσιος ἀρχων ἐλεγχόταν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν, ἡ θητεία του ἦταν σχετικὰ μικρὴ — τὸ πολὺ ἑνὸς ἔτους — καὶ γιὰ κάθε θέμα πὺ ἀνέκυπτε, τὴν ἀπόφαση στὴν ἔπαιρνε ὁ δῆμος, γιὰ νὰ ἀφήσῃ ἀπλῶς τὴν ἐκτέλεσή της στὸν ἀρμόδιο λειτουργὸ. Ἀκόμη καὶ σὲ εἰδικές περιπτώσεις, ὅπως π.χ. σὲ πολιτικὲς καὶ διπλωματικὲς ἀποστολές ἢ σὲ μακρινὲς ἐκστρώσεις, οἱ δημόσιοι ἄνδρες εἶχαν περιορισμένη πληρεξουσιότητα καὶ ἦταν δυνατόν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ ἐλεγχθοῦν καὶ νὰ ἀνακληθοῦν ἀπὸ τὸν δῆμο. Ἡ ψήφος τοῦ πολίτη ἀφωροῦσε στὴν λήψη ἀποφάσεων καὶ ὅχι ἀποκλειστικὰ στὴν ἐκλογὴ ἀντιπροσώπων, ὅπως συμβαίνει στὸν κοινοβουλευτισμὸ.

Ἡ τρίτη καὶ πιὸ χαρακτηριστικὴ ἀρχὴ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ εἶναι ὁ «πλουραλισμός», ἡ ὑπαρξὴ δηλαδὴ περισσότερων τοῦ ἑνὸς κομμάτων μέσα στὰ πλαίσια τοῦ καθεστώτος. Διάφοροι ἀπολογητὲς τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, στρατευμένοι στὴν κοινοβουλευτικὴ σκοπιμότητα, βρίσκουν στὸν «πλουραλισμὸ» τὴν ἀσφαλέστερη ἐγγύηση τῆς δημοκρατίας, διότι τάχα τὸ ἕνα κόμμα ἐξουδετερώνει τὸ ἄλλο καὶ ἔτσι τὸ κοινοβουλευτικὸ σύστημα λειτουργεῖ σὰν ἕνα «σύστημα ἀντιβάρων», ἐξασφαλίζοντας τὴν ἰσορροπία του. Ἀλλὰ ἡ «ἰσορροπία» ἑνὸς συγκεκριμένου συστήματος δὲν ἐνδιαφέρει παρὰ μόνο ἐκείνους πὺ τὸ ἀποτελοῦν καὶ ὅχι τὸν δῆμο, καὶ ἡ ἀλληλοεξουδετέρωση τῶν κομμάτων πρακτικὰ μεταφράζεται σὲ συναλλαγὴ, σὲ διαφθορά ἢ σὲ ἀνυπαρξία ἀρχῆς καὶ ἡγεσίας. Ὁ σκοπὸς τοῦ πλουραλισμοῦ δὲν εἶναι ἡ ἐπίτευξη δημοκρατικότητος, ἀλλὰ ἡ διάσπαση τοῦ συνόλου, ὁ κατατεμαχισμὸς σὲ ἀλληλοτρωγόμενα κομμάτια (κόμματα), ἡ ὑπονόμευση καὶ κατάργηση τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος καὶ ὁμοψυχίας. Ὅπως συνέβη καὶ μὲ ἄλλα πολιτικοκοινωνικὰ προϊόντα τοῦ ἀστισμοῦ, π.χ. τίς «κοινωνικὲς τάξεις» ἢ τὴ «διάκριση τῶν ἐξουσιῶν» ἢ τὸν συνδικαλισμὸ — ὁ βαθύ-

τερος σκοπός που υπηρετεί ο πλουραλισμός είναι η αποδυνάμωση και εξαφάνιση των εθνών, ή αποσύνθεση της γενικής θελήσεως και η ύποταγή τους στη Διεθνή Έξουσία. Ο νεώτερος Έλληνισμός που γνώρισε επανειλημμένα και πλήρως ακριβὰ τὸν πλουραλισμό του κοινοβουλευτισμοῦ ἀλληλοτρωγόμενος και ἀλληλοσφαζόμενος ὕστερα ἀπὸ ὑποδαύιση τῶν κομμάτων ἢ ἀλληλοσυγκρουόμενος σὲ ἀνόητες κομματικές διαμάχες και ἀλληλοεξουδετερωνόμενος ὥστε νὰ μὴ μπορῇ νὰ ἐπιδιώξη ἐθνικούς στόχους, πρέπει νὰ ἀντιλαμβάνεται τι σημαίνουν στὴν πραγματικότητα αὐτὰ τὰ λόγια περὶ «συστήματος ἀντιβάρων».

Στὴ θέση τοῦ πλουραλισμοῦ οἱ Ἕλληνες τοποθετοῦσαν τὴν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετη ἀρχὴ τῆς κοινοτικῆς ἐνότητος. Κόμμα, μὲ τὴν παρλαμένταρίστικη ἐννοία δὲν ὑπῆρξε ποτέ, οὔτε κὰν σὰν λέξη, στὴν ἐλληνικὴ πολιτικὴ ἱστορία. Ἡ Ἀθηναίων Πολιτεία λειτουργοῦσε σὰν συμπαγὲς σύνολο, ὁ δῆμος ἦταν ἀδιάσπαστη και ἐνιαία ὁλότης. Ἄν, σὲ περιόδους παρακμῆς, ἐμφανίζονταν ὁμαδοποιήσεις, δὲν εἶχαν σχέση μὲ τὶς κοινοβουλευτικὲς φατρίες, ποὺ συγκροτοῦνται ἐκ τῶν προτέρων, προεκλογικά, μὲ σκοπὸ τὴν ἐξυπηρέτηση μερικοῦ συμφέροντος — και ἐπομένως τὴν ὑπὸνόμευση τοῦ γενικοῦ συμφέροντος — ἀλλ' ἀπλῶς ἐξέφραζαν διαφωνία ἢ σύγκρουση φιλοδοξιῶν ὡς πρὸς τὴν ἀντιμετώπιση συγκεκριμένου θέματος και ἐκδηλώνονταν σὰν διαμάχη ἀρχηγῶν (ὅπως π.χ. μεταξὺ Θεμιστοκλέους και Ἀριστείδου). Ἐξ ἄλλου, στίς ἐλληνικὲς συμπολιτεῖες οἱ ἀποστελλόμενοι — και ὅχι οἱ ἀντιπρόσωποι — τῶν πόλεων ποτὲ δὲν συγκροτοῦσαν κόμματα. Τὰ «κοινὰ» τῶν Ἑλλήνων ὅπως π.χ. τὸ Παναιτῶλιον, τὸ Πανιώνιον, ἡ Δελφικὴ Ἀμφικτιονία κλπ., ἤνωναν τὰ πολλὰ — τὶς πόλεις — σὲ ἓνα — τὴν συμπολιτεία — ἐνῶ, ἀντίθετα, ὁ πλουραλισμός διασπᾷ τὸ ἓνα — τὸ ἔθνος — σὲ πολλὰ — σὲ κόμματα.

Λοιπὸν, ἰσότης ἀντὶ δικαιοσύνης, δόγμα ἀντὶ ἀλήθειας, ἀντιπροσωπευτικότης ἀντὶ ἀμεσότητος, πλουραλισμός ἀντὶ ἐνότητος εἶναι οἱ ἰδεολογικὲς βάσεις τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ — βάσεις ποὺ φέρουν τὸ σύστημα αὐτὸ σὲ πλήρη ἀντίθεση πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐλληνικῆς δημοκρατίας.

.....

ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΗΣ

“Αμεση δημοκρατία με τη βοήθεια της Τεχνολογίας;

Εικοστός αιώνας: ή απόγειος της τεχνολογίας

Εικοστός αιώνας: ή υπόγειος της Πολιτείας.

Δύο αντιπαραθέσεις που περικλείουν όλο το πνεύμα της εποχής μας. Ἀπό την μία ή τεχνολογία με τις αλληπάλληλες εκρήξεις της σε όλους τους τομείς της ανθρωπίνης και φυσικής εξέλιξης, ξεκινώντας από την βιολογία και την βιοχημεία και φθάνοντας στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές της 7ης γενεάς μέχρι τα τελευταία τύπου οπτικοακουστικά, δορυφοριακοεπικοινωνιακά και τερματικά μέσα. Καί από την άλλη μεριά ή πολιτεία, ή κοινωνική και πολιτική συμβίωση των ανθρώπων: μία συνεχής κάθοδος, υποβάθμιση, υποτέλεια όλου του ανθρωπίνου γένους σε βαθμό τρομακτικά χαμηλό, μη επιδεχόμενο ούτε καν σύγκριση με εποχές παλιότερες.

Καί όμως τότε υπήρχαν άνθρωποι που στην κυριολεξία είχαν ελευθερία και δημοκρατία. Ὑπήρχαν άνθρωποι που ενδιαφέρονταν πραγματικά και φρόντιζαν και κόπιαζαν για τα κοινά, χωρίς προσωπικά συμφέροντα: που είχαν την ατομική τους προσωπικότητα, την οποία κοπιαστικά και δύσκολα και τότε την αποκτούσαν και την καλλιεργούσαν με συνέπεια σε κάθε πλευρά της ζωής τους. Καί προσπαθούσαν μέσα από τη δικιά τους εξατομίκευση να βοηθήσουν όσους περισσότερους μπορούσαν να γίνουν και αυτοί όμοιοι τους και έθεταν όλη την κοινωνική συγκρότηση σε αυτόν ακριβώς τον σκοπό. Γιατί είναι εύκολονόητο, ότι πνευματικά ελεύθερες προσωπικότητες, χωρίς αναστολές και ταμπού, μπορούν και να παράγουν ιδέες και έργο, αλλά μπορούν και εύκολότερα να υιοθετήσουν ιδέες και έργα άλλων, τα οποία ταυτόχρονα θα είναι σε θέση να κρίνουν εάν είναι σωστά ή όχι.

Βέβαια, θα ήμασταν εκτός πραγματικότητας αν μιλούσαμε για κοινωνίες των οποίων όλοι οι πολίτες θα έχουν αναπτυγμένη την ελεύθερη ατομική τους προσωπικότητα. Τέτοιες κοινωνίες δεν υπήρξαν και ούτε φυσικά μπορούν να υπάρξουν. Ἀκόμα και στην αρχαία Ἀθήνα με τις 250.000 ψυχές της που συνολικά κατοικούσαν εκεί στην περίοδο της μεγαλύτερης της ακμής και αποτελούσαν το αθηναϊκό κράτος — το τόσο ένδοξο — μόνο οι 60.000 ήσαν ικανοί για το ρόλο του πολίτη, και είχαν αναπτύξει, σε διάφορους βαθμούς βέβαια, αυτή την προσωπικότητα, ανεξαρτήτως οικονομικής των καταστάσεως και κοινωνικής των θέσεως. Ὑπάρχοντες αυτοί που διαχειρίζονταν ιδιοκτησίες, που παρακολουθούσαν τα κοινά, που πλήρωναν φόρους και γενικά αποτελούσαν τον ενεργό πυρήνα της κοινωνίας. Οί υπόλοιποι, που αποτελούνταν από νεήλυδες και από δούλους (όχι βέβαια με τη νεώτερη έννοια της λέξεως, γιατί, ως μη ξεχνάμε αυτό, στην αρχαιότητα οί δούλοι θεωρούνταν κατά κάποιο τρόπο πρόσωπα ιερά), δεν είχαν, διότι δεν ήθελαν ή δεν μπορούσαν, τον χρόνο, την διάθεση και προπαντός την θέληση να κουρασθούν πνευματικά, για να έχουν και αυτοί το δικαίωμα να ζητήσουν συμμετοχή στα κοινά! Ἐξ άλλου, ο γυναικείος πληθυσμός και τότε (όπως και τώρα) πλὴν ἐλαχίστων φτωχῶν και τότε και τώρα εξαιρέσεων, δεν ενδιαφερόταν για τα κοινά ανεξαρτήτως κοινωνικής θέσεως.

“Ετσι έχουμε μια πολιτεία της εποχής εκείνης με άμεσο δημοκρατικό πολίτευμα, στην οποία μόνο το 25% των πολιτών της συμμετείχε ενεργά στα κοινά, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι το υπόλοιπο 75% δεν είχε καμιά απολύτως συμμετοχή στην κοινωνία εκείνη.

Και έρχομαστε στη σημερινή κοινωνία μας. Μια κοινωνία που αυτοαποκαλείται δημοκρατική, ελεύθερη, δίκαιη. “Όταν μιλάμε σήμερα για δημοκρατία, και μάλιστα σε όλες τις χώρες του κόσμου, έννοιμε το πολίτευμα όπου καλούνται όλοι άνεξαιρέτως οί ἐνήλικες πολίτες με κάποιες μικρές ή μεγάλες παραλλαγές, αναλόγως του συστήματος, κάθε 4-5 περίπου χρόνια να εκλέξουν μερικά άτομα, ένα ελάχιστο ποσοστό του πληθυσμού, τα όποια θα ασχολούνται ἐπὶ μισθῷ με τα κοινά υπερασπιζόμενοι, ἐννοείται, τα συμφέροντα όλου του ὑπολοίπου λαοῦ. Σε αυτή την καταφανώς όχι κυριολεκτούμενη δημοκρατία (τήν «ἀντιπροσωπευτική») θα πρέπει να προσθέσουμε δύο ἐγγενή μειονεκτήματα. Τὸ ένα είναι, ὅτι οί ἀντιπρόσωποι που εκλέγονται στηρίζονται σε κάποιο ὑπόβαθρο που τούς ἐπιτρέπει να γίνουν γνωστοί στα ἑκατομμύρια τῶν ψηφοφόρων: αὐτὸ προϋποθέτει ἀπαραίτητα πρόσβαση στα μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας, τα ὅποια πάντοτε ἐλέγχονται ἀπὸ ὀλιγομελεῖς ὁμάδες εἴτε ἰδιωτῶν ἐπιχειρηματιῶν εἴτε κρατικῶν ὀργανισμῶν. Ἀποτέλεσμα: πάντα οί λίγοι βρίσκονται μονίμως στην ἐξουσία με αὐτονόητα κατὰ κανόνα ἀποτελέσματα.

Τὸ ἄλλο μειονέκτημα είναι, ὅτι ἡ κυβέρνηση που θα ἐκλεγῇ ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐκλογές, εἶναι κυβέρνηση ἀντιπροσώπων, δηλ. ἔχει κατὰ κανόνα τὸ δικαίωμα να χειρίζεται τὴν ἐξουσία γιὰ τὴν χρονικὴ διάρκεια τῶν 4-5 ἐτῶν, ὅπως αὐτὴ θέλει, ἐρχόμενη πολλές φορές στην πράξη σε ἀντίθεση με αὐτὰ που πρέσβευε προεκλογικῶς. Οἱ πολίτες δὲν συμμετέχουν οὐδ’ ἐπ’ ελάχιστον στην διαχείριση τῶν κοινῶν! Ἀκόμα δέ, μπορεῖ σε αὐτὸ τὸ διάστημα τῆς ὑπηρεσίας της, ἂν δὲν ἀποδειχθῇ ἱκανή, να ὀδηγήσει πρακτικῶς τὴν χώρα σε καταστροφή, χωρίς πρακτικὰ τουλάχιστον κανέναν ἀπὸ τούς πολίτες της να ἔχει τὸ δικαίωμα να διαφωνήσει δυναμικά, ἂν δὲν περάσει τὸ ἀνωτέρω χρονικὸ ὄριο, ὅποτε μετὰ μπορεῖ να εἶναι καὶ πολὺ ἄργα!

* * *

Και ἐρχομαστε τελικὰ στην τεχνολογικὴ ἐπανάσταση τῶν καιρῶν μας. Μήπως ὑπάρχει δυνατότης ἢ σημερινή μας τεχνολογία ἐκτὸς ἀπὸ τούς πολέμικους της σκοπούς, τούς ὁποίους θα ἔλεγε κανείς ὅτι καὶ με τὸ παραπάνω ὑπηρετεῖ, να μπῇ στην ὑπηρεσία καὶ τῆς πολιτικῆς; Θὰ ἦταν πολὺ δύσκολο ἄραγε να ἐφοδιάζει τὸν κάθε πολίτη τῆς δημοκρατίας με ἓνα ἀτομικὸ του πομπό — ἐντελῶς προσωπικὸ — καὶ με ἓνα ἀδιάβλητο σύστημα τηλεψηφοφορίας, ἔτσι ὥστε να μπορούσε ὁ καθένας να ψηφίσει ἀμέσως γιὰ κάθε θέμα ἢ νόμο που εἰδικοί ἀγορητὲς θα ἐξηγοῦσαν ἀπὸ τὴν τηλεόραση κατὰ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα; Κάτι δηλαδὴ σὰν ἓνα εἶδος συνεχῶν, ἀλλὰ ἀπλῶν δημοψηφισμάτων; Ἐτσι, κατὰ αὐτὸ τὸν τρόπο δὲν θα ὑπῆρχε ἀνάγκη ἀντιπροσώπων — βουλευτῶν καὶ ὅλοι οἱ ὑπεύθυνοι πολίτες θα ἔφεραν τὴν ἄμεση εὐ-

θύνη για τούς νόμους και τις λειτουργίες του κράτους. Βέβαια και τότε θα υπάρχει μιά κυβέρνηση δημοκρατικῶς ἐκλεγμένη, τῆς ὁποίας ὅμως τὰ μέλη — οἱ ὑπουργοί — θὰ εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο διεκπεραιωτὲς τῶν ἀμέσων ἐντολῶν τοῦ λαοῦ. Ἐπίσης οἱ πολῖτες θὰ φέρουν ἀκέραιη τὴν εὐθύνη τοῦ μέλλοντος τῆς χώρας των καὶ θὰ πρέπει νὰ ἀφιερώνουν — ὅσοι θέλουν — ἀρκετὸ καθημερινὰ χρόνον γιὰ νὰ ἐνημερώνωνται καὶ νὰ ἀποφασίζουν ἔτσι σωστά. Τέλος ἐκ τῶν πραγμάτων θὰ περιοριστῇ καὶ ἡ τόσο βλαβερὴ γραφειοκρατία, διότι οἱ νόμοι θὰ εἶναι ἀναγκαστικὰ λιγότεροι καὶ ἀπλούστεροι, με τελικὸ ἀποτέλεσμα τὴν ἀποδέσμευση χιλιάδων ἀτόμων, τὰ ὁποῖα με τὰ τωρινὰ συστήματα ἀποτελοῦν ἓνα εἶδος ὁμάδων συγχρόνων μανδαρίνων ἢ σατραπίσκων, χωρὶς νὰ παράγουν οὐδὲν θετικὸ ἔργο, ἀλλὰ ἀπλῶς μπερδεύουν τὰ πράγματα, γιὰ νὰ μποροῦν μετὰ οἱ ἴδιοι νὰ τὰ ξεμπερδεύουν καὶ ἔτσι νὰ δικαιολογοῦν τὸν μισθό τους...

Τελειώνοντας θὰ θέλαμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι θὰ πρέπει νὰ δοθῇ ιδιαίτερη προσοχὴ στὰ κριτήρια με τὰ ὁποῖα θὰ ἐπιλέγεται ὁ κάθε πολίτης ὁ ὁποῖος θὰ ἔχη τὸ δικαίωμα ψήφου, διότι ὅπωςδὴποτε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐρχονται στὴ ζωὴ με διαφορετικὰ ὑποστασιακὰ στοιχεῖα, δηλαδὴ ἐνστικτα, ψυχικὲς ιδιότητες, νόηση καὶ διάφορα ἄλλα. Ὁ τελικὸς ὅμως σκοπὸς τοῦ κάθε ἀνθρώπου θὰ πρέπει νὰ καταλήγῃ στὴν πραγμάτωση τοῦ τελειότερου πολιτικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ καὶ τὴν πεμπτουσία τοῦ πολιτισμοῦ του. Ἡ γνήσια *ἀμεση* δημοκρατία, γιὰ νὰ εἶναι ἀληθινή, δὲν μπορεῖ νὰ στηρίζεται στὴν ψευδὴ καὶ δογματικὴ ἀρχὴ τῆς ισότητος, ἀλλὰ στὴν ιδέα τῆς ἀτομικῆς ἀξίας!

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Γ. ΡΟΖΟΣ

‘Ο ολοκληρωτισμός σήμερα καὶ τὸ «1984» τοῦ “Οργουελ

Μιά ἀπὸ τὶς «ἐπετείους» τῆς φετεινῆς χρονιᾶς, ποὺ δὲν πέρασε καθόλου ἀπαράτη-
ρητη, καί, ἀσφαλῶς, ἡ πιὸ ἰδιότυπη, εἶναι τοῦ βιβλίου τοῦ Τζώρτζ “Οργουελ «1984».
Γιὰ τὴν ἀκρίβεια δὲν πρόκειται γιὰ ἐπέτειο. “Οταν γράφτηκε, στὰ 1948, ἀσφαλῶς ὁ με-
γάλος βρεταννὸς συγγραφέας δὲν πίστευε, πῶς ὅσα ἐξιστοροῦσε στὸ βιβλίο του αὐτό,
ἦταν βέβαιο πῶς θὰ συνέβαιναν 36 χρόνια ἀργότερα. ‘Απλῶς ἀντέστρεψε τὰ δύο τε-
λευταῖα νούμερα τῆς χρονιᾶς ἐκείνης καὶ τὸ 48 ἔγινε 84.

Οὔτε ἦταν τόσο ἀφελὴς νὰ διακινδυνεύει τόσο σαφεῖς καὶ συγκεκριμένες προφη-
τεῖες γιὰ τὸ μέλλον. ‘Απλούστατα ἤθελε νὰ δώσει ἓνα μήνυμα, νὰ προειδοποιήσει γιὰ
ἓνα πιθανὸ κίνδυνο, νὰ προτρέψει τοὺς ἀνθρώπους ν’ ἀντισταθοῦν μ’ ὅλες τὶς δυνάμεις
στὴν ἀπειλὴ τοῦ ολοκληρωτισμοῦ.

Δὲν θὰ μιλήσουμε, ἐδῶ, γιὰ τὸ συγγραφέα μὲ τὴν αἰνιγματικὴ προσωπικότητα καὶ
τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο του. “Ολα εἶναι γνωστά. Γιὰ ὅλα ἔχουν γραφεῖ δεκάδες βιβλία,
ἄρθρα καὶ μελέτες. Φυσικὰ, δὲν θὰ ἐπιχειρήσουμε κάτι ἀκόμα πιὸ κοινότοπο: μιὰ λε-
πτομερῆ ἀνάλυση τοῦ ἐπιμαχου βιβλίου του, ποὺ τόσο προβλημάτισε τότε ποὺ πρωτο-
βγήκε, ἀλλὰ καὶ τώρα ποὺ συνεχίζει νὰ ἐκδίδεται καὶ νὰ πουλιέται κατὰ ἑκατομμύρια
ἀντίτυπα. Αὐτὸ ποῦ, ἐδῶ, θὰ μᾶς ἀπασχολήσει εἶναι τοῦτο: ‘Η προφητεία ἢ, ἂν προτι-
μάτε, ἡ πρόβλεψη τοῦ “Οργουελ γιὰ τὴν δημιουργία ἐνὸς παγκόσμιου σοσιαλιστικοῦ
δικτατορικοῦ καθεστώτος στὸν κόσμο ἔχει ἐπαληθευτεῖ ἢ τείνει νὰ ἐπαληθευτεῖ στοὺς
χρόνους μας; ‘Ο ολοκληρωτισμός, μ’ ἄλλα λόγια, θὰ εἶναι τὸ «καθεστῶς» διακυβέρ-
νησης τῆς ἀνθρωπότητας τοῦ μέλλοντος;

Χωρὶς ἀμφιβολία οἱ καταστάσεις ποὺ ἀναλύονται στὸ «1984», ὁ ἐφιαλτικὸς καὶ
σκοτεινὸς κόσμος ποὺ περιγράφει, δὲν ἔγιναν ἢ δὲν ἔγιναν, ἀκόμα, πραγματικότητα.
‘Ο “Οργουελ ἀποδείχθηκε ἓνας ὑπερβολικὰ ἀπαισιόδοξος συγγραφέας, ἀνεδαφικός
καὶ ἐξωπραγματικός; ‘Αλλὰ τότε γιατί τόσοσ θόρυβος γύρω του; Γιατὶ τόσοι πολλοὶ ἐ-
πιμένουν νὰ διαβάσουν ἓνα οὐτοπικὸ παραμῦθι ποὺ μόνο ἀνησυχίες, φόβους καὶ δέος
προκαλεῖ; ‘Η ἀπάντηση εἶναι ἀπλῇ. “Οσο κι ἂν ὁ «κόσμος» τοῦ «1984» εἶναι ἓνα μα-
κρινὸ ὄραμα, ὅλοι, σήμερα, περισσότερο ἀπὸ ἄλλοτε, νιώθουμε πῶς ὁ κίνδυνος τοῦ ὁ-
λοκληρωτισμοῦ εἶναι ἀπτός. “Αν ἄλλοτε ἀπορρίπταμε χωρὶς συζήτηση ἓνα τέτοιο ἐν-
δεχόμενο, σήμερα οἱ πιὸ πολλοί, οἱ πιὸ εὐαισθητοποιημένοι καὶ ἀνήσυχοι καί, ἂν θέλε-
τε, οἱ πιὸ ἀπαισιόδοξοι τὸ νὰ συμβεῖ κάτι παρόμοιο δὲν τὸ ἀποκλείουν πιά. ‘Εκεῖ ἀκρι-
βῶς ἔγκειται καὶ ἡ ἀξία τοῦ βιβλίου αὐτοῦ: Στὴν διαρκὴ καὶ μόνιμη ἐπικαιρότητά του.
Δὲν μᾶς ἀφήνει νὰ ἡσυχάσουμε, νὰ κοιμηθοῦμε ἡσυχoi.

Εἶναι ἓνας ἐφιάλτης νοερὸς καὶ φανταστικός, βέβαια, πολὺ ὁμως πειστικός, μὲ
πολλὰς ὁμοιότητες, ἀναλογίες καὶ γνωρίσματα, μὲ ἄλλους «ἐφιάλτες», ποὺ ζήσαμε ἢ
ποὺ ζοῦμε. Ποιὸς μπορεῖ νὰ ξεχάσει τοὺς αἱματοστάλαχτους ολοκληρωτισμοὺς τῆς
‘Αφρικῆς καὶ τῆς ‘Ασίας, τώρα ἢ στὸ πρόσφατο παρελθόν, τοὺς ραφιναρισμένους καὶ
τεχνολογικὰ τελειοποιημένους μηχανισμοὺς καταπίεσης, ἐκβιασμοῦ καὶ ἀποπροσα-
νατόλισης σ’ ἄλλες χώρες καὶ λαοὺς τῆς δῆθεν πολιτισμένης ἀνθρωπότητας; Θάναι
κοινοτοπία νὰ θυμίσουμε καθεστῶτα σ’ ‘Ανατολὴ καὶ Δύση, ποὺ «λάμπρυναν» τὸν
αἰῶνα μας καὶ μᾶς ἔδωσαν ἀκριβῶς αὐτὸ ποὺ μᾶς ἔδωσε ὁ “Οργουελ μὲ τὸ βιβλίο του:
μιὰ πρόγευση, μιὰ ἰδέα ἐνὸς ολοκληρωτικοῦ, ἀπόλυτου, ἀχρωμοῦ ἀλλὰ τέλειου φασι-
σμοῦ, σοσιαλιστικοῦ ἢ μὴ, ποὺ συμβατικὰ καὶ παίζοντας μὲ τοὺς ἀριθμοὺς τὸν τοπο-
θέτησε στὶς μέρες μας. ‘Ακριβῶς ἔτσι «λειτουργεῖ» καὶ τὸ «1984». “Οπως ἓνα κουδού-
νι κινδύνου ποὺ προσπαθεῖ νὰ ξυπνήσει μιὰ παραπαίουσα, ὑπνώττουσα καὶ χωρὶς ἀν-
θρωπιστικὰ ἰδανικὰ ἀνθρωπότητα καὶ νὰ τὴν κάνει νὰ συνειδητοποιήσει τὸν μεγάλο,
τὸν μακρινὸ ἀκόμα ἀλλὰ κάθε ἄλλο παρὰ ἀπίθανο κίνδυνο τοῦ ολοκληρωτισμοῦ. Μ’
αὐτὸ μᾶς καλεῖ ὁ “Οργουελ νὰ ἐντείνουμε τὴν ἐπαγρύπνησή μας. ‘Η τελειοποίησις τῆς
μηχανῆς, ὅλα αὐτὰ τὰ μοντέρνα ἐπιτεύγματα τῆς ὑπερσύγχρονης τεχνολογίας μπο-
ροῦν κάποτε νὰ γίνουν οἱ χειροπέδες μας, ἀρκεῖ νὰ βρεθοῦν οἱ κατάλληλοι ἀνθρωποὶ
γιὰ νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὶς τεράστιες δυνατότητες ποὺ περικλείουν.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνο αὐτά. Οἱ λαοὶ ἀδιαφοροῦν. Συνεχῶς βουλιάζουν στὸ τέλμα τῆς ἀνεσῆς καὶ τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, τῆς ἀδράνειας καὶ τῆς ἀμεριμνησίας. Ἡ δημοκοπία, ἡ προπαγάνδα, τὰ ὀργανωμένα συμφέροντα, οἱ φτηνὲς ἰδεολογίες τοὺς ἔχουν γιὰ τὰ καλὰ ἀποπροσανατολίζει. Πίσω ἀπὸ τὶς γυαλιστερές ἐπιφάνειες μιᾶς φτηνῆς νομιμοφροσύνης καὶ μιᾶς ἐπίφασης ἐλευθερίας ἐλλοχεύει ἡ αὐθαιρεσία καὶ ὁ κίνδυνος μιᾶς ὀλικῆς διαστρέβλωσης. Ἐπιτήδευοι καὶ ἀδίσταχτοι караδοκοῦν. Μανιακοὶ τροχίζουν τὰ σπαθιά τους. Δοκιμάζουν καὶ τελειοποιοῦν στὴ σκιά τὰ ὄπλα τους καὶ ἐπισκοποῦν τρόπους καὶ μεθόδους μιᾶς μελλοντικῆς ἀπροκάλυπτης ἐπικράτησης. Νὰ μερικὰ ἀπὸ τὰ «σημάδια» φθορᾶς, παρακμῆς καὶ διάβρωσης τῶν σύγχρονων «ἐλευθέρων» κοινωνιῶν, ποὺ ἡ ἐπισήμανσή τους κάνει τὸ βιβλίο τοῦ Ὀργουελ φοβερὰ ἐπίκαιρο καὶ ἐνδιαφέρον. Νά, ἀκόμα, ὁ λόγος ποὺ δὲν μπορεῖ ν' ἀπορριφθεῖ τὸ μήνυμά του ἢ νὰ παρασιωπηθεῖ. Οἱ ἀλήθειες του μιὰ-μιὰ, ἀλλοτε ἐδῶ ἀλλοτε ἐκεῖ ἐπαληθεύονται ὁλοένα καὶ συγχρότερα. Ὅσα γράφει γιὰ τὴν ἀδύνατη πλευρὰ τοῦ ἀνθρώπου κάνουν τὸν εὐαισθητοποιημένο καὶ ὥριμο πνευματικὰ ἄνθρωπο νὰ ριγᾷ ἀπὸ φόβο. Ἐτσι ὕστερα ἀπὸ τὸν Ὀργουελ καὶ τὸ «1984» καὶ τὴν σαφῆ προειδοποίηση ποὺ περιέχει, δὲν μπορούμε νὰ λέμε πῶς δὲν ξέραμε τί συνέβαινε γύρω μας ἢ τί μπορεῖ νὰ συμβεῖ. Αὐτὸς μᾶς ἔδωσε μὲ τὸ ἔργο του αὐτὸ τὸ πιὸ πειστικὸ σενάριο ποῦ, σ' αὐτὸ ἢ σὲ κάποια παραλλαγή του, κάποτε στὸ μέλλον θὰ παιχθεῖ ἡ τελικὴ πράξη τῆς ἀνθρώπινης τραγωδίας.

Τὸ ἰδεατὸ χρονικὸ ὁρόσημο τοῦ 1984, ποὺ δὲν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸ ἡμερολογιακὸ χρονικὸ ἔτος ποὺ διανύουμε, θὰ εἶναι ἡ χρονιά ποὺ θὰ σημάνει τὸ στραγγάλισμα τοῦ πνεύματος καὶ τὸ τέλος τῆς πολιτισμένης, ἐξελιξιμῆς καὶ συνειδητοποιημένης ἀνθρωπότητος. Ἀπὸ τότε καὶ μετὰ θ' ἀρχίσει μιὰ βίαιη καὶ κατευθυνόμενη διαδικασία ἐπιστροφῆς στὴν βαρβαρότητα, τὴν ἀνελευθερία καὶ τὴν ἐλεγχόμενη δουλεία καὶ καταπίεση. Ὁ ὁλοκληρωτισμὸς θάναί τότε μιὰ ἀπτή καὶ καθημερινὴ πραγματικότητα. Θάναί ἡ ὑποδομὴ τοῦ «Συστήματος» ποῦ ὅλοι, καὶ ὅλα, θὰ εἶναι στὴν ὑπηρεσία του, θὰ τὸ διακωλύουν καὶ θὰ τὸ ὑπηρετοῦν. Καὶ γιὰ νὰ πάρουμε «ἐτοιμες» μερικὲς εἰκόνες ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Ὀργουελ, θάναί ἕνας κόσμος τρόμου, προδοσίας καὶ βασανιστηρίων, ὅπως ὁ δικός του, ποὺ ὅσο θὰ τελειοποιεῖται θὰ γίνεται καὶ περισσώτερο ἀπόλυτος, ἀφόρητος καὶ ἀνελέητος. Ὅσο γιὰ τὸν «πολιτισμό» ποὺ θὰ εἶναι δυνατό νὰ γεννηθεῖ κάτω ἀπὸ τέτοιες συνθήκες, κανένας δὲν πρέπει νὰ ἔχει ψευδαισθήσεις. Θάναί ἕνας πολιτισμὸς μίσους, πόνου καὶ ἀπόλυτης καταδυνάστευσης. Ἡ ἀστυνόμευση τῶν πάντων ἀπὸ τοὺς πάντες θὰ ἔχει φτάσει στὸ ἄκρο ὅριο τῆς τελειότητας, ἀφοῦ ὅλα τὰ ἐπιστημονικὰ μέσα ἐπικοινωνίας, ὅλα τὰ μηχανήματα κατασκόπευσης θάναί στὴν διάθεση τῶν κρατούντων.

Φυσικά, στὸν μελλούμενο κόσμο τοῦ Ὀργουελ, ποὺ κάποτε θάναί καὶ δικός μας, ὅλα θάναί κατευθυνόμενα καὶ αὐτοδιακωλύόμενα. Ἡ ἐξουσία θὰ ἐλέγχει τὶς δομὲς τῆς δημόσιας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς. Ὁ φόβος θάναί ἕνα στοιχεῖο τῆς καθημερινότητος καὶ ὅλα θὰ στηρίζονται στὴν ἀπειλὴ καὶ τὴν τιμωρία. Τὸ μίσος θ' ἀντικαταστήσει τὴν ἀγάπη καὶ ὁ πόνος τὴν χαρὰ καὶ τὴν εὐδιαθεσία. Ὁ πόλεμος θάναί μόνιμος. Θὰ χρειάζεται, γιὰ νὰ ὀξύνει τὶς ἀντιθέσεις καὶ νὰ κρατάει σὲ ἐτοιμότητα τὶς μάζες. Ἀλλωστε σ' αὐτὸν θὰ κατευθύνεται ἡ λιμνάζουσα ζωτικότητα τῶν νέων καὶ στὰ πεδία τῶν μαχῶν θὰ διοχετεύεται ὁ πλεονάζων φανατισμὸς καὶ ἡ ἀδιαλλαξία, στοιχεῖα ἀπαραίτητα τοῦ νέου καθεστῶτος καὶ τῆς ἰσχύουσας φιλοσοφίας τῶν κρατούντων.

Ὅπως εἶναι ἐπόμενο, μέσα σ' αὐτὸν τὸν ἀπόλυτα ἐλεγχόμενο καὶ κατευθυνόμενο κόσμο ὅλα θὰ εἶναι στατικά. Ἡ ἱστορία θὰ ξαναγράφεται καὶ θ' αὐτοεπαναλαμβάνεται, ἐνῶ οἱ μηχανισμοὶ μιᾶς τερατώδους προπαγάνδας θ' ἀπλώνονται, ὅπως οἱ ἱστοὶ μιᾶς τεραστίας ἀράχνης, καλύπτοντας τοὺς πάντες. Κάτω ἀπὸ τέτοιες συνθήκες διαβίωσης τὸ άτομο θὰ βρίσκεται μόνιμα κάτω ἀπὸ τὸν ἐλεγχὸ μιᾶς ἀνελέητης παρακολούθησης, ἐνῶ ἡ ἰδιωτικὴ του ζωὴ θάναί ἀνὺπαρκτη καὶ ἡ προσωπικότητά του κατακερματισμένη. Ὅλοι οἱ πολῖτες θὰ ἔχουν τὰ ἴδια ἰδανικά καὶ τὰ ἴδια ἰδεώδη. Ὅλοι θὰ σκέπτονται ὁμοιόμορφα καὶ πανομοιότυπα, ἐνῶ, πάνω ἀπ' ὅλα, θάχουν μάθει νὰ εὐθυγραμμίζονται καὶ νὰ ἐνεργοῦν σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τῶν κρατούντων. Ἀλλὰ στὸ καθεστῶς ποὺ βλέπει νὰ ἔρχεται ὁ Ὀργουελ δὲν εἶναι ἀρκετὴ ἡ ὑπακοή καὶ ἡ παθητικὴ ἀνεχτικότητα. Τὸ «σύστημα» τοῦ ὀλικοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ, ποὺ περιγράφει, δὲν ἰ-

κανοποιείται να έχει πολίτες άβουλους και παθητικούς. Προϋποθέτει την θετική και ενεργό συμμετοχή όλων στους μηχανισμούς της καταπίεσης. Θύτες και θύματα θα εναλλάσσονται, και συχνά οι ρόλοι τους είναι δυσδιάκριτοι. Η απανθρωπιά, ή σκληρότητα, ό κυνισμός είναι ιδιότητες που θα πρέπει να τις έχουν όλοι, αν θέλουν να επιζήσουν. Αυτό συνέβη και με τον Ούνιστων Σμίθ, τó ήρωα του «1984»: "Υστερα από μία συνεχή πλύση έγκεφάλου επέστρεψε στην πεπατημένη και έξομοιώθηκε, έπώδυνα αλλά όριστικά, με τούς άλλους. Κάτω από μιάν άφόρητη ψυχολογική πίεση ό έπαναστάτης αυτός, που θέλησε ν' άμφισβητήσει την πανσοφία και την απόλυτη αποτελεσματικότητα του «ΑΓΓΣΟΣ», του «Άγγλικού Σοσιαλισμού του Μέλλοντος», ξανάγινε τó άβουλο και πειθαρχικό ανδρείκελο. Και όχι άπλά υπέκυψε. Άνένηψε ή πιό άπλοποιημένα «όμολόγησε» τά λάθη του, άλλαξε αίσθήματα καταλήγοντας να αγαπήσει ό,τι ως τότε μισούσε και άπεχθάνονταν. Οί ίδιοι οί μηχανισμοί που είχε άμφισβητήσει τόν εκδικήθηκαν και τόν συνέτριψαν...

* * *

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε πώς τó «1984» είναι τó μοντέλο που έλειπε, ή πιό χειροπιαστή και πειστική εικόνα ένός πιθανού απόλυτου φασισμού του μέλλοντος, που έχει με τó μέρος του όλα τά πλεονεκτήματα της τεχνικής και της έπιστήμης. Ό χαρισματικός συγγραφέας μās έδωσε μιάν άνεπανάληπτη σέ άκρίβεια, άπολυτότητα και πειστικότητα εικόνα του. Πρόκειται για μιá στυγνή και άπροσχημάτιστη τυραννία χωρίς περιττές ιδεολογικές επικαλύψεις και μάταιους έξωραϊσμούς. Είναι μιá όλική τυραννία χωρίς δικαίωση και χωρίς περιθώρια, που καλύπτει όλο τó φάσμα της δημόσιας και της ιδιωτικής ζωής. Οί κυβερνώντες γνωρίζουν τούς πάντες και τά πάντα γύρω από τις πράξεις, τις σκέψεις και τά αίσθήματα τών ύποτελών τους. Η έξουσία δέν γνωρίζει όρια, δέν έχει κανενός είδους ήθικους ένδοιασμούς. Και φυσικά είναι ένας «λευκός» ολοκληρωτισμός, που δέν χρειάζεται να έπινει προφάσεις και προσχήματα. Η αίτία που τόν επέβαλε έχει ξεχαστεί ή άτονίζει από καιρό και ή μόνη του φιλοσοφία είναι ή δαιμονική αποτελεσματικότητα τών μηχανισμών του, που «δουλεύουν» πιá από μόνοι τους διατηρώντας τον σέ μιá απόλυτη έτοιμότητα. Οί δυνάμεις της παραγάνδας και της πειθούς έχουν ολοκληρώσει τó έργο τους. Οί πάντες έχουν πεισθεί για τήν αναγκαιότητα του Συστήματος του ΑΓΓΣΟΣ και οί πάντες όρκίζονται πίστη και ύπακοή στόν «Μεγάλο Άδελφό», που —άγνωστο αν ύπάρχει ή έπινοήθηκε— είναι ή μοναδική άπτη ένδειξη της έξουσίας. Άλλωστε οί πανταχού άναρτημένες εικόνες του, τó είρωνικό βλέμμα του, τó προστατευτικό του χαμόγελο έπιβεβαιώνουν τήν ύπαρξη της Έξουσίας, που κατά τ' άλλα κινείται διακριτικά και άπρόσωπα. Η προσωπολατρεία έφτασε έδώ στην πιό απόλυτη μορφή της. Η προσωπική άφωσίωση στόν πιθανώς άνύπαρκτο «μεγάλο άδελφό» είναι ή μοναδική σχέση έξάρτησης πολίτη - κράτους και ή άπλουστευμένη πολιτική ιδεολογία του Συστήματος, που, άλλωστε, δέν στοχεύει πουθενά και δέν νοιάζεται παρά μονάχα για τήν διαιώνισή του...

Χωρίς άμφιβολία ό κόσμος του «1984» είναι ένας κόσμος γεμάτος εφιάλτες και ύπερβολές που τρομάζει. Τó ισχύον σύστημα διακυβέρνησης είναι μιá τέλεια σατανική έπιπόηση, που, ώστόσο, δέν είναι έξωπραγματική. Ό Όργουελ είχε προλάβει να μάθει πολλά γύρω από τούς μηχανισμούς καταπίεσης. Είχε προβληματισθεί βαθιά με τούς ολοκληρωτισμούς της έποχής του. Ό σταλινισμός, ό έθνικοσοσιαλισμός και ό φασισμός ήταν στα χρόνια που έζησε «μοντέλα» άπόλυτα ύπαρκτά και σεβαστά από πολλούς. Τού έδωσαν τήν εύκαιρία να διαπιστώσει, πώς οί κίνδυνοι για τήν έλευθερία μπορούν να προέλθουν άπ' όλες τις πλευρές. Άκόμα και ή καλύτερη ιδεολογία που ύπηρετεί τόν ανθρωπισμό και τήν έλευθερία, μπορεί εύκολα να διαστρεβλωθεί και να μετατραπεί σέ όργανο άλλωτρίωσης και στυγνής καταπίεσης. Έτσι συνειδητοποίησε τήν ανάγκη και τήν υποχρέωση του άνθρώπου να φυλάγεται άπ' όλες τις πλευρές κι άπ' όλες τις μεταμφιεσμένες άνελεύθερες θεωρίες, ιδεολογίες και πολιτικές. Στο θαυμάσιο βιβλίο του «*Η Φάρμα τών Ζώων*», μιάν άλλη παρωδία του σταλινικού συστήματος, δεσπόζει μιá ιδέα, που, ώστόσο, περικλείνει όλη τήν δξύτητα του προβλήματος. Η ιδέα της «ύπερισότητας». Εκεί ακριβώς είναι ό κίνδυνος. Η άναγνώριση σέ κάποιους

του «δικαιώματος» νά είναι «πιό ίσοι» από τούς άλλους. Τό σπέρμα τής τυραννίας γεννιέται άκριβώς από τήν στιγμή πού αυτοί έπιβληθούν και υποχρεώσουν τούς «άλλους» νά παραδεχθούν πώς αυτοί είναι «πιό ίσοι» από εκείνους. Φυσικά, ό 'Οργουελ άφησε νά υπονοηθεί και τó φάρμακο. Ποιό είναι αυτό; 'Η συνεχής και αδιάκοπη έγρηγορη. 'Η έλευθερία χρειάζεται θυσίες και άγώνες. Οί μεγαλύτεροι έχθροί τής είναι ό έφησυχασμός και ή άμεριμνησία. Στίς μέρες μας χρειάζεται και κάτι άκόμα. Τόλημ νά ξεσκεπάσεις τούς αναρίθμητους έχθρους τής πίσω από τίς πιό περίτεχνες και άπίθανες μεταμφιέσεις. Ποτέ, όσο τώρα, οί έχθροί του άνθρωπισμού, τής αλήθειας και τής έλευθερίας δέν κρύβονται και δέν δουλεύουν τόσο πολύ στά σκοτεινά. Οί χειροπέδες πού θά περάσουν στά χέρια τής μελλοντικής άνθρωπότητας οί έπίδοξοι δυνάστες τής (πού ποτέ δέν έλειψαν) σφυρηλατούνται πάντα στή σκιά και μέ τούς πιό εύσημους και ήπιους τρόπους. Μερικοί άπ' αυτούς είναι ή διχόνοια, ή ύλοκρατία, ό υποβιβασμός τής ζωής, ή βία, ή άμάθεια, ή παρακμή, ή ήθική διάλυση. 'Η έξαθλίωση και ή άγνοια είναι, κατά κανόνα, παράγοντες πού ευνοούν τήν όργη και τήν δυσαρέσκεια, τó μίσος και τήν βία. 'Ακριβώς αυτά είναι τά όπλα και οί εύκαιρίες για τούς έπίδοξους τυράννους, πού στήν θέση μιās χρεοκοπημένης και παραπαίουσας «δημοκρατίας» υπόσχονται ένα ίσχυρό και δυναμικό κράτος πού θάχει όλες τίς έξουσίες στά χέρια του και θάναί ίκανό νά σταματήσει τήν κατάρρευση.

'Αλλά άς μη συνεχίσουμε. 'Όλα είναι γνωστά κι' έχουν ως τώρα έπαναληφθεί άμέτρητες φορές. 'Επαφίεται σέ μās, σ' όλους γενικά τούς σημερινούς ανθρώπους, νά άποφύγουμε αυτές τίς εύκολες και επικίνδυνες λύσεις. 'Η έλευθερία θέλει μόχθους, άγώνες και θυσίες, για νά έπιζήσει. 'Αλλιώς μās περιμένει, άργά ή γρήγορα, ένας τρόπος ζωής όμοιος ή περίπου όμοιος μ' αυτόν πού μās περιέγραψε ό 'Οργουελ. Τό τί κινδυνεύουμε νά πάθουμε τó γνωρίζουμε σήμερα μέ άκρίβεια. Τό πώς θά τó άποφύγουμε, δυστυχώς, έλάχιστοι τó έχουμε σκεφτεί.

ΗΛΙΑΣ Α. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

Ἡ ἐποχὴ τοῦ σιδήρου εἶχε ἀρχίσει στὴν Ἑλλάδα πολὺ πρὸ τοῦ 1150 π.Χ.;

(Τί ἀποκαλύπτουν γιὰ τὴ χύτευση τῶν μετάλλων ὁ Ὅμηρος καὶ ἡ «Θεογονία»)

Τὸ θέμα ποὺ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ εἶναι ἡ ἀνακάλυψη καὶ κατεργασία τῶν μετάλλων καὶ ἰδιαίτερα τοῦ σιδήρου. Τοῦ σιδήρου ποὺ ἡ ἀναγνώρισή του, ἡ ἐξόρυξή του, ἡ χύτευσή του καὶ κατεργασία του ἀποτελοῦν τὴν πιὸ προχωρημένη ἀπόδειξη ὑψηλοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀνθρώπων τοῦ πανάρχαιου ἐλληνικοῦ χώρου.

Ἡ κατεστημένη σχετικὴ ἱστορικὴ θέση εἶναι, ἐν ὀλίγοις, ἡ κατωτέρω:

- (α) Ἡ πρώτη ἐποχὴ τοῦ μετάλλου ξεκίνησε (χαλκοκρατία) περίπου τὸ 2.800 ἢ 2.700 π.Χ. καὶ κράτησε 1.500 χρόνια. Τὴν ἐποχὴ —λέγουν— ποὺ ὁ αἰγαιακὸς χώρος περνοῦσε ἀκόμη τὸ νεολιθικὸ στάδιο, ἡ δευτέρη μεγάλη ἐπανάσταση στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος εἶχε ἤδη σημειωθεῖ πρῶτα στὴν Μεσοποταμία κι' ἔπειτα στὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου. Ἡ ἐπανάσταση τῶν μεγάλων Ἀστέων - Κρατῶν καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῶν πρώτων ὑψηλοῦ ἐπιπέδου πολιτισμῶν μὲ χρῆση τῆς γραφῆς συντελεῖται τὸ 3.000 π.Χ. περίπου. (Τίς ἀπόψεις μου ἐπὶ τῆς «γραφῆς» δημοσίευσα στὸ 3ο τεῦχος, Ἰουνίου 84, τοῦ *Δαυλοῦ*). Γενικώτερα ὁμως, ἀποφαίνονται, ἡ πρώϊμη χαλκοκρατία (2.800 - 1.900) στὸν ἐλληνικὸν ὄρειον πεδίο νὰ ἔχει κάποια ἀντιστοιχία μὲ τὴν «πρώϊμη περίοδο ὀρειχάλκου» τῆς Μ. Ἀσίας.
- (β) Βέβαια δὲ γίνεται λόγος περὶ σιδήρου. Ὁ σίδηρος, κατὰ τὶς κατεστημένες ἀντιλήψεις, στὴν Ἑλλάδα γίνεται γνωστός, «εἰσέρχεται», τὸ 1150 - 1000 π.Χ. Ἱστορικά, τὴν περίοδο αὕτὴ τὴν θεωροῦν σὰν μεταβατικὴ φάση μεταξὺ τῆς Κρητομυκηναϊκῆς περιόδου, στὶς ἐσχάτες βαθμίδες τῆς παρακμῆς της, καὶ τῆς Πρωτογεωμετρικῆς ποὺ ἀκολοῦθησε καὶ ποὺ ἀποκάλεσαν «Υπομυκηναϊκή» γιὰ τὴν Ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ «Υπομινωϊκή» γιὰ τὴν Κρήτη. Γιὰ τὸν πλήρη δὲ ἀποπροσανατολισμὸ τῆς μεταγενέστερης χρονολογικῆς ἐρευνας ἀποκάλεσαν τὸ σίδηρο «δημοκρατικὸ μέταλλο»!..

Αὕτὴ ἡ δι' αὐθαιρέτων συμπερασμάτων χρονολογικὴ συρρίκνωση τῆς ἱστορίας τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου σὲ 3-4 χιλιετίες ἀνάγκασε πολλοὺς ἐπιστήμονες συναφῶν κλάδων, ποὺ τὸ ἀντικείμενό τους δὲν τὸ ἐπηρέαζε ἡ ἱστορικὴ μνήμη, νὰ δεχθῶν, σιωπηρῶς ἢ ἐξ ἀδιαφορίας, τὶς χρονολογικὲς αὐθαιρέσεις τῶν «εἰδικῶν» καὶ νὰ συνεργήσουν ἀρκετὲς φορές μὲ τὴ «συναίνεση» τους στὴ στάση αὕτὴ τῶν στρεβλωτῶν τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας.

II

Ὑπάρχει μιὰ ἀρχὴ καθιερωμένη ἀπ' τὴν ἐπιστὴμὴ τῆς χημείας, ποὺ δέχεται, ὅτι ἡ χημικὴ ὁρολογία ἀποτελεῖ σύνοψη τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ ἐπιστήμονες τοῦ κλάδου τῆς χημείας συμφωνοῦν, ὅτι ἡ κατεργασία (ἀναγνώριση, ἐξόρυξη, χύτευση κ.λ.π.) τῶν μετάλλων προϋποθέτει πάντοτε προηγμένο πολιτισμό: Κατὰ τὴν ἐπιστὴμὴ τῆς χημείας, τὰ ὀνόματα τῶν πρώτων μετάλλων, ὅπως χρυσός, ἀργυρός, μόλυβδος, χαλκός, σίδηρος, ἀνήκουν στὴν προ-Ἰνδοευρωπαϊκὴ ἐποχὴ καὶ ἡ προέλευσή τους εἶναι ἐντελῶς ἀδιερεύνητη ἐτυμολογικά.

Ἀντιλαμβάνομαι τὴν ὑπεύθυνη στάση τῶν ἐπιστημόνων τῆς Χημείας, ποὺ δὲν ἦταν δυνατό νὰ δεχθῶν τὸ ἐφευρεθὲν παραμῦθι περὶ Ἰνδοευρωπαίων σὰν φορέων ἐνὸς μεγάλου πολιτισμοῦ, οὔτε ἀκόμη νὰ τοποθετήσουν τὶς ἐξελίξεις αὐτὲς μέσα στὰ χρονικὰ ὅρια λίγων χιλιετίων. Γι' αὐτοὺς ὑπάρχει ἀδιάρρηκτη σχέση μεταξὺ τῶν ὀνομάτων τῶν

μετάλλων και του πρώτου φορέως πολιτισμού: Προχώρησαν, δεχόμενοι πώς εξ αυτών μόνο το μέταλλο χαλκός φαίνεται ότι έλαβε το όνομά του από τη Χαλκίδα ή Χαλκιδική, όπου πρέπει αρχικά να εξορύχθηκε. Το χημικό, βέβαια, σύμβολο του «χαλκού» (στην περίοδο της Ρώμης και της επιβολής της Λατινικής γλώσσας) το απέδωσαν με το «Cu», που σημαίνει Cyprium (Κύπρος), έπειδή οι ρωμαίοι τον χαλκό τον προμηθεύονταν κυρίως από την Κύπρο. Είναι ακόμη γνωστό, ότι κατά τον Μεσαίωνα, προτού δηλαδή η χημεία επανακτήσει την επιστημονική της βάση, ο μόλυβδος άπεκαλείτο «κρόνος», ο χαλκός «άφροδίτη» και ο σίδηρος ή «σίδ(α)ρος άρης».

Άπ' αυτή την εποχή έχουν διατηρηθεί έκφράσεις, στη χημεία, όπως «δένδρον Κρόνου», «δένδρον Άρτέμιδος» κ.ά., που αναφέρονται στις «κατακρημνίσεις» του μεταλλικού μολύβδου και αργύρου από διαλύματα των αλάτων τους. Μετά απ' αυτή τη συνοπτική κατατόπιση θα προχωρήσω στην ανάλυση σχετικών κειμένων εκ της *Θεογονίας*, του Ήσιόδου και του Όμηρου, ώστε ο αναγνώστης να βγάλει μόνος του τα συμπεράσματά του.

III

Ο Ήσιόδος είναι ο πρώτος *ιστοριογράφος*, ο οποίος εκτός απ' τη διάκριση των επιπέδων πολιτισμού των ανθρώπων, με βάση το σχηματισμό γλώσσας (έλλοπες - αυδήεντες - μέροπες), πρόσθεσε το κριτήριο της κατεργασίας των μετάλλων. Συνδυάζοντας τα δύο αυτά κριτήρια χωρίζει τις μεγάλες ιστορικές περιόδους και τις χαρακτηρίζει με το όνομα ενός μετάλλου, που η κατεργασία του έπετεύχθη εκείνη την περίοδο. Ο Ήσιόδος (*Έργα και Ημέραι*, στίχ. 109-111) άποκαλεί την πρώτη μεγάλη περίοδο που ξεκίνησε με τον Έναρθρο λόγο (μέροπες) «*χρύσειον γένος*». Αυτήν και θεωρεί, ουσιαστικά, ως την πρώτη μεγάλη περίοδο πολιτισμού.

Στη *Θεογονία* ή αφήγηση ή σχετική με την ίδια περίοδο διατυπώνεται με διάφορο τρόπο. Η διαφορά αυτή, όπως θα δούμε, μάς άποκαλύπτει τεράστιας σημασίας ιστορικές αλήθειες (*Θεογονία*, στίχοι 161 και μέρος του 162).

Άντιπαράθετω κατωτέρω τα δύο κείμενα:

(Α) (*Έργ. Ημ.*, 109 - 111):

«Χρύσειον μὲν πρώτιστα γένος μερόπων ανθρώπων
θάνατοι ποίησαν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες
οἱ μὲν ἐπὶ Κρόνου ἦσαν, ὅτ' οὐρανῷ ἐμβασίλευεν».

(α) • Η λέξη «χρύσειον» δέν σημαίνει το έκ χρυσοῦ, αλλά το έχον λάμψη και χρῶμα χρυσοῦ ή το πεποικιλμένο διὰ χρυσοῦ.

• Η λέξη «οὐρανῷ» συμβόλιζε την υπέρτατη έξουσία, δηλαδή του πρώτου μεταξύ των βασιλευόντων. Κατά τον λεξικογράφο Ήσύχιο «*Οὐρανίῳνες*» καλοῦσαν «*τοὺς ὑπὸ τὴν Οὐρανοῦ ἀρχὴν τεταγμένους*». Καί οἱ Τιτάνες Οὐρανίῳνες άποκαλοῦνται.

• Το σύστημα του ένός πρώτου μεταξύ ἴσων το αναφέρει και ο Όμηρος (*Όδύσεια*, τ 178 - 179) μιλώντας για την Κρήτη:

«τῆσι δ' ἐνὶ Κνωσὸς μεγάλη πόλις, ἐνθα τε Μίνως
ἐννέωρος βασίλευε Διὸς μεγάλου ὀαριστῆς»

[= άνάμεσα στις (έννεήκοντα) πόλεις έννεαετῆ-θητεία υπεράτης έξουσίας είχε (στην εποχή του Δία) ο Μίνως, που υπῆρξε σύντροφος και φίλος του μεγάλου Δία].

• Θα μου δοθεῖ εύκαιρία, σέ έπόμενα άρθρα, να δώσω εξηγήσεις για τις μεγάλες αυτές περιόδους, που οἱ ήγέτες τους θα μπορούσαν να χωριστούν (α) σέ *Οὐρανίῳνας* ή *Τιτάνας*, (β) σέ *Διογενεῖς* ή *Διοτρεφεῖς*, (γ) σέ *ήμιθέους*, *ήρωας* και *βασιλεῖς*. Μετά από αυτές τις εξηγήσεις, το κείμενο (Α) έχει την άκόλουθη έρμηνεία:

«Τὸ πρῶτο, ἀληθῶς πολιτισμένο, γένος τῶν ἀνθρώπων, ποὺ εἶχαν ἀποκτήσει ἐναρθρο λόγο, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ αὐτὸ ποὺ ἀπόκτησε τὴ λάμψη καὶ τὸ χρῶμα τοῦ χρυσαφιοῦ. Αὐτὴ τὴν πολιτιστικὴ περίοδο οἱ «ἀθάνατοι», ποὺ κατοικοῦν στὸν Ὀλυμπο, δημιούργησαν χάριν τῶν ἀνθρώπων, τὴν ἐποχὴ βέβαια ποὺ πρῶτος μεταξὺ τῶν ἀθανάτων ἦταν ὁ Κρόνος»]

- (B) (Θεογονία, στίχ. 161 - 162). Ἄς προσέξουμε τώρα τὴν ἀφήγηση τῆς Θεογονίας τὴ σχετικὴ μὲ τὴν ἴδια περίοδο (Οὐρανοῦ - Κρόνου):

161 αἶψα δὲ ποιήσασα (Γαῖα πελώρη) γένος παλίου ἀδάμαντος

162 τεῦξε μέγα δρέπανον...

- (B) • Ἡ λέξη, ἐδῶ, «γένος» δὲν ἀναφέρεται, ὅπως διαπιστώνουμε, μόνο στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ στὰ μέταλλα.

• Γιατί, τώρα, μέταλλα; Καὶ ποίος ὁ λόγος τὸ «χρύσειον γένος» νὰ εἶναι τὸ ἴδιο ποὺ ἡ «Θεογονία» ἀναφέρει ὡς γένος «πολιοῦ ἀδάμαντος»;

• Ἡ ἐρμηνεία τοῦ κειμένου αὐτοῦ τῆς Θεογονίας εἶναι ἡ κατωτέρω:

«Ἀμέσως καὶ μὲ μεγάλη ταχύτητα (ἐκ τῶν σπλάγχνων τῆς πελώριας γῆς) παρουσιάστηκε τὸ γένος τοῦ λευκοῦ χάλυβος. Καὶ δι' αὐτοῦ ἐγινε δυνατό νὰ χυτευθεῖ ἓνα τεράστιο δρεπάνι».

Γιὰ τὴν σχέση τῶν δύο κειμένων τὸ λόγο ἔχει ἡ μεταλλουργία. Ἄς δοῦμε λοιπὸν τί μᾶς ἀποκαλύπτει:

• Κατὰ τὴν ἐπιστῆμὴ τῆς μεταλλειολογίας ὁ σίδηρος στὴ γῆ δὲν ἀπαντᾷ παρὰ μόνον ἐνωμένος, σὰν ὀξειδία καὶ ἄλατα. Σὲ καθαρὴ μορφή βρίσκεται μόνο στοὺς μετεωρίτες. [Ὁ Ἄρης (= σίδηρος) γεννήθηκε κατὰ τοὺς μυθολογοῦντας στὸ Οὐράνιο στερέωμα].

Οἱ μορφές ποὺ ὁ σίδηρος ἀπαντᾷ, στὴ γήινη φύση, εἶναι: σιδηρίτης, σιδηροπυρίτης, χαλκοπυρίτης, μαγνησίτης κ.ἄ. Στὴν Ἑλλάδα τὸ μέταλλο σιδηροπυρίτης (Fe Se₂) ὑπῆρχε πάντοτε σὲ ἀφθονία. Οἱ κρύσταλλοι τοῦ σιδηροπυρίτη ἔχουν τὸ λαμπρὸ χρῶμα τοῦ χρυσοῦ (χρύσειον).

• Ὁ σιδηροπυρίτης χρησιμεύει σὰν μέταλλευμα σιδήρου καὶ ἀποτελεῖ τὸν κορμὸ (γένος), τὴν βάση γιὰ τὴν παραγωγὴ χάλυβος.

• Ὁ χάλυψ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς χημικῆς ἐνώσεως τοῦ σιδήρου μὲ ἄνθρακα (C) σὲ ποσοστὸ ἕως 2%. Ὁ χάλυψ εἶναι δύσθραυστος, δυσοξεϊδῶτος, σκληρὸς, ἀλλὰ κατεργάζεται εὐκόλα. Ἡ κατεργασία τοῦ σιδηροπυρίτη γιὰ τὴν παραγωγὴ χάλυβος συντελεῖται ἐπάνω σὲ ἄνθρακα μὲ ἰσχυρὴ ἐμφύσηση ἀέρος. Γιὰ νὰ φθάσουμε στὴ ζώνη τήξεως ἀπαιτοῦνται θερμοκρασίες 1200° C - 1400 C. Τότε τὰ προκύπτοντα προϊόντα εἶναι: (1) ὁ τεφρὸς χυτοσίδηρος, ποὺ εἶναι εὐκολοκατέργαστος καὶ μπορεῖ ἀκόμη νὰ χυθεῖ σὲ καλούπια (σημεῖον τήξεως 1500° C) καὶ (2) ὁ λευκὸς (πολιός) χυτοσίδηρος, ποὺ εἶναι σκληρὸς (ἀδάμας), τήκεται ὅμως σὲ 1250°C. Νομίζω, ὅτι ὁ ἀναγνώστης ὁδηγεῖται σὲ ὀρθὰ συμπεράσματα ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε στοιχείων.

Προκύπτει ὅμως ἓνα ἄλλο ἐρώτημα. Αὐτὲς οἱ ὑψηλές θερμοκρασίες εἶχαν ἐπιτευχθεῖ ἐκείνῃ τὴν περίοδο; Θὰ ξεκινήσω τὴν ἀνάπτυξη τοῦ θέματος τῆς χύτευσης τῶν μετάλλων ἀπὸ τὴν Θεογονία, ποὺ, ὅπως ἀπέδειξα, εἶναι τὸ ἀρχαιότερο κείμενο καὶ γράφτηκε πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ Δευκαλίωνος (Δαυλός, τεῦχος 25 - Ἰαν. 1984).

(Θεογονία, στίχ. 859-866): Στοὺς στίχους αὐτοὺς ἡ Θεογονία μιλώντας γιὰ τὸν πόλεμο μεταξὺ τῶν «Τιτάνων» (ἐξουσιαστῶν) καὶ τοῦ «Διός», ποὺ ἐκπροσωποῦσε τὴν ἐναρχὸ τάξη, μᾶς δίνει τὸ μέγεθος τῶν μέσων καταστροφῆς ποὺ χρησιμοποίησε ὁ Δίας ἐναντίον τῶν ἀποστατῶν καὶ ταυτόχρονα ἀναφέρεται στὶς παλαιό-

τερες μεθόδους χύτευσης τών μετάλλων από την εποχή του Ουρανίωνα "Ηφαιστου:

Στίχ. 859: «φλόξ δὲ κεραυνωθέντος ἀπέσσυτο τοῖο ἀνακτος
οὔρεος ἐν βήσσησιν Αἴτνης παιπαλοέσσης,
πληγέντος. Πολλὴ δὲ πελώρη καίετο γαῖα
ἀτμὴ θεσπεσίη καὶ ἐτήκετο κασσίτερος ὥς
τέχνη ὑπ' αἰγῶν ἐν εὐτρήτοις χοάνοισι
θαλφθεῖς, ἢ ἐ σίδηρος, ὃ περ κρατερώτατός ἐστιν,
οὔρεος ἐν βήσσησι δαμαζόμενος πυρὶ κηλέω
τήκεται ἐν χθονὶ δίῃ ὕφ' Ἥφαιστου παλάμῃσιν».

[= 'Η φλόγα του έκραγέντος κεραυνού του Κυρίαρχου (Δία) ὄρμησε στὰ φαράγγια του βουνού, πελώρια σὰν τῆς Αἴτνας τὶς φλόγες, πού σείουν ὅλο τὸ βουνό, ὅταν τὸ χτυποῦν. Σὲ μεγάλη δὲ ἔκταση ἡ τεράστια φλόγα ἔκαιγε τὴ γῆ (!) μὲ βαρεῖες ἀναθυμιάσεις, πού σὰν σύννεφο ἀτμοῦ ἀνέβαιναν συρίζοντας καὶ ἔλυωνε τὸν κασσίτερο πού οἱ ρωμαλέοι τεχνῖτες (μεταλλουργοί) σὲ διάτρητες χοάνες θερμαίνουν καὶ λυώνουν σὲ ψηλὲς θερμοκρασίες ἢ σὰν τὸν σίδηρο, πού σκληρότερος ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα μέταλλα εἶναι, καὶ μεσ' τὰ φαράγγια τῶν βουνῶν συλλαμβάνεται (ἀπομονοῦται) μὲ φωτιά ὑπέρθερμη καὶ λυώνει ἐντὸς πυρίμαχου χώματος πού λέγεται «τοῦ Διός» ἢ ἐντὸς λεκανῶν πού καλοῦνται «παλάμαι τοῦ Ἥφαιστου» καὶ εἶναι ἐπινόηση καὶ κατασκευή αὐτοῦ].

Θὰ μιλήσω σὲ ξεχωριστὰ ἄρθρα γιὰ τὸν πόλεμο αὐτὸν μεταξὺ «Τιτάνων» καὶ Διός καὶ θὰ ἀναπτύξω τὰ περὶ κεραυνοῦ. Ἐδῶ ὅμως θὰ περιοριστῶ στὰ ἀφορῶντα τὸν σίδηρο. Γιὰ τοὺς στίχους 859 - 866 θὰ προχωρήσω σὲ ἀνάλυση, πού θὰ μᾶς ὀδηγήσει νὰ σχηματίσουμε πληρέστερη εἰκόνα τῆς χύτευσης τῶν πρώτων μετάλλων.

Ἐπαναλαμβάνω τὴν ἐρμηνεία τῶν στίχων 865-866:

«Μέσ' τὰ φαράγγια τῶν βουνῶν συλλαμβάνεται μὲ φωτιά ὑπέρθερμη καὶ λυώνει ἐντὸς τοῦ χώματος τοῦ Διός ἢ ἐντὸς πυριμάχων λεκανῶν, πού εἶναι ἐπινόηση καὶ κατασκευή τοῦ Ἥφαιστου».

(α) Τὴ φράση «*πυρὶ κηλέω*» ἐρμήνευσα: «μὲ φωτιά ὑπέρθερμη». Ἐξηγῶ τοὺς λόγους: Ἡ λέξη «*πῦρ*» εἶναι γνωστὸ ὅτι σημαίνει φωτιά, ἀλλὰ καὶ ἡ λέξη «*κήλεος*» σημαίνει «*καίων*». Ἡ φράση ὅμως «*φωτιά καίουσα*» εἶναι πλεονασμὸς χωρὶς λόγο ἰδιαίτερο: ὅλες οἱ φωτιὲς καίουν. Κατὰ Ἡσύχιον ὅμως κατ' οὐσίαν σημαίνει ὑπέρθερμη, δηλαδὴ μὴ ἐπιτρέπουσα τὴν ὑπαρξὴ ὕγρασις.

(β) «*οὔρεος ἐν βήσσησιν*». Ἡ φράση αὐτὴ ἐπαναλαμβάνεται δύο φορές. Τὴν πρώτη στὸ στίχο 860, πού μᾶς λέει ὅτι ἡ φλόγα τοῦ κεραυνοῦ τοῦ Διὸς πού ὄρμησε στὰ φαράγγια τοῦ βουνοῦ (ἦταν) πελώρια σὰν τῆς Αἴτνας τὶς φλόγες, πού σείουν ὅλο τὸ βουνό σὰν τὸ χτυποῦν. Τὴν δεύτερη φορὰ στὸ στίχο 865, ὅπου μᾶς ἀφήνει νὰ ἐννοήσουμε ὅτι ἡ χύτευση τοῦ μετάλλου «*σίδηρος*» γινόταν μέσα σὲ φαράγγια βουνῶν - ἡφαιστειῶν ἐν ἐνεργείᾳ, πού εἶχαν φλόγες ἀνάλογες πρὸς αὐτὲς τῆς Αἴτνας. Ἄς δοῦμε τὸ γιατί.

Οἱ λέξεις «*ἡφαιστειον*» καὶ «*Ἥφαιστος*» ἔχουν τὴν ἴδια ρίζα *ἡφ-*, πού σημαίνει ἀνάβω φλόγα πλησιάζοντας κάτι στὴν ἐστία τῆς φωτιᾶς. «*Φλόξ Ἥφαιστοιο*» (Ὅμηρ. Ἰλ., Ρ88) = φωτιά. Τὸ Αἰγαῖο, ἔγραψα σὲ προηγούμενο ἄρθρο, ἦταν μιὰ θάλασσα μὲ πολλὰ ἡφαιστεια (Σαμοθράκη - Λῆμνος - Ἰμβρος κ.ἄ.). Ὁ Ὅμηρος μᾶς λέει (Ὀδύσ. θ 294) ὅτι ὁ Ἥφαιστος ἐπισκέπτετο τακτικὰ τὴν Λῆμνο, «*οἷχετο ἐς Λῆμνον μετὰ Σιντίας ἀγριοφώνους*», ὅπου οἱ παραδόσεις ἤθελαν νὰ ἔχει αὐτὸς τὰ χυτήρια μετάλλων. Οἱ Κάβειροι, «*δαίμονες τῶν ἡφαιστειῶν*», λατρεύονταν στὴ Λῆμνο καὶ στὴ Σαμοθράκη. Ὁ Αἰσχύλος σ' ἓνα ὁμώνυμο ἔργο του παρέστησε τοὺς Κάβειρους νὰ προσφέρουν κρασί

στοὺς Ἀργοναυτές, ὅταν οἱ τελευταῖοι προσορμίστηκαν στὴ Λῆμνο. Οἱ παραδόσεις περὶ Καβείρων καὶ Τελχίνων (θὰ μιλήσουμε ἀργότερα γι' αὐτοὺς), ποὺ ἀποτελοῦσαν κλειστὲς συντεχνίες μεταλλουργῶν, εἶναι μεταγενέστερες ἀπὸ τὴν Θεογονία. Οὔτε ὁμοῦ καὶ ὁ Ἡσίοδος καὶ ὁ Ὀμηρὸς γνωρίζουν κάτι περὶ αὐτῶν. Ὑπάρχουν ὁμοῦ δύο ἀναφορὲς τοῦ Ὀμήρου στὸν Ἡφαιστο καὶ στὴ κατεργασία τῶν μετάλλων.

(α) (Ἰλιάς, Σ 369-373):

«Ἡφαίστου δ' ἵκανε δόμον Θέτις ἀργυρόπεζα
ἄφθιτον ἀστερόεντα, μετὰτρεπέ' ἀθανάτοισιν,
χάλκεον, ὃν ῥ' αὐτὸς ποιήσατο κυλλοποδίων.
Τὸν δ' εὖρ' ἰδρώοντα ἐλίσσόμενον περὶ φύσας,
σπεύδοντα· τρίποδας γὰρ εἴκοσι πάντας ἔτευχεν
ἐστάμεναι περὶ τοῖχον εὐσταθέος μεγάρου.»

[= στὴν κατοικία — ἐργαστήριό τοῦ Ἡφαίστου, ποὺ ξεχωρίζε ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες τῶν ἀθηνάτων ἀπ' τὸ χαλκὸ ποὺ μ' αὐτὸν ὁ στραβοπόδης τὴν ἐφτιαξε. Τὸν βρῆκε (ἢ Θέτις) μέσ' τὸν ἰδρωτὰ νὰ περιφέρεται γύρω στὰ φυσερά του, γιατί βιαζότανε νὰ τελειώσει τὴ χύτευση εἴκοσι τριπόδων, ποὺ θὰ τοποθετοῦνταν γύρω στὴν αἴθουσα τοῦ καλοκαμωμένου μεγάρου...].

Ἡ θεὰ Θέτις παρακαλεῖ τὴν Ἡφαιστο νὰ βοηθήσει τὸ γιό της, τὸν Ἀχιλλεῦς. Ὁ Ἡφαιστος τοῦ ἐτοιμάζει ὄπλα. Ἄς προσέξουμε τοὺς στίχους ποὺ ἀκολουθοῦν (Ἰλ., Σ 468-473):

«Ὡς εἰπὼν τὴν μὲν λίπεν αὐτοῦ, βῆ δ' ἐπὶ φύσας,
τὰς δ' ἐς πῦρ ἔτρεψε, κέλευσέ τε ἐργάζεσθαι.
Φῦσαι δ' ἐν χοάνοισιν εἴκοσι πᾶσαι ἐφύσων,
παντοίην εὐπρηστον αὐτμὴν ἐξανιεῖσαι
ἄλλοτε μὲν σπεύδοντι παρέμμεναι, ἄλλοτε δ' αὐτε·
ὅπως Ἡφαιστος τ' ἐθέλοι καὶ ἔργον ἄνοιτο.»

[= αὐτὰ ἀφοῦ εἶπε (στὴ Θέτιδα ὁ Ἡφαιστος), τὴν ἄφησε στὴν αἴθουσα ποὺ συναντήθηκαν καὶ αὐτὸς πῆγε ἐκεῖ ὅπου βρίσκονταν τὰ φυσερά (σημ.: θὰ θεωροῦσα σωστότερο νὰ ἐρμηνεύσω τὸ «φύσας» σὰν μηχανὲς ποὺμποροῦσαν νὰ παράγουν ρεύματα ἀέρος, καὶ θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια τὸ γιατί). Αὐτὰ δὲ τὰ ἔστρεψε πρὸς τὴν φωτιά, καὶ τοὺς ἔδωσε παράγγελμα (ἐντολὴ - προσταγὴ) νὰ ἀρχίσουν νὰ ἐργάζονται (σημ.: πῶς εἶναι δυνατόν νὰ δοθεῖ ἐντολὴ σ' ἕνα φυσερό, μιὰ μηχανή;). Αὐτὰ δὲ τὰ φυσερά ἢ οἱ μηχανὲς παραγωγῆς ἀέρος, μὲ εἴκοσι χοάνες ἐδίδαν ὅλες ἀέρα εὐπρηστον (σημ.: τὸ ρῆμα εἶναι *πρήθω*, ἀπὸ τὸ ὁποῖο παράγεται ἡ λέξις «*πρηστήρ*», ποὺ σημαίνει ὀρμητικὸς ἀνεμοστρόβιλος κατερχόμενος ὡς τυφὼν = καίων), δηλαδὴ ἀέρα ζέοντα ἢ ὑπέρθερμό (σημ.: πυρώδης πνοή = *αὐτμὴ*) ἐξ-ακόντιζαν (*ἐξανιεῖσαι*), ἄλλοτε μὲν ἐπιταχύνοντας ἢ διατηρῶντας στὸ αὐτὸ σημεῖο καὶ ἄλλοτε κατὰ τὸν τρόπο ποὺ ὁ Ἡφαιστος ἤθελε ἢ ἡ ἐκτέλεση τοῦ ἔργου ἀπαιτοῦσε].

Οἱ στίχοι αὐτοὶ νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ προβληματίσουν τοὺς ἀσχολούμενους μὲ τὴν ἱστορία τῆς μεταλλουργίας.

- (β) Θὰ ἔλθω τώρα στὴ δευτέρη ἀναφορὰ ποὺ κάνει ὁ Ὀμηρὸς (Ὀδύς., θ 266 - 366), δηλ. σ' ἕνα ἀπὸ τοὺς ὠραιότερους μύθους, ποὺ ἀφηγεῖται ὁ Δημόδοκος τραγουδώντας τοὺς ἔρωτες τοῦ Ἄρη καὶ τῆς Ἀφροδίτης, ποὺ ἦταν γυναικὰ (;) τοῦ Ἡφαίστου (σημ.: στὴν Ἰλιάδ, Σ 382, σύζυγος τοῦ Ἡφαίστου εἶναι ἡ *Χάρης λιπαροκρήδεμος*), ἢ Χάρις μὲ τὸ λαμπρὸ κεφαλόδεσμο). Ὁ ἀλληγορικὸς αὐτὸς μῦθος θέλει τὸν Ἡφαιστο, ποὺ γνωρίζει τὸν ἄνομο ἔρωτα τοῦ Ἄρη μὲ τὴν Κυπρία Ἀφροδίτη, νὰ σχεδιάζει ἕνα τρόπο νὰ συλλάβει τοὺς παράνομους ἐραστές πάνω

στο κρεβάτι του έρωτος. Και νά ὁ τρόπος, καθὼς ὁ Ὅμηρος μᾶς λέει: «ἐν δ' ἔθετ' ἀκμοθέτω μέγαν ἄκμονα, κόπτε δὲ δεσμούς ἀρρήκτους, ἀλύτους, ὄφρ' ἔμπεδον αὐθι μένοιεν» [= ἐκεῖ δὲ (στὸ ἐργαστήριό τοῦ σιδήρου) τοποθέτησε στὸ χῶρο ὅπου συντελεῖται ἡ κατεργασία τοῦ σιδήρου ἐπὶ τοῦ ἀμονιοῦ τὸν τεράστιο μετεωρικό λίθο ἢ κεραυνὸ ἢ τὸν ἐπικρουστήρα (σφυρα), ἔκοπτε δὲ ἐκεῖ δεσμὰ ἀρρηκτα, ἄλυτα, χωρὶς νὰ ὑπάρχει φόβος νὰ διαλυθοῦν]. «Ἀμφὶ δ' ἄρ' ἐρμῖσιν χέε δέσματα κύκλω ἀπάντη· πολλὰ δὲ καὶ καθύπερθε μελαθρόφιν ἐξεκεχύνοντο, ἥντ' ἀράχνια λεπτά, τὰ γ' οὐκ ἐκ τῆς οὐδὲ ἴδοιτο, οὐδὲ θεῶν μακάρων» [= ὁλόγυρα δὲ ἀπὸ τὸ ἐνα σημεῖο στὸ ἄλλο τοῦ λιθώδους ἔρματος ἢ τῶν ὑποστηριγμάτων ἔχυνε ἐκεῖ δεσμὰ σὲ κύκλους καθ' ὅλη τὴν ἔκταση τῆς κλίνης, πολλοὶ δὲ ἀκόμη δεσμοὶ ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, σὰν δοκοὺς ποὺ ὑποβαστάζουν στέγη, ἐκχύνονταν, καθὼς οἱ λεπτὲς ἴνες τῆς ἀράχνης, τὶς ὁποῖες δὲν θὰ μπορούσε νὰ διακρίνει κανεὶς, οὔτε οἱ μάκαρες θεοί].

Ἔτσι — τελειώνει ὁ μῦθος — ὁ Ὑφαιστος παγίδευσε τὸν «Ἄρη» καὶ κάλεσε ὁλοὺς τοὺς θεοὺς νὰ δοῦν τὸ γεγονός. Τί ὅμως κρύβει ὁ μῦθος αὐτός; Ἡ Ἀφροδίτη ἦταν Κυπρία, καὶ ὁ χαλκὸς ὅμως ἦταν καὶ εἶναι μετάλλευμα τῆς Κύπρου. Ὁ Ὑφαιστος, ποὺ κατεργαζόταν τὸ χαλκὸ, δεδομένου ὅτι τὸ σημεῖο τῆς ἔξω αὐτοῦ εἶναι 1083° C, πέτυχε κάποια στιγμή ν' ἀνεβάσει τοὺς βαθμοὺς τῆς φωτιᾶς καὶ μὲ κάποια δική του ἐπινόηση ἐπὶ τοῦ λιθώδους ἔρματος (*ἐρμῖσιν*) τοῦ χαλκοπυρίτου, «δέσματα κύκλω ... ἥντ' ἀράχνια λεπτά», συνέλαβε στοὺς 1200° C - 1400° C ἓνα νέο μέταλλο πολὺ σκληρὸ σὰν τὸν ἀδάμαστο Ἄρη, τὸν βασιλιά τῆς Θράκης. Τὸ γεγονός αὐτὸ πράγματι χαροποίησε ὅλους τοὺς θεοὺς. Ἐνα ἐρώτημα ὅμως ποὺ προκύπτει ἀμέσως εἶναι, ἂν ἀπὸ τὸ ὄνομα Ἄρης προέρχεται ἡ λέξις σίδηρος, ποὺ κατὰ τὸ δωρικό ἰδίωμα προφέρεται «σιδάρεος» ἢ «σιδάρειος».

Μὲ τὴ λέξη «Siderus» οἱ λατίνοι ἐννοοῦσαν τὸν ἑναστρο Οὐρανό. Αὐτὸ ἔδωσε ἀφορμὴ σὲ μερικοὺς γλωσσολόγους νὰ ὑποθέσουν, ὅτι ἡ ὀνομασία «σίδηρος» προῆλθε ἐξ ἀφορμῆς τῆς μετεωριτικῆς προελεύσεως τοῦ καθαροῦ σιδήρου. Τὴν ἀποψη αὐτὴ τὴν θεωρῶ ἐσφαλμένη, πρῶτον, γιατί τὸν σίδηρο οἱ λατίνοι ὀνόμαζαν «ferrum» καί, δεύτερον, γιατί τόσο στὸν Ἡσίοδο ὅσο καὶ στὸν Ὅμηρο ἀποκαλύπτουμε τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῆς σημασίας τῆς λέξης, καὶ ὄχι στοὺς λατίνοις. Στὸν Ἡσίοδο καὶ στὸν Ὅμηρο συναντοῦμε τὴ λέξη «τεύχεα». Ἡ λέξη αὐτὴ ἔχει ρίζα *τυκ-* ἢ *τυχ-*, ποὺ ἀπ' αὐτὴν παράγεται τὸ ρῆμα «τεύχω» καὶ ἐρμηνεύεται «παράγω διὰ τεχνικῆς ἐργασίας ἐπὶ ὑλικῶν πραγμάτων». Ἀπὸ τὴν ἴδια ρίζα προέρχεται καὶ τὸ ἐπίθετο «τυκτός». Ὁ Ἡσίοδος στὸ *Ἔργα καὶ Ἡμέραι* (στίχ. 150) μᾶς ὁμιλεῖ γιὰ «χάλκεα τεύχη» καὶ ὁ Ὅμηρος στὴν *Ἰλιάδα* (Z 340) μᾶς ἀναφέρει «ἀρήια τεύχεα δύω». Ἐπειδὴ τὸ ὄνομα τοῦ μετάλλου «χαλκός» δὲν ἄλλαξε παρὰ μόνο στὴν ἐποχὴ τῶν ρωμαίων (*Cuprum*), «χάλκεα τεύχη» ἐννοοῦμε τὸν κατεργασμένο μὲ τὸ σύνολο τῶν ἀναγκαίων τεχνικῶν ἐργασιῶν χαλκὸ (ἐξόρυξη, χύτευση, παραγωγὴ καταλλήλων μορφῶν γιὰ τὴν περαιτέρω κατεργασία), ὥστε νὰ φθάσουμε σ' ἓνα τελικὸ προϊόν ἐκ χαλκοῦ.

Γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους ὁ στίχος (Ἰλ., Z 340) «Ἄλλ' ἄγε νῦν ἐπίμεινον, ἀρήια τεύχεα δύω» θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρμηνευθεῖ: «Ἀλλά, ἔλα τώρα, περίμενε νὰ ντυθῶ (δύω) τὰ κατεργασμένα (τεύχεα) σίδερα τοῦ πολέμου». Ἡ ταύτιση τοῦ «ἀρήια τεύχεα» μὲ ὅπλα πολέμου δὲν σημαίνει ὅτι τὸ «ἀρήια» προσδιορίζει μόνο τὰ ὅπλα, ἀλλὰ τὰ ἐκ σιδήρου ὅπλα. Τόσο στὸν Ἡσίοδο ὅσο καὶ στὸν Ὅμηρο ὁ σίδηρος χρησίμευε γιὰ τὴν κατασκευὴ γεωργικῶν ἐργαλείων, ἀξόνων γιὰ τὶς ἄμαξες (Ἰλ., E 72B), γιὰ πολλὰς πολεμικὰς κατασκευὰς καὶ γι' ἄλλες ἴσως χρήσεις. Στὸν Ἡσίοδο ἀποκαλεῖται ὁ σίδηρος (*Ἔργ. Ἡμ.*, στίχ. 150) «μέλας σίδηρος» = μαυριδερός. Ὁ Ἡσίοδος, χωρίζοντας, τὶς ἱστορικὲς περιόδους τοῦ πολιτισμοῦ μὲ βάση τὰ ὀνόματα μετάλλων, μᾶς προβληματίζει γράφοντας ὅτι στὴν τέταρτη περίοδο πολιτισμοῦ δόθηκε τὸ ὄνομα «ἀρειος», ἢ δὲ

πέμπτη, στὴν ὁποία ζῇ καὶ αὐτός, εἶναι «γένος σιδήρεον». Ἄς δοῦμε τοὺς σχετικούς στίχους (Ἔργ. Ἡμ., 158 - 160):

«Ζεὺς Κρονίδης ποίησε δικαιοτέρον καὶ ἄρειον
ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος οἱ καλέονται
ἡμίθεοι, προτέρη γενεὴ κατ' ἀπείρονα γαῖαν»

[= ὁ Δίας, ὁ γιὸς τοῦ Κρόνου, ἀνέπτυξε ἕνα γένος ἀνθρώπων περισσότερο δικαίων καὶ ἄκαμπτων σὰν τὸ σίδηρο, ἀνδρῶν ἡρώων, ποὺ προῆλθαν ἀπὸ ἐπιμιξίες με τοὺς θεούς, γι' αὐτὸ τοὺς ἀποκάλεσαν ἡμίθεους — ἡ προηγούμενη γενεὰ τῶν ἀνθρώπων ποὺ ξάπλωσαν σ' ὅλη τὴ γῇ].

Αὐτοὶ ἐξολοθρεύτηκαν σὲ πολέμους καὶ μάλιστα
(στίχ. 164) «... ἐν νῆεσσιν ὑπὲρ μέγα λαῖτμα θαλάσσης»

[= μέσα στὰ πλοῖα στὸν τεράστιο βυθὸ τῆς θάλασσας], παρὰ ταῦτα ὅμως

(στίχ. 170) «καὶ τοῖ μὲν ναίουσιν ἀκήδεα θυμὸν ἔχοντες
ἐν μακάρων νήσοισι παρ' Ὠκεανὸν βαθυδίνην,
ὄλβιοι ἥρωες, ...»

[= κατοικοῦν, χωρὶς νὰ αἰσθάνονται πίκρα στὴ ψυχὴ τους γιὰ ὅσα τοὺς συνέβησαν, στῶν μακάρων ἀνθρώπων τὰ νησιά, ἐκεῖ στὸ βαθυστρόβιλο Ὠκεανὸ οἱ εὐδαίμονες ἥρωες].

Μὲ τοὺς στίχους αὐτοὺς ἐκτὸς τῆς εὐκαιρίας ν' ἀποκαλύψουμε τὴ σημασία τοῦ γένους «ἄρειον», μᾶς δίνονται καὶ ἄλλα στοιχεῖα γιὰ τὴν ὑπόθεση τῆς ἐπὶ Δευκαλίωνος καταστροφῆς: Οἱ φράσεις «ὑπὲρ μέγα λαῖτμα θαλάσσης» καὶ «ἐν μακάρων νήσοισι παρ' Ὠκεανὸν βαθυδίνην» πρέπει νὰ ἔχουν σχέση με τὴν μεγάλη καταστροφὴ ποὺ ἀνέφεραν οἱ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς τῆς Νηῖθ ('Αθηνᾶς) στὸ Σόλωνα (Πλάτων, *Τίμαιος*). Ἡ ἀνάμιξη καὶ στίχων ποὺ ὁμιλοῦν γιὰ τὰ Τρωϊκὰ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐμποδίσει νὰ βγάλουμε συμπεράσματα: (α) Διότι ὁ Ἡσίοδος, μεταγενέστερος τῶν Τρωϊκῶν, εἶναι δυνατόν νὰ συγχέει δυὸ γεγονότα ἢ ἀκόμη τὴν χρονολόγησιν ἑνὸς καὶ μόνον γεγονότος, ποὺ μπορεῖ νὰ συντελέσθηκε πρὶν ἢ μετὰ τὴν καταστροφὴ. (β) Διότι οἱ μεταγενέστεροι ἀντιγραφεῖς στὴν προσπάθειά τους νὰ κατανοήσουν τὸ ἀκατάληπτο πνεῦμα τοῦ κειμένου κατέφυγαν σὲ μερικὰ ἄλλα ἐπίσης ἀκατάληπτα κείμενα, ποὺ ἀνήκουν στὸν Ὅμηρο καὶ μάλιστα στὴν *Ὀδύσσεια*, π.χ. Ἄς δοῦμε ἀπὸ τὴν δ τοὺς στίχ. 563 - 68: «ἀλλὰ σ' ἐς Ἠλύσιον πεδῖον καὶ πείρατα γαίης

ἀθάνατοι πέμψουσιν, ὅθι ξανθὸς Ῥαδάμανθος
τῆπερ ῥήιστῃ βιοτῇ πέλει ἀνθρώποισιν·
οὐ νιφετός οὐτ' ἄρ χειμῶν πολὺς οὔτε ποτ' ὄμβρος
ἀλλ' αἰεὶ Ζεφύροιο λιγύ πνεύοντας ἀήτας
Ὠκεανὸς ἀνίσιν ἀναψύχειν ἀνθρώποισιν·»

[= ἀλλὰ στὰ Ἠλύσια πεδία, στὸ πέρας τῆς γῆς, οἱ ἀθάνατοι θὰ σὲ στείλουν, ὅπου βασιλεύει ὁ ξανθὸς Ῥαδάμανθος καὶ ὅπου ἢ ἀνευ κόπων ζωὴ συντροφεύει τοὺς ἀνθρώπους· οὔτε χιόνια οὔτε βαρὺς χειμῶνας οὔτε βροχή, μὰ πάντοτε μετὰ τὸ φύσημα τοῦ Ζέφυρου ποὺ πνέει διαπεραστικά στέλνει ὁ Ὠκεανὸς τὴ δροσιά του στοὺς ἀνθρώπους].

Στὴ σκέψη τῶν ἀντιγραφῶν συσχετίστηκαν τὰ Ἠλύσια Πεδία μετὰ τὰ νησιά τῶν Μακάρων καὶ ὁ «βαθυστρόβιλος Ὠκεανός» μετὰ τὸν Ζέφυρο καὶ τὸν Ὠκεανὸ ποὺ στέλνει τὴν δροσιά του στοὺς ἀνθρώπους. Τὸ μπλέξιμο τοῦ Ἄδη μετὰ τὰ νησιά τῶν Μακάρων, ποὺ ἔγιναν ἡ μόνιμη κατοικία τῶν ἡρώων (συνεπεία τοῦ ἐπελθόντος θανάτου ἐκ τῆς καταστροφῆς αὐτῶν), ἐπέτρεψε ἴσως τὴν εἰσαγωγὴ διευκρινιστικῶν στίχων, ἐπὶ τῶν σκοπῶ τοῦ συντονισμοῦ τῶν δύο κειμένων. (Σημ.: ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ θὰ μιλήσω διεξοδικὰ σ' ἄλλο ἄρθρο στὸ «Δαυλό»).

Ἄς ἐπανέλθουμε ὅμως στὸ σίδηρο. Ἡ ἐρμηνεία ποὺ δίνουν ὅλοι σχεδὸν οἱ μετα-

φραστές τοῦ Ἡσίοδου στὴ λέξη (στίχ. 158) «*ἄρειον*» («*ἀνδρεῖον*» μὲ τὴν ἔννοια τοῦ φιλοπόλεμου) ἀντιβαίνει στὸ πνεῦμα τοῦ κειμένου. Στούς ἐπόμενους στίχους (*Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, 225 - 229) ξεκαθαρίζεται τὸ νόημα τοῦ «*ἄρειον*»:

*Οἱ δὲ δίκας ξείνοισι καὶ ἐνδήμοισι διδοῦσιν
 ἰθείας καὶ μὴ τι παρεκβαίνουσι δικαίου,
 τοῖσι τέθλε πόλεις, λαοὶ δ' ἀνθεῦσιν ἐν αὐτῇ·
 εἰρήνη δ' ἀνὰ γῆν κουροτρόφος, οὐδὲ ποτ' αὐτοῖς
 ἀργαλέον πόλεμον τεκμαίρεται εὐρύοπα Ζεὺς»*

[= αὐτοὶ δὲ ποὺ ἀπονέμουν δικαιοσύνη σὲ ξένους καὶ στοὺς διαμένοντες στὶς πόλεις μας, ὀρθὲς κρίσεις ἐκδίδουν καὶ γιὰ κανένα λόγο δὲν ἐκτρέπονται ἐκ τοῦ δικαίου. Αὐτοὺς ἔχουν ἀνάγκη οἱ πόλεις, οἱ λαοὶ δὲ εὐημεροῦν σ' ὅποια πόλη ὑπάρχουν δίκαιοι· ἡ εἰρήνη δὲ ποὺ ἐπικρατεῖ ἀνατρέφει σωματικὰ καὶ πνευματικὰ τοὺς νέους. Στὸν σκληρὸ καὶ γεμάτο συμφορὰς πόλεμο ποτὲ δὲν καταφεύγει σὰν ἀνάγκη ὁ βαθυστόχαστος καὶ παντεπόπτης Ζεὺς].

Ἔτσι νομίζω, ὅτι μὲ τὴ φράση «*ἄρειον γένος*» ὁ Ἡσίοδος τονίζει, ὅτι στὴν περίοδο τὴν πρὸ τῆς δικῆς του ἐποχῆς οἱ *ἥρωες* ἦταν γένος δίκαιο καὶ ἀκαμπτο, ὡς πρὸς τὴ δικαιοσύνη, ὅπως ὁ σίδηρος. Ἡ διαφορὰ τοῦ «*ἄρειος*» καὶ «*σιδ-ἄρειος*» (κατὰ τὸν δωρικό τύπο) εἶναι διαφορὰ χρονικὴ. Ὁ Ἡσίοδος στὸ στίχο 176 (*Ἔργ. Ἡμ.*) καὶ στὸν προφητικὸ του θρήνο μᾶς λέει: «*Νῦν γὰρ δὴ γένος ἐστὶ σιδήρεον...*» Ἡ διαφορὰ αὐτὴ, ὅπως τὰ κείμενα τῶν δύο αὐτῶν ἀνθρώπων περιόδων περιγράφουν, ἐκτὸς ἀπὸ χρονικὴ εἶναι καὶ ποιοτικὴ. Τὸ «*ἄρειος*» σὰν ποιοτικὴ διαφορὰ χάθηκε μαζί μὲ τοὺς ἥρωες καὶ στὴ θέση του παρέμεινε ὁ «*σίδηρος*», ὅχι πιά σὰν ἐργαλεῖο πολιτισμοῦ ἀλλὰ σὰν ὄπλο πολέμου. Εἶναι δυνατόν τὸ χρυσοκίτρινο χρῶμα τοῦ μετάλλου «*σιδηροπυρίτη*» νὰ παρομοιάσθηκε μὲ τὸ χρυσοκίτρινο χρῶμα τῆς «*σίδης*», τοῦ φλοιοῦ τῆς ῥοιδᾶς (ροδιᾶς), καὶ μαζί οἱ δύο αὐτὲς λέξεις νὰ κατέληξαν στὴ σύνθετη λέξη *σίδηρος* (*σιδ* + *ἄρειος* = *σιδάρειος* - δωρ. τύπ.).

Μετὰ ἀπ' αὐτὴ τὴν τοποθέτηση τῆς χρήσεως τοῦ σιδήρου στὰ χρόνια τὰ πρὸ τοῦ Κρόνου καὶ τοῦ Δία καὶ ἐπομένως πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς ἐπὶ Δευκαλίωνος νομίζω, ὅτι τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ 1150 ἢ 1000 π.Χ. ὡς χρονολογίας τῆς ἐμφανίσεως τοῦ σιδήρου στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἢ ἐκ τοῦ πονηροῦ ἢ ἐξ ἀμελείας συμπεράσματα.

ΜΕ ΕΞΑΝΤΑ ΚΑΙ ΑΣΤΡΟΛΑΒΟΝ

Ἐγὼ δὲ λέξω δεινὰ μὲν, δίκαια δέ

Καί τέλος πάντων, νά, τραβοῦμ' ἐμπρός

Οἱ γραμμές πού ἀκολουθοῦν δὲν ἐγράφησαν σὲ «κρίσιν ἀπαισιοδοξίας» —ὁ γράφων δὲν εἶναι αἰσιόδοξος ἢ ἀπαισιόδοχος· θεωρεῖ, ἐρευνᾷ, σκέπτεται, συνάγει. Πρόκειται, συνεπῶς, γιὰ σκέψεις βασανισμένες, γιὰ διαπιστώσεις ἐγκυρες, γιὰ προβλέψεις μὲ ἐπαρκῆ θεμελίωσιν —γιὰ ὑπολογισμοὺς ἐδαφισμένους γερά. Ἄν ἐπανεέλθουμε, στὸ μέλλον, δὲν τὸ ξέρομε —πολεμάμε, δὲν θρηνοῦμε στὰ τείχη τῆς Τροίας. Ὅμως γιὰ τοῦτη τὴ φορὰ ἃς μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ καταθέσουμε τὰ στοιχεῖα μας, νὰ ἐπιδείξουμε τὴν «ταυτότητά» μας —διαπιστευμένοι σὲ τέτοια Στήλη (ἐννοῶ ὅπως μᾶς ἐξητήθη ἀπ' τὸν ἐκδότῃ καὶ διευθυντῇ τοῦ Δαυλοῦ) ὑποχρεούμεθα εἰς διαφάνειαν: Ὅποιος θέλει πρέπει νὰ μπορεῖ νὰ βλέπει κάτω ἀπ' τὰ ρούχα μας, ἀπ' τὸ δέρμα μας —νὰ μᾶς περνᾷ ἀξονικὸ τομογράφο... Ἴδου λοιπόν:

Ὁ ὑπογραφόμενος εἶναι πεπεισμένος, πὼς ἡ Ζωὴ ἐξαντλεῖται· πὼς ἡ γενεά του εἶναι ἡ τελευταία εὐτυχισμένη γενεά· πὼς ὁ πόνος πού μέλλεται στὴν ἀνθρωπότητα (προσεχῆς) θὰ ᾖ ἀπείρως μεγαλύτερος χωρὶς τὴν πυρηνικὴ καταστροφή —ὅσοι ἦταν νὰ μᾶς ἀναγνωρίσουν τὸ ἔκτακτον, δὲν χρειάζονται ἄλλα, πᾶμε:

Σκάλα Λακωνίας. Χωριὸ παρὰ τὸν Εὐρώτα πεδινό, εὐφορώτατο, τρεῖς σοδεῖες, δυόμισυ χιλιάδες ψυχές —ἄντε τρεῖς. Ἐκεῖ πού προπολεμικὰ ἢ ἐλonoσσία σακάτευε τὸν κοντοῦλῃ ἑλληνάκο, ὁρμόνες, λιπάσματα, τεχνικὴ τῶν θερμοκηπίων, ἐντομοκτόνα, ζιζανιοκτόνα κ.ἄ.π. φέρανε μέγα πλοῦτον, μεγάλη πρόοδον: ὀκτὼ σφαιριστήρια, δυὸ σκυλάδικα, ἑξὶ καφετερίες, τρία μπάρα... Πολιτισμός, ἐξέλιξη, ἰδρύματα, εὐποιία —οἱ ἀντιπροσωπίες αὐτοκινήτων περιορίζονται (ἄκουσα) στὶς Μερσεντές καὶ τὰ Ρενεγκέιντ... Ναι, τὰ λακωνάκια ψηλώσανε, ὁ λάκων ἀγρότης ἐβγάλε πολὺ λεφτό, ἔπρεπε νὰ τὸ φάει, τὸ τρώει! Ἀντιγράφω ἀπὸ τὴς ἐφημερίδες τρεῖς Ὀκτωβρίου '84: «...ὁ 23άχρονος Καπερώνης ἀνήμερα τοῦ Πάσχα παρασύρει σὲ μιὰ καλύβα τὸ 13άχρονο Πρεκεζέ, πίνουν ἓνα μπουκάλι οὐῖσκυ (...), κάνουν μπάνιο σὲ μιὰ στέρνα καὶ μετὰ μπαίνουνε σὲ μιὰ καλύβα, ὅπου ὁ Καπερώνης προσπαθεῖ νὰ παρασύρει τὸ μικρὸ σὲ ἀσελγείς πράξεις. Ὁ Καπερώνης εἶναι ὁμοφυλόφιλος, ἄλλοτε παθητικὸς καὶ ἄλλοτε ἐνεργητικὸς, ἐκεῖνὴ τὴν ἡμέρὰ ὅμως προτιμᾷ τὸ ρόλο τοῦ παθητικοῦ...» Τελικὰ, φαίνεται πὼς ὁ μικρὸς δὲν τὰ καταφέρνει καὶ τρώει τὸ κεφάλι του — ὁ Καπερώνης τοῦ τὸ πολτοποιεῖ μὲ μιὰ πέτρα... Ἡ ἱστορία τελειώνει: Μετὰ 4ήμερον τρεῖς χωροφύλακες μεταφέρουν τὸ δολοφόνον στὸ Ναῦπλιο —μὲ τὸ λεωφορεῖο. Στοὺς Μύλους μπαίνει ὁ πατέρας τοῦ θύματος, δυὸ σφαῖρες, καπούτ: ὁ Καπερώνης δὲν θὰ ἰδεῖ τὸ νόστιμον ἡμᾶρ τῆς δημοκρατικότητας «ἀπελευθέρωσης τῶν ὁμοφυλοφίλων», τὸ νὰ κατασκευάζουν ἀποινεῖ ζιγκολό, τεμπέληδες, κακοποιοὺς, δολοφόνους...

...
Ὅρσε, πατρίδα τῶν πατρίδων· ὄρσε, ἑλληνόπουλα (καὶ πατεράδες), πὺν τρῶτε ὅλη σας τὴ ζωὴ μὲ τὰ γράμματα καὶ τὰ νούμερα (χωρὶς ἀνάπαυλα ἀπὸ Δευτέρα ὡς Σάββατο μελετώντας ἀτέλειωτα... δελτία προπό), ὄρσε, κι ἐσεῖς πὺν ὄνειρευθήκατε τὸ λόγο σας διεγέρτην, θούριον —βούκνιο νὰ συνεπαίρνει ὡς τὸ παράτολμο, ἀπονεννημένον, ὡς τὸ σκύλιασμα, τὸ μπουρλότο, τὴ μπόμπα...

...
Ἐλλάδα, πατρίδα μου, κόσμε βουλιάζουμε —ἄστα, Μαρκόνη, παράτα τα, δὲν μᾶς σώζει οὐδ' ὁ σωσμός, ἔτσι κι ἄλλιωδ καταρρέουμε: κοινωνία δίχως συνοχή, πὺν τὴν «ἐκφράζει» ὁ «δημοσία δαπάνη» συνθέτης, ἢ... Μαντουμπάλα κι ὁ Νάνος Βαλωρίτης δὲν εἶναι πὺν χάνεται: εἶναι πὺν πρέπει νὰ χαθεῖ [μᾶς καὶ ὑπάρξουν πιὸ τυχεροὶ αὐτὴ τὴ

φορά ὁ Δευκαλίων κι ἡ Πυρρα!..] — βόγγα, παιᾶνα, ὅσο θές, νῦν ἀπολύεις τὸν ἀφέντη σου, καλή μου μοῖρα, ἀντίο Ζωή, Καληνύχτα! Καληνύχτα ἄσβηστες μνήμες, ὄρυμοὶ ἀποψιλωθέντες, νεκρά κεφαλάρια, γερανίζουσα θάλασσα. Καληνύχτα μυρουδιὰ στάνης, καληνύχτα ἀσκομαντούρα, πλαγιάυλε, σπαρταριστὴ ἀθερίνα, ἀπριλιάτικε Ἐπιτάφιε, καντάδα τῆς Πλάκας· καληνύχτα βοστιλίδι, ρομπόλα, μέλι τοῦ Γεράσιμου Σεντονᾶ, Γύρε τῆς Λάσης, ἦταν ὡραία γιορτή...

Πρὶν ἀλέκτωρ...

Τί εἶναι αὐτὸς ποὺ ἀνταλλάσσει χειραψία μέ... Ἐφιάλτην; Μὲ προδότην; Μὲ ἀνθρωπον ποὺ «ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀπόφαση συναλλαγῆς μετὰ τὴν Τουρκία σὲ βάρος τῶν ἐθνικῶν, κυριαρχικῶν μας δικαιωμάτων»; Ἐλάχιστες μέρες μόλις μετὰ τὰ ἀστοχα ἐκεῖνα, ἡ Στήλη ἐπιβεβαιώνεται —τὸ «Μηδὲν ἄγαν...» τοῦ περασμένου τεύχους.

Ἐχ, ναί· ἐμεῖς θὰ σᾶς κοροϊδεύουμε πῶς, ὄντας ἄλλοι, θ' ἀλλάζουμε τὰ ἀναλλοίωτα, ἀμετάβλητα, ἀμετάπλαστα, ἀποκρυσταλλωμένα καὶ σεῖς δὲν θὰ διαμαρτύρεστε... Κατὰ τὰ λοιπὰ... γαῖα πυρὶ μιγῇτω. Ἔτσι κι ἄλλιῶς ἐμεῖς εἴμαστε μάγκες (μαγκάκηδες!): Τὸ μακρὸ χέρι τῆς Ἀμερικῆς θὰ μᾶς μαζεύει προστατευτικά ὅταν θὰ χρειάζεται, ἡ Δυτικὴ Γερμανία θὰ μᾶς παραλαμβάνει μὲ εἰδικὸ ἀεροπλάνο ἀπ' τὴν ἀμερικανικὴ βᾶσι Ἑλληνικοῦ, ὅσο ὑπάρχουν ἀνθρώποι οἱ κυρεῖς Κατίνες θὰ τὴν πληρώνουν: Οἱ ἄλλες, οἱ κυρεῖς Μελίνες, θὰ μπαίνουν στὴ χώρα —προσοχὴ εὐθραυστον— μὲ διαβατήριο ἀπρόσβλητο κι ἀπαραβίαστο, θὰ κηδεύουν τὴ μάνα τους καὶ θὰ ξαναβγαίνουν ἀνενόχλητες κι ἀκατάδεχτες —ξέρετε γιὰ πότε μιλῶ.

Ὑπόθεσις Νάσιουτζικ

Νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν (καὶ νὰ μ' ἐπιβεβαιώσουν) τὰ πράγματα τόσο γρήγορα (σὲ διαστημα ἡμερῶν!) κατάφωρα, τραγικά, δὲν τὸ περίμενα⁽¹⁾. Ἦδη ὁ ἐλληνικὸς λαὸς πληροφορεῖται κατάπληκτος, πῶς οἱ... πνευματικοὶ τοῦ ἡγέτες κι ὁδηγητές (αὐτονόητο: «προο-

(1) Ὑπενθυμίζονται ὅσα ἔγραφα στὸ 33ο τεῦχος τοῦ Δαυλοῦ: «Νά ὅμως, πού, ὅπως στὴν «ἀγορὰ» μόνον ἡ ἰσχὺς (μεγάλη οἰκονομικὴ ἐπιφάνεια) μπορεῖ νὰ συγκροτεῖ *τράστ*, μονοπωλία, περιγράφει τοὺς νόμους (πού κατὰ τὸ πολὺ ἡ ἴδια ὑπαγορεύει...), ἔτσι καὶ στὴ λογοτεχνία: καρποῦται, νέμεται, κερδίζει, ἐκμεταλλεύεται (...) τὸ λαὸ στὸ σύνολό του (κι ἐδῶ ἐπίσης), μόνον ἡ ἰσχὺς! Ἡ ὁποία (αὐτοδύναμη ἢ οὐ —δὲν σημαίνει) ὑπαγόρευσε στὴν Πολιτεία νόμον μὲ τὸν ὁποῖον κατέστησε τὸ λαὸν ἀναγκαστικά «ἀγοραστὴν τῆς παραγωγῆς τῆς». Ἀκόμα προσέθετα, πῶς ὁ νόμος περὶ συνταξιοδότησεως τῶν λογοτεχνῶν διαλαμβάνει ὅτι «... ἡ μεγάλη κτηματικὴ κατάσταση (ἀπὸ μετοχές, ἐνοίκια κλπ.) δὲν δημιουργεῖ κώλυμα στοὺς καλλιτέχνες ἢ λογοτέχνες τῆς κατηγορίας αὐτῆς στὸ νὰ εἰσπράττουν τὴν τιμητικὴ σύνταξιν»...

Ἐ, τώρα, εἶναι νὰ μὴν... κολάζεσαι; Νὰ μὴ σκεφθεῖς, λογουχάριν, πῶς ὑπαγόρευσαν αὐτὸ τὸ νόμον οἱ... μὴ διαθέτοντες «μεγάλῃ κτηματικὴν κατάσταση (ἀπὸ μετοχές καὶ νοίκια)», δηλαδή οἱ φουκαράδες καὶ πειναλέοι μεταξὺ τῶν λογοτεχνῶν; —περιβόλι σᾶς λέω. Μὰ εἶναι πιὸ περιβόλι ἀκόμα τὰ παρὰκᾶτω— μιλάμε πάντα γιὰ τὶς συντάξεις τῶν λογοτεχνῶν. Γιὰ τὶς ὁποῖες, ἀκριβῶς, ἡ κ. Ἑλλῆ Ἀλεξίου («Ἔθνος» 11-2-83) δὲν ντρέπεται μὲν νὰ λέγῃ πῶς εἶναι... εὐτυχῆς ποὺ ἀνῆκε στοὺς δευτεροκλασάτους (τῶν τριάντα μιᾶς χιλιάδων κατὰ μῆνα), νὰ ὀρκίζεται δὲ πῶς ὅλοι (παναπεῖ καὶ ἡ ἴδια) θὰ 'πρεπε νὰ 'παιρναν τὰ... σαράντα τέσσερα, «κι ὅχι νὰ στερεῖται ὁ πάμπτωχος τῇ διαφορᾷ (μεταξὺ 44-31) καὶ νὰ μὴν ἔχει γιὰ τό σιγάρο του...» Ἀλλά, κ. Ἀλεξίου, πάμπτωχη κ. Ἀλεξίου (πλὴν μὲ μερσεντές κάθε βράδυ στὴν παραλία γιὰ φαγκρόπουλο), σ' ἐποχὴν ποὺ ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ ἔχει φθάσει σὲ σημεῖο ὄνειρευτο γιὰ τὰ ἐλληνικὰ δεδομένα, τόσο ἀχρηστοὶ εἶναι οἱ λογοτέχνες σας —ποτέ τους δὲν δούλεψαν, ποτέ τους δὲν ἀσφαλίστηκαν; Ἦ μήπως κοροϊδεύετε τὸν ἐλληνικὸ λαὸ —πρᾶγμα σίγουρο, ἂν δὲν μπορέσετε νὰ κατονομάσετε δέκα ἔστω πάμπτωχους κι ἀνασφάλιστους (ἐννοῶ μὲ μόνῃ τῇ σύνταξιν τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ —ὄχι ζαβολιές ὅμως, οἱ Φορολογικὲς Δηλώσεις στὸ χέρι).

δευτικοί», «δημοκρατικοί», «τῆς ἀριστερᾶς» — ἡ «Ἑταιρεία...» εἶναι κάθε ἄλλο παρὰ συντηρητικὸ σωματεῖο...) ἀνήκουν στὸν «καλὸ κόσμον», στὴν ἐλίτ, στοὺς ἐπίλεκτους, στοὺς ἑκατομμυριούχους, στοὺς «λεφτάδες» — τῆς «οἰκοδομῆς» ὁ κ. Νάσιουτζικ, τοῦ ἐμπορίου ὁ μακαρίτης (κλπ. κλπ., ἀν τραβήξεις... κορδέλα²⁾). Ποὺ θὰ εἰπεί, πῶς τὸ πρᾶγμα μιλάει μόνο του: οἱ φουκαράδες δὲν φελλᾶνε οὔτε γιὰ... λογοτέχνες!

Ἐπειδὴ περισσότερα δὲν εἶναι τοῦ χώρου καὶ τοῦ παρόντος, περιορίζομαι νὰ υπογραμμίσω, πῶς διέπει τὰ πάντα (συνεπῶς καὶ τὰ τῆς λογοτεχνίας) νόμος ἀήττητος, ἡ αἰτιοκρατία — τὸ ὅτι ὑπὸ τὶς ἴδιες συνθήκες οἱ ἴδιες αἰτίες παράγουν τὰ ἴδια ἀποτελέσματα. Αὐτὸ τὸ ἐπιβεβαιώνει ἡ κοινότης (ὁμοιότης) τῶν ἀνθρώπων ἀντιδράσεων, τὸ ὅτι δηλαδὴ ὑπὸ τὶς αὐτὲς συνθήκες, διάθεσις κι ἀντιδράσεις εἶναι γενικά (γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους) ταυτόσημες, ἴδιες, ὁμόλογες παράλληλες (σύγχρονες), σύμμετρες. [Παράδειγμα: Κανένας ἀνθρώπος δὲν θὰ περιοριζόταν σ' ἓναν — ὁσοδήποτε μεγάλο — ἀριθμὸ ἑκατομμυρίων δολλαρίων, ἀν κάθε μέρα μπορούσε νὰ τὸν ἔχει... διπλάσιον! Ἄλλο: Οἱ γιατροὶ δὲν «παίρνουν φακελάκι» ἐπειδὴ ἔχουν διαφθαρεῖ αὐτοί, ἀλλ' ἐπειδὴ ὅλοι ἔχουμε διαφθαρεῖ — ἡ κοινωνία γενικά —, ἐπειδὴ ὅλοι παίρνουμε φακελάκι, ἀν καὶ ὅπου μπορούμε].

Μ' αὐτὸ δεδομένο λοιπόν, ἐπαληθεύουμε τὴν διέπουσα τὰ πάντα ἀρχὴν στὴν ἀντανάκλασί της. Τουτέστι στὴν ὁμοιότητα (ἀπαρραλαζίαν) τῶν ἐξ ἐνδιάθετου - αὐθορμησίας - μεθόδευσης [τῶν φυσικῶν προσώπων] ἀντιδράσεων (ἐνεργειῶν, δραστηριότητος, πολιτείας — πάντα βεβαίως συντρεχουσῶν ἰδίων συνθηκῶν). Ποὺ θὰ εἰπεί, πῶς ἓνα ἑκατομμύριο ἀτομὸ ἐνεργώντας ταυτοσήμως, παράλληλως, συμμέτρως πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα διεκδικεῖ (δὲν ἀρνέεται) ὅ, τι ὅλα τὰ ἄλλα — ἓνα ἑκαστον γιὰ λογαριασμὸ του: ὅλο τὸ χωρὸ

2) «Καθημερινή» 1 Ὀκτωβρίου — γράφει ὁ κ. Κ. Καραγιώργας: «...δὲν ἦταν (σημ. Δαυλοῦ: ὁ μακαρίτης Θ. Διαμαντόπουλος) ἀνθρώπος πού τὸν βλέπεις καὶ τὸν προσπερνᾷς ἀδιάφορα. Ταμίας στὴν Ε.Ε.Λ., εἶχε συμπληρώσει μιὰ ζωὴ γεμάτη. Πλούσιος, ἐπιτυχημένος, πολιτικοποιημένος στὴν ἀριστερά, ἰδιοκτῆτης πολυκατοικίας, στὴν ὁποία κρατοῦσε τοὺς δυὸ τελευταίους ἀπὸ τοὺς ἐπτά ὁρόφους, μὲ καταστήματα γυναικείων εἰδῶν, μὲ καταθέσεις στὴν τράπεζα καὶ λίρες στὸ σπῆτι...» (σημ. Δαυλοῦ: ὅλες οἱ υπογραμμίσεις δικές μας· ἀκόμα, τί χάριμα: ἡ... ἐπανάστασις «ἐμπεισιευμένη» στὰ χέρια ἑκατομμυριούχων πού δὲν βλέπουν τὴν ὥρα νὰ γίνουν... προλετάριοι!)

Ἐνάλογα καὶ περὶ κ. Θ. Νάσιουτζικ — βλέπω στὶς ἐφημερίδες ἐπαύλεις, κηπουροὺς, γραμματεῖς, οἰκοδομικὲς ἐπιχειρήσεις...

Ἄκόμα: «Τὰ Νέα» 6 Ὀκτωβρίου '84 — γράφει ὁ κ. Κ. Σταματίου: «Εἶχε φαγωθεῖ (sic — ὅπου ἀμφιβάλετε καπανᾶτε κι ἀπὸ ἓνα, νὰ μὴ κουράζομαι...) νὰ μᾶς τὸν γνωρίσει ἡ Ἑλλήν Ἀλεξίου». (Σημ. Δαυλοῦ: τὸν μακαρίτη Θ. Διαμαντόπουλο). «Τὴν ξέρετε τί ἀγύριστο κεφάλι πού εἶναι» (θυμηθῆτε τὰ... sic:). «Βρήκαμε τὴ μέρα, μᾶς τὸν ἔφερε στὸ σπῆτι («τὸν ἔχω γιὰ... ταξιδιῇ», μᾶς εἶπε μὲ τὸ χαριτωμένο νεανικὸ παιγνιδιάρικο ὕφος της, κατεβαίνοντας ἀπ' τὴν Μερσεντές), καταλήξαμε στὴν παραλία γιὰ ψάρια...» [Ἐδῶ, φανερό, ἔχουμε δεδομένον πῶς ὁ μαρξιστής... νομιμοποιεῖται νὰ εἶναι σεμνὰ, τιμημένα καὶ καπιταλιστικὸτατα μαρξιστής]. Ὅσο γιὰ τὰ σκάγια πού ἔκανε ὁ μακαρίτης συγγραφέας, τὰ εἰκάζουμε εὐχερῶς στὴ συνέχεια τοῦ λόγου τοῦ κ. Σταματίου, στὸ ἴδιο ἄρθρο: «Ὁ Διαμαντόπουλος ἦταν αἰσιόδοξος. Ἡ μόρφωση — πίστευε — θὰ φέρει τὴν ἀρετὴ κι αὐτὴ τὴ λογικὴ, τὴν εἰρηνικὴ συνύπαρξη...» — εἶδατε... διαλεκτικὴ; Στραγαλοπασατέμπο, παιδί μου, φιλοσοφία εἰσαγόμενη, ρουφιὰ καὶ τάλληρο... «Ὁ ἀνοιχτομάτης, ὁμως Αὐγέρης», συνεχίζει ὁ κ. Σταματίου, «ἀμφέβαλλε: Μπορεῖ νὰ τὸν συγχαρεῖ κανεὶς — ἔγραφε τὸ 1973 — γι' αὐτὴ τὴν αἰσιόδοξη ἀντίληψη, ἀν κι ὁ σημερινὸς κόσμος, ἀρκετὰ προηγμένος σὲ κάθε εἶδος μόρφωσης, δὲν ἐπαληθεύει αὐτὴ τὴν αἰσιοδοξία. Ποιὸς ἀπ' τοὺς δυὸ, πᾶς πεθαμένους, θὰ δικαιοῦται τελικά;» — ρωτᾷ ὁ κ. Σταματίου. Γιὰ νὰ μὴ μένει μὲ τὴν ἀγωνία, τοῦ τὸ λέμε ἐμεῖς: Καὶ ψέματα νὰ τὰν πῶς ὁ ἀνθρώπος γιὰ τὸν ἀνθρώπο εἶναι λύκος («ἀνθρώπος ἀνθρώπου λύκος»), ὁ μορφωμένος ἐπαληθεύεται καὶ διασταυρῶνεται δυὸ φορὲς λύκος — μὴ ρωτᾶτε πῶς πέρα, δὲν μοῦ παίρνετε λέξι.

για όλο το χρόνο— το πᾶν για πάντα! Γεγονός που τελικά τὰ φέρει (ἄτομα) διαγκωνιζόμενα, ἐναντιούμενα, ἐχθρικά διακείμενα πρὸς ἄλληλα! Ἦδη γίνεται φανερό, πὼς *ὄχι ἡ... φιλότης* (εἰρήνες, ἀδερφωσύνες, πανανθρώπινες ἀγάπες), ἀλλ' ἡ γενικὴ πνευματικὴ *διαστροφή* φέρει τὸν ἄνθρωπο «*διεκδικητήν*» πραγμάτων κατὰ κανόνα *ἀχρείαστων*, πού δὲν θὰ χρησιμοποίησει ποτέ, πού δὲν θὰ ξέρει τί νὰ τὰ κάνει³⁾...

Ὑπὸ τὴν πίεση λοιπόν, ἀκριβῶς αὐτοῦ τοῦ *συνδρόμου διεκδίκησης* (μὴ ἀποποίησης —τὸ ἴδιο εἶναι!), ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκει τὴν *ἰσχύ*, προσπαθεῖ νὰ ἐντάσσεται στοὺς *φορεῖς* της, νὰ τοποθετεῖται στὸ *χώρο* της, νὰ εὐθυγραμμίζεται μ' αὐτή. Ὅτι ὅσο περισσότερον *ἰσχυρὸς* θὰ γίνεταί, τόσο περισσότερον *ἱκανὸς* θὰ εἶναι στὸ νὰ *διεκδικεῖ* καὶ *κατακτᾷ* *νέα ἰσχύ* —νὰ ἐπεκτείνει καὶ πολλαπλασιάζει τὰ κατακτηθέντα. Μά... φθάσαμε: Καθὼς ἡ *ἰσχύς* σήμερα εἶναι, κατ' ἀπόλυτον ἀποκλεισμόν ἄλλων, *οἰκονομική*, ὁ ἄνθρωπος πορεύεται *πάση* *θυσίᾳ* (τρίτων!) πρὸς αὐτοὺς πού διαθέτουν τὸ *χρῆμα*, ἐπιδιώκει ἐμμανῶς τὸν προσηταιρισμὸ-συγχρωτισμὸν μὲ τοὺς *ἰσχυροτέρους* κι *ὄχι* *ἀσθενεστέρους* του — *συμμαχία*, *φιλία*, *κοινὸ στρατόπεδον*. Τό ὅτι ὅλ' αὐτὰ *ἰσχύουν* καὶ γιὰ τὸν *λογοτέχνη*⁴⁾, *συνιστᾷ* τὴν αἰτία γιὰ τὴν ὁποῖαν ὁ ἴδιος ἀνακριβολογεῖ (αὐταπατάται ἡ *ψεύδεται* *ξεδιάντροπα*) *ἰσχυριζόμενος* πὼς δῆθεν «... θεωρεῖ τὴν *λογοτεχνία* *ὄχι* *αὐτοσκοπὸν* ἀλλὰ *μέσο* γιὰ τὸ *ἀνέβασμα* τοῦ *λαοῦ*»⁵⁾: Στὴν *πραγματικότητα* *πασχίχει* *μόνον* γιὰ τό... «*ἀνέβασμα*» τῆς *ἰδικῆς* του *ἰσχύος* πράγμα ὁλότελα φανερό: ἐνῶ τό... «*πνευματικὸ ἀνέβασμα* τοῦ *λαοῦ*» βλέπουμε ὅλοι τί *κατακρήμνισιν* σὲ *χάος* *συνιστᾷ* σήμερα, ὁ ἴδιος τὰ *καταφέρνει* *θαυμάσια* στὸ νὰ γίνεταί *ἰσχυρότερος*: *χώνοντας* τὸ *χέρι* του (*νομίμως*!) *στήν* *τσέπη* τοῦ *λαοῦ* *ὑφαρπάζει* *ἐξακόσια*, *ἢ* *τετρακόσια* *τριάντα* *πέντε* *ἐτησίως*, (ἀνάλογα ἂν εἶναι «*ἐξαίρετος*» — *Ρίτσος*, *Βρεττάκος*—, ἢ «*σημαντικός*») *μιλάμε* πάντα γιὰ «*καφετούλια*».

Εὐνόητον πὼς στὰ *πλαίσια διάστροφης* πνευματικὰ *κοινωνίας*, δὲν σημαίνει ἡ ἀναζήτησις τοῦ Ἀδιάφθορου, τοῦ ἐν πνευματικῇ *ὕγείᾳ* ἀνθρώπου, αὐτοῦ πού δὲν ἔχει *διαστραφεῖ* τὸ *πνεῦμα* του. Ὑπ' αὐτὸ τὸ *πρίσμα*, *συνεπῶς*, *ὅ,τι* *ἐνδιαφέρει* δὲν εἶναι τὸ *πόσον* *ἁθῶς* εἶναι ὁ *κ.* *Νάσιουτζικ*, ἀλλὰ τὸ *πόσον*... «*πολιτικοποιημένα* *τῆς* *ἀριστερᾶς*» ὁ *μέγας* *πλοῦτος* (*Sic*) *ἐκπορθεῖ* τὰ *κάστρα* τοῦ *πνεύματος*⁶⁾, *ὄχι* *μονάχα* *ἀσφαλίζοντας* *πίσω* *τοὺς* *τῇ* *συντήρησι* *καὶ* *συντηρητικότητά* *του*, *ὄχι* *μονάχα* *ἐπιτυγχάνοντας* νὰ *συν-*

• 3) Ἐννοῶ «στρατηγικά». Ὅσον ἀφορᾷ στὴν «τακτική» του ὁ ἄνθρωπος *κατανεύει* στὸ *ἐφικτὸ* *δυσανασχετῶν* (ἔστω κι ἂν πρόκειται γιὰ τὸ *μισὸ* τοῦ *Σύμπαντος*) —ὄχι *ἐπειδὴ* τὸν *ἱκανοποιεῖ* ἀλλ' *ἀδυνατῶν* νὰ *πράξει* ἄλλως...

4) Ὅπως ἀφήσαμε νὰ ἐννοηθεῖ, *ἐξαιρεῖται* *μόνον* ὁ ἄνθρωπος τοῦ ὁποῖου τὸ *πνεῦμα* δὲν ἔχει *διαστραφεῖ*. Σημειούμενον ὅτι τὸ *μόνο* πού *ὀφείλει* ὁ ἄνθρωπος (*συνεπῶς* κι ὁ *λογοτέχνης*) εἶναι νὰ *κάνει σωστά* ὅ,τι *κάνει*, δὲν θὰ *φαντάζει*, *βέβαια*, *παραδοξολογία* ὁ *ἰσχυρισμὸς* πὼς ὁ *διανοούμενος* *ὀφείλει* ν' *ἀδιαφορεῖ* γιὰ τὸ ἂν θὰ *διαβασθεῖ* —τὸ ἀντίθετο *εἶναι* *διαστροφή*. Σὲ *τελευταίαν* *ἀνάλυσι*: ἡ *προσπάθεια* *αὐτοακεραίωσής* *μου* μὲ *φέρει* νὰ *γράφω* *ὄχι* *γι'* *αὐτοὺς* *πού* *θὰ* *μὲ* *διαβάσουν*, ἀλλὰ *γι'* *αὐτοὺς* *πού* *δὲν* *θὰ* *μὲ* *διαβάσουν* — ὁ *συλλογισμὸς* δὲν *προσβάλλεται*.

5) *Μαγικὴ* *εἰκόνα* *ἐδῶ*: Βλέπετε τὸ «*μέσο*» («*λογοτεχνία*»), βλέπετε τὸ *σκοπὸν* «*πνευματικὸ ἀνέβασμα* τοῦ *λαοῦ*»), ἀλλὰ δὲν βλέπετε *ποιανὸν* *τσικλεβέντη* εἶναι αὐτός ὁ *σκοπός*! *Εὐλόγως*: Ὑποχρεώνοντας τὸ *λαό*, ἂφ' ἐνὸς νὰ *σοῦ* *ἀγοράζει* *τίς* «*πεζολογίες* *κι* *ἀσημαντότητες*» *κι* ἂφ' ἑτέρου νὰ *σοῦ* *καταβάλλει* *435.000* *κατ'* *ἔτος*, *μόνον* *παρακινδυνευμένα* *μπορεῖς* νὰ *δηλώσεις* *ἐπῶνυμα* πὼς ὁ *σκοπός* *σου* *εἶναι* *τό...* «*πνευματικὸ ἀνέβασμα* τοῦ *λαοῦ*» (*κι* *ὄχι* *τὸ* *νὰ* *βολέψεις* *τὴν* *πάρτη* *σου*)! *Γιατί*, *τί* *γίνεται* ἂν *κάποιος* *ἀποδείξει* *πὼς* *δὲν* *ἀνεβάζεις* *τὸ* «*πνευματικὸ*» *ἐπίπεδο* τοῦ *λαοῦ* —*δηλαδή* *πὼς* *τὰ* *τσακώνεις* *ἀχρεωστήτως*;

6) *Γιὰ* *σκεφθεῖτε!* Δίπλα στοὺς *ἐκατομμυριούχους* πού «*τραγουδᾶνε* *τοὺς* *καημούς* *καὶ* *τὰ* *ντέρτια* *τῆς* *φτωχολογίας*» (θὰ *ζητήσουν* *κι* *αὐτοὶ* *σύνταξι* —θὰ *ἰδῇτε!*) θὰ *ᾄδουμε* *καὶ* *τοὺς* *ἐκατομμυριούχους* *πού* *θὰ* *τά...* *γράφουν* — *τρελὰ* *πράγματα*...

ταξιοδοτεῖται... τιμητικὰ δαπάναις τῶν ἀποκλήρων, δυστυχῶν, συφοριασμένων⁷⁾, ἀλλὰ καὶ ἐπισύροντας *σῖγουρα*, δεκάδες σφυριές — ὑπῆρξατε ἄτυχος, κ. Νάσιοντζικ. Μὰ περισσότερον ἄτυχος ὑπάρχει αὐτὸς ὁ λαός! "Ὅτι μὲ τὶς «ἀδερφωσύνες» καὶ «ἀγάπες» (Ρίτσων, Βρεττάκων καὶ λοιπῶν ναυμάχων τῆς θείας ρηχότητος) μὲ τὸ συναισθηματικὸ φούσκωμα [ἐμφύσημα, πομπῆρισμα μὲ ἀέρα] μιᾶς «ἐπανάστασης» διαδικαστικὰ καὶ ἀναπόφευκτα διαβρωνόμενης ἐνδοθεν [καὶ ποὺ ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἐμπορευματοποιημένο συναισθηματικὸ φάσμα δοξασιῶν, δογματῶν, ἰδεολογιῶν, ὄνειροπληξιῶν, χιμαιρῶν], ὁδηγεῖται νὰ μὴ βλέπει τὴν ἐπιτελικὴν εὐθύνη, ἀλλὰ νὰ τουφεκίζει λοχίες — ὅταν χάνει τὸν πόλεμό του! Νὰ χωρίζει τοὺς ἀνθρώπους σ' ἐνόχους καὶ ἀθώους, σὲ σκοτεινοὺς Κáιν καὶ ἀγγελικοὺς Ἀβελ — ὅταν τὰ μεγέθη ποὺ πρέπει νὰ ἐρευνηθοῦν εἶναι δυὸ μόνον: φύσις καὶ διαστροφή. Ἡ Στήλη δὲν «κρατáει πισινή», κόβει τὶς γέφυρες, ἐκτίθεται: Ἐπὶ χειρισμῶν, χειρονομιῶν, ἐγχειρημάτων ποὺ δὲν ἀντανάκλουν στὸ σύνολο, ἐνοχὴ καὶ ἀθωότης δὲν σημαίνει, κατὰ κανόνα ὀρίζονται ἀπὸ σύστασιν ἰσχύος (νόμου) ὅλο καὶ περισσότερον ὑπερβατῆς, ὅλο καὶ περισσότερον ἐμπορευόμενης τὸν ἑαυτὸ της.

Δεινίας Δικαῖος

7) Τί ἀλτρουισμός! Νὰ μὴν ἔχει στὸ νοῦ του πάρεξ «τὸ ψωμί καὶ τὴ λευτεριά τοῦ λαοῦ», μὰ νὰ τοῦ παίρνει τὴ μπουκιά ἀπ' τὸ στόμα — αὐτὰ γιὰ τὸ «ψωμί». Γιὰ τὴ λευτεριά του... ἐν τάξει, ἀλλὰ νά... πληρώνει καὶ τοὺς φόρους του! Γιατί, ἂν δὲν τοὺς πληρώνει, πῶς θὰ 'χουν τὸ τσιγάρο τοὺς οἱ πάμπτωχοι μὲ τὶς μετοχές, νοίκια, μεγάλη κατάστασι; Πῶς;

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΤΑΓΑΡΗΣ

Τὸ αὐτόχθον τοῦ Ἑλληνισμοῦ

Ἡ πρόοδος τῆς ἀρχαιολογίας ἔχει ἀποκαλύψει, ἤδη, σήμερον, καὶ θὰ ἀποκαλύψῃ ἔτι πληρέστερον σὺν τῇ παρόδῳ τῶν ἐτῶν, τὸ ἐκπληκτικὸν μέγεθος τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ θαύματος, τόσον εἰς ποιότητα, ὅσον καὶ εἰς χρονικὴν ἔκτασιν, διὰ τῆς συνεχοῦς καὶ ἐπιτυχοῦς ἀναπτύξεως τῶν ἐρευνῶν τῆς, ἰδίως ἀναδρόμῳ εἰς τὸ προϊστορικὸν καὶ ἀπωϊστορικὸν βάθος. Εἰς τὰς ἐρεῖνας τῆς αὐτὰς τὴν βοηθοῦν τὰ εἰς τὴν διάθεσίν τῆς τιθέμενα ἐκπληκτικὰ μέσα τῆς συγχρόνου τεχνολογίας, ὅπως καὶ ἡ χρησιμοποίησις ὑπ' αὐτῆς ἐπιστημόνων ποικίλων ἐξειδικεύσεων, ἐξυπηρετούντων πλεότερον τοὺς σκοποὺς τῆς. Σχετικῶς διὰ τὸν πρὸ τοῦ 2.000 π.Χ. πολιτισμὸν τὸν ἀναπτυχθέντα εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον ὑπὸ γηγενῶν (Αἰγαιακὸν καὶ Μινωϊκὸν) νεώτεροι ἐρευνῆται ἀποδέχονται τοῦτον ὡς ἀπώτατον ἑλληνικόν.

Αἱ προσφάτως, ἀμυδρῶς, ἐπὶ τοῦ παρόντος, φωτισθεῖσαι σελίδες τῆς προϊστορίας, σκοτειναὶ μέχρι πρὸ τινος, ἀποκαλύπτουν ὅτι ὁ παραδείσιος ἑλληνικὸς χῶρος ὑπῆρξεν ὁ γεννῆτωρ τῶν Εὐρωπαίων, ὡς ἡ πρώτη κατοικηθεῖσα εὐρωπαϊκὴ περιοχὴ, καὶ δὴ σχετικῶς πυκνὰ (ὡς προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀνακαλυφθεῖσαν, προσφάτως «μεγαλόπολιν» εἰς τὸ Σέσκλον τῆς Θεσσαλίας, μὲ πληθυσμὸν ἀνω τῶν 1.500, ἀκμάσασαν περὶ τὸ 5.000 π.Χ.). Καὶ τοῦτο ἦτο φυσικόν, λόγῳ τοῦ, δαψιλῶς ἐκ γεωγραφικῶν συνθηκῶν, εὐνοουμένου ἑλληνικοῦ χώρου. Ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ ἐξεκίνησαν οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὴν ἔρημον μέχρι τότε Εὐρώπην καὶ τὴν πρόσω Ἀσίαν, πρὸς ἀποικισμὸν τῶν. Ἡ ἀντίθετος κίνησις ἐποίκων διὰ τὴν τότε ἐποχὴν ἔχει ἀποδειχθῇ ἀνυπόστατος, ἡ δὲ ἀπὸ τὰς ἀγόνους στέππας τῆς Κιργισίας, παρανοϊκῇ, προκύψασα ἀπὸ τὴν σύγχυσιν τῆς κάπως παραδεκτῆς ὁμογλωσσίας τῶν Ἰνδοευρωπαίων μὲ τὴν ἀνύπαρκτον ὁμοεθνίαν (εἰς ἣν συνταυτίζονται κατάξανθοι Σάξωνες μὲ μαύρους Ἰνδοὺς!).

Βάσει συγχρόνων ἀνθρωπολογικῶν μελετῶν ἀποδεικνύεται, εἰδικότερον, ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου — ἡ ὁποία ἐτιτλοφορήθη Ἑλλάς τῆς Ἑλλάδος — εἶναι αὐτόχθονες ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης ἐποχῆς, ἔχοντες, ἀπὸ τότε, ἐκεῖ συνεχῇ παλαιοντολογικὴν καὶ ἱστορικὴν παρουσίαν. Λόγῳ τούτου καὶ οἱ Ἀρκάδες ὠνομάσθησαν *προσέλληνοι* (δηλ. παλαιότεροι τῆς δημιουργίας τῆς Σελήνης, κατ' εὐφημισμὸν, βεβαίως).

Ἐξ ἄλλου, τὰ ἀνθρωπολογικὰ εὐρήματα τῶν Πετραλῶνων τῆς Χαλκιδικῆς ἀποδεικνύουν παλαιωτάτην οἰκισιν ὑπὸ ἀνθρώπων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Οὗτος, ἀνέκαθεν, λόγῳ κλίματος καὶ μεγάλης ἡλιοφανεῖας, ἦτο φωτεινὸς καὶ εἶχεν ἐναγκαλισθῇ πολυσχιδῶς τὸ ὕγρὸν στοιχεῖον. Διὰ τοῦτο οἱ κάτοικοί του ὠνομάσθησαν *Ἕλληνες* (φωτεινοί) καὶ *Ἀχαιοί* (λαὸς τῆς θαλάσσης), ἐκ τοῦ *αχ*-, παναρχαίας ἑλληνικῆς λέξεως, σημαίνουσης ὕδωρ (ἐξ ἧς *Ἀχελῷος*, *Ἀχέρων*, *Ἀχαΐα* - τόπος βροχῶν κλπ.).

Τὰ περὶ προελεύσεως τῶν Ἑλλήνων ἐκ τοῦ ἐρήμου καὶ στεππῶδους παγωμένου βορρᾶ (ἀκατοικήτου, τότε, λόγῳ τῆς μεταπαγετώδους ἐποχῆς, μὲ σχετικῶς πρόσφατον τὴν ἀπόσυρσιν τῶν παγετῶνων), ἀποτελοῦν μυθεύματα εὐφραντάστων εἰκαστῶν. Ἐπίσης, τὰ περὶ «καθόδου τῶν Δωριέων» διεψεύσθησαν πλήρως καὶ ἐγένετο παραδεκτὸν τὸ τῆς «ἐπιστροφῆς τῶν Δωριέων», οἱ ὅποιοι, πρὸ αὐτῆς, εἶχον μεταναστεύσει διὰ βιοτικὰς ἀνάγκας τῶν ἡ ἀπωθηθέντες ἐκ τῶν νοτιωτέρων εἰς τὰς βορειοτέρας ἑλληνικὰς περιοχάς. Πάντοτε οἱ Ἕλληνες, διὰ ποικίλους λόγους, ἀνεκκυκλοῦντο εἰς τὸν εὐρὺν ἑλληνικὸν χῶρον.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ ἀκόλουθον παράδειγμα παρερμηνείας τῆς καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων: Τὸ 1970 ἐξεδόθη εἰς τὴν Γερμανίαν βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ Γιόχαν Λόχμαν. Εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιόν τῆς πραγματείας του ὁ συγγραφεὺς ὑπογραμμίζει, ὅτι «οἱ Ἕλληνες εἶναι οἱ ἐφευρέται τῆς καθαρῆς θεωρίας, διότι πᾶν ὅ, τι συμβαίνει σήμερον

ἐπὶ τῆς γῆς καὶ μεταβάλλει ἐκ θεμελίων τὴν γῆνιν βιοσφαῖραν εἶναι λόγῳ ἐπιδράσεως τῆς ἑλληνικῆς θεωρίας, ὡς αὕτη διαμορφώθη ὑπὸ τοῦ Θαλοῦ καὶ τοῦ Πυθαγόρα μέχρι τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους». Ὡς ἀναφέρει ὁ παρουσιάζων τὸ παράδειγμα ἡμέτερος πολυσχιδῆς ἱστορικὸς ἐρευνητὴς καθηγητὴς Ε. Σταμάτης, οἱ χαρακτηριστικοὶ αὐτοὶ λόγοι (ἄκρως εὐμενεῖς διὰ τοὺς Ἕλληνας) τοῦ Γερμανοῦ καθηγητοῦ ἀποδεικνύουν τὸ αἷτιον τῶν προσπαθειῶν ὅλων τῶν ξένων ἐρευνητῶν, οἱ ὅποιοι ἀσχολοῦνται μὲ τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων. Ὁ σκοπὸς τῶν, βεβαίως, ἐπιδιώκει νὰ ἀποδείξῃ τὸ μὴ αὐτόχθον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τὴν ἐκ τῆς βορειοτέρας Εὐρώπης καταγωγὴν τῶν, ὅποτε καὶ θὰ ἦσαν οὗτοι πρόγονοι τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

Ἀπὸ δύο αἰῶνων, περίπου, ἐδημιουργήθη ἡ θεωρία ὅτι οἱ Ἕλληνες προῆλθον ἀπὸ τὰς εὐρείας ἐκτάσεις τῆς Βορ. Εὐρώπης (περιλαμβανομένου μεταξὺ Βαλτικῆς καὶ Καυκάσου) καὶ ὅτι ἀνῆκον, κατὰ μὲν τοὺς Γερμανοὺς ἐπιστήμονας εἰς τὴν ἰνδογερμανικὴν ὁμοεθνίαν, κατὰ ἄλλους δὲ εἰς τὴν ἰνδοευρωπαϊκὴν τοιαύτην. Ἀπὸ ὅλους τοὺς ξένους ἐρευνητὰς ὑπῆρχεν ἡ τάσις ἀποδείξεως συγγενείας τῶν συγχρόνων Εὐρωπαίων πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἀφ' ἧς, βεβαίως, οἱ τελευταῖοι διεμορφώθησαν εἰς ἔθνος. Ἐπὶ Χίτλερ, μάλιστα, φανατικοῦ ἀρχαιοελληνολάτρου, ἡ τάσις αὕτη παρουσιάσθη ἐντονωτέρα, μὲ τὴν διατυπωθεῖσαν ἐντετοπισμένην ἁποψίν ὅτι ἡ προέλευσις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἦτο ἀπὸ τὴν κεντρικὴν γερμανικὴν περιοχὴν.

Προσφάτως, ἡ θεωρία προελεύσεως τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῆς Βορείου Εὐρώπης ἔχει ἐγκαταλειφθῇ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τελευταίαν δημοσίευσιν τοῦ ἐρευνητοῦ Μπέστ, εἰς τὴν Ὀλλανδίαν. Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ὑπὸ τοῦ Μπέστ τῆς προϊστορικῆς (Μινωϊκῆς) γραμμικῆς γραφῆς Α, συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες προέρχονται ἐκ τῆς συριακῆς περιοχῆς, ὄντες σημιτικῆς καταγωγῆς, ἀφίχθησαν δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν τρίτην π.Χ. χιλιετίαν. Οὕτω, αἱ ἄκρως ἀντίθετοι ὡς ἄνω ἀπόψεις ἀποδεικνύουσι, σαφῶς, τὴν ἀνακριβεῖαν τῶν καί, ἐπομένως, τὸ γηγενὲς τῶν Ἑλλήνων.

Εἶναι φανερόν, ὅμως, ὅτι οἱ ξένοι ἐρευνηταὶ σκοπίμως ἀποσιωποῦν τὰ ἀναγραφόμενα εἰς τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος «*Τίμαιος*» καὶ «*Κριτίας*». Ὡς γνωστόν, εἰς τὰς πηγὰς αὐτὰς ἀναγράφεται ὅτι, βάσει πληροφοριῶν ἐκ τοῦ παναρχαίου καὶ μεθοδικοῦ αἰγυπτιακοῦ ἀρχεῖου τοῦ περιβεβλημένου μὲ ὕψηλὸν κύρος ἐκεῖ ἱερατείου (τὸ ἐλληνικὸν ἀρχεῖον εἶχε καταστραφῇ κατὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Δευκαλίωνος), οἱ Ἕλληνες, εἰς τὸν χώρον τῶν, εἶχον, ἤδη, ἀνεπτυγμένον πολιτισμὸν κατὰ τὸ 12.000 π.Χ. (μὲ ἔναρξιν δημιουργίας τοῦ περὶ τὸ 15.000 π.Χ.) καὶ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι παρέλαβον τὸν πολιτισμὸν τῶν ἀπὸ τὸν ἀπώτατον ἐκείνον ἐλληνικόν, τὸν ἀρχαιότερον τῆς γῆς, πάντοτε ποιοτικῶς προηγμένον καὶ πρωτοπόρον.

Ἄλλο ἰσχυρὸν στοιχεῖον, ἐπιρρωνῶν τὴν ἀρχαιότητα τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ἡ ἐπίλεκτος καὶ θαυμαστὴ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων (ἡ γλῶσσα τῶν θεῶν, κατὰ τὸν Κικέρωνα, ὁ ὅποιος εἶχεν εἶπει τὸ περίφημον: «*Εἰ θεοὶ διαλέγονται, τῇ τῶν Ἑλλήνων γλώττῃ χρῶνται*»). Ἡ γλῶσσα αὕτη εἶναι τὸ θαυμασιώτερον δημιούργημα τοῦ γῆινου πολιτισμοῦ, καταστρεφόμενη, ὅμως, σήμερον, ἀπὸ ἀδαεῖς καὶ κοντοφθάλους «μεταρρυθμιστὰς» (πρὸς τὸ χάος), ζηλώσαντας δόξαν ἡροστράτειον. Ἡ γλῶσσα αὕτη ὠμίλειτο, ἤδη, κατὰ τὰ μέσα τῆς 2ας π.Χ. χιλιετίας, εὕρισκομένη, τότε, εἰς ὕψηλὸν ἐπίπεδον τελειότητος. Ἀλλὰ διὰ νὰ φθάσῃ ἐκεῖ, εἶχε ὑποστῇ ἐπιμελῆ πολιτιστικὴν διαργασίαν πολλῶν χιλιετιῶν, καθόσον οὐδὲν τέλειον ἀνθρώπινον δημιούργημα γεννᾶται αὐτομάτως. (Τὴν ἁποψίν μου ταύτην ἀνεκοίνωσα τὸ 1971 εἰς τὴν Ἑταιρείαν τῶν Ἑλλήνων Δημοσιολόγων, τῆς ὁποίας ἤμην ἀντιπρόεδρος ἐπὶ ὀκταετίαν).

Αἱ νεώτεροι ἀποκαλύψεις νεωτέρων ἀξίων ἐρευνητῶν, ἀφορῶσι τὰς πηγὰς τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος, μεταβάλλουν βαθμὴν τὴν ἐλληνικὴν μυθιστορίαν καὶ τὴν ἀμφισβητουμένην προϊστορίαν τῆς εἰς σαφῆ ἱστορίαν, ὡς ἐγένετο εἰς τὸ ἐγγὺς ἐρευνητικὸν παρελθὸν διὰ τὴν Τροίαν, τὴν Θῆραν, τὰς Μυκήνας καὶ τὴν Μινωικὴν Κρήτην.

Πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουν τὸ γηγενὲς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν περιούσιον χώρον των ἀπὸ καταβολῆς τῆς ἀνθρωπότητος.

Καὶ ἐνῶ αἱ νεώτεραι ἐρευναι ἀποκαλύπτουν τὴν ὑπερθεν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, ἄλλοτε (ὡς ὁ Ζ. Μόργκαν, εἰς τὴν «*Πρωτόγονον Κοινωνίαν*» του), ἐθεώρουν, μέχρι καὶ πρότινος, τὸν ἐλληνικὸν χώρον παρθένον, ὡς ἄνευ οὐδενὸς παλαιοντολογικοῦ καὶ προϊστορικοῦ ενδιαφέροντος διὰ τὴν ἐκεῖθεν τῆς προμινωϊκῆς καὶ προαιγαιακῆς ἐποχῆς ἀχανῆ χρονικὴν περιόδον. Τοῦτο, ἤδη, ἔχει ἀποδειχθῆ ὡς ἀπολύτως ἀναληθές.

Ἐπίσης, ἔχουν ἀποκαλυφθῆ ὑπὸ νεωτέρων ἐρευνῶν τὰ ἀκόλουθα λίαν ἐντυπωσιακά: α) "Ὅτι τὸ ἀρχικῶς γραφόμενον ἐπὶ φοινικείων πλακῶν διὰ φοινίκης μελάνης ἐλληνικὸν ἀλφάβητον εἶναι αὐτόχθον ἀνέκαθεν καὶ οὐχὶ δοτόν ὑπὸ τῶν ἥσσανος πολιτισμοῦ, ναυτικῶν κυρίως, ἀριστερογράφων Φοινίκων. β) "Ὅτι οἱ ἀραβικοὶ, λεγόμενοι, ἀριθμοὶ εἶναι Ἰνδικοὶ, μὲ ἀπωτάτην προέλευσίν των ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου (τῆς Μινωϊκῆς Κρήτης). γ) "Ὅτι τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον, σχεδὸν κατακλύσαν τὴν γῆν ὑπὸ τῶν λατινοφώνων καὶ τῶν ἄλλων κεντρικοδυτικοευρωπαϊῶν, εἶναι ἐλληνικῆς προελεύσεως (ἐκ Χαλκίδος, ἡ ὁποία θὰ ἔπρεπεν εἰς εἰδικὸν χώρον τῆς νᾶ μνημονεῦθῃ ἔσαεὶ τοῦτο) ὡς γνωστόν, καὶ τὸ σλαυικὸν ἀλφάβητον κατὰγεται ἐκ τοῦ βυζαντινοελληνικοῦ (τοῦ Βύζαντος ὄντος ἐκ Μεγάρων).

Τὰ ὡς ἄνω ἀναφερόμενα ἀποδεικνύουν, σαφῶς, ὅτι τὰ μέχρι πρὸ τινος ἀρχαιολογικὰ «θέσφατα» διὰ τὰς ἐλληνικὰς ρίζας, τὰ σχετικὰ μὲ θεωρούμενα, παλαιότερον, ἀσφαλῆ δι' αὐτὰς συμπεράσματα ἐξ ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν, διεψεύσθησαν ὑπὸ νεωτέρων ἐρευνητῶν, ἐφωδιασμένων δι' ἐξαιρέτων μέσων ἐρεύνης καὶ ἐπικουρουμένων ἐπωφελῶς καὶ ὑπὸ ἐπιστημόνων συναφῶν ἐξειδικεύσεων. (Ἀποτελεῖ, πλέον, ἀξίωμα τὸ ὅτι ἡ ὁλόπλευρος ἐρευνα ἐνὸς θέματος ὑφ' ὧν τῶν ἀφορωσῶν τοῦτο ἐξειδικεύσεων, μέσῳ τῶν ἀντιστοιχῶν ἐπιστημόνων των, ἐν συσχετισμῷ καὶ ἀλληλεπιδράσει, ἀποδίδει τὴν ἀληθῆ καὶ πλήρη ὑφήν του).

"Ὡστε, ἅς ὁδεύσωμεν, θαρραλέως, ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες πρὸς τὰς ἀληθεῖς πηγὰς τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ ἀπώταται τοιαῦτα εἶναι, εἰσέτι, βυθισμέναι εἰς τὸ προϊστορικὸν ἔρεβος. Τοῦτον οἱ πνευματικοὶ μας ἐργάται ἐπιβάλλεται ὅπως φωτίσουν ὀρθῶς καὶ ὀλοκληρωτικῶς, ἐργαζόμενοι, κυρίως, μόνονι τους, ἐφ' ὅσον καταρτισθοῦν ἐπιστημονικῶς πλήρως, χωρὶς νὰ συσκοτίζωνται ἀπὸ τὰ ἀνθελληνικὰ «φῶτα» ξένων ἐρευνητῶν. Δυστυχῶς, ἔχει ἀποδειχθῆ, ὅτι μεταξὺ τῶν τελευταίων αὐτῶν ὑπάρχουν καὶ δροῦν ἐπιτυχῶς, εἰς βάρος τοῦ καθόλου Ἑλληνισμοῦ, πλείστοι μισέλληνες, οἱ ὁποῖοι μεθοδικῶς διαστρεβλώνουν τὰς ἀληθεῖς διαστάσεις, εἰς μέγεθος καὶ ἀξίαν, τῆς λαμπρᾶς ἱστορίας μας, δίδοντες πρὸς τοῦτο «ἐπιστημονικά» ἐπιχειρήματα διὰ τὸ καταχθόνιον ἔργον τῶν φανατικῶν πολέμιων τοῦ Ἑλληνισμοῦ (περὶ ὧν, εἰς τὸ ἡμέτερον βιβλίον «*Ὁ πόλεμος μίσους κατὰ τῆς Ἑλλάδος*», ἀναφέρονται λίαν ἐπώδυνοι δι' ἡμᾶς περιπτώσεις). Οὗτοι, ἰδίως μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον, ἔχουν πληθυνθῆ σημαντικῶς (οἱ κορυφαῖοι ἐξ αὐτῶν, μετὰ τὸν Φαλμεράϋερ, εἶναι οἱ Γκαρωντύ, Χόλντεν, Καρπάθ, Μπόσσι, Φίλμπουγκερ). Ὁφείλομεν νὰ ἀμυνώμεθα, τοῦλάχιστον.

ΣΠΥΡΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ

Νοηματική πυκνότης — Μονοσύλλαβες λέξεις

Ἀρνητικότης κατὰ τὴν αὐτοδυναμίαν τῆς πολυσύλλαβης λέξης

(Ὁ) Νίκος πηγαίνει (στὸ) ἐστιατόριο (γιά) φαγητό.

Καθὼς δὲν νοεῖται ἀμφισβήτησις πὼς στὴ γλώσσα μας μόνον δευτερεύοντα «μέρη τοῦ λόγου» καλύπτουν οἱ μονοσύλλαβες λέξεις, γίνεται φανερό πὼς ἓνας ὑπερβολικὸς ἀριθμὸς μονοσυλλάβων ὑπονομεύει τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο ἀπ' τὴν πλευρὰ τῆς «πυκνότητος θετικοῦ»⁽¹⁾ - μεγάλης ποσότητος, συχνότητος, ἐπαλληλίας, κρουστότητος, βαρύτητος, εἰδικοῦ βάρους.

Στήλη 4η — στὸν Πίνακα ποὺ ἀκολουθεῖ: Κάθε ἐνδειξὶς δηλοῖ τὴν ἀρνητικότητα κατὰ τὴν αὐτοδυναμίαν τῆς πολυσύλλαβης λέξης, καὶ εἶναι ἡ διαφορὰ μιᾶς ἐκάστης ὁμόστοιχης ἐνδειξὶς τῆς τρίτης (3ης) Στήλης ἀπ' τὴν θετικότερη ἐνδειξὶ τῆς αὐτῆς (3ης) Στήλης (815 - θετικὸ τὸ ἔλασσον, τὰ λιγότερα μονοσύλλαβα)⁽²⁾. Παράδειγμα: Καβαδίας 1.078 - 815 = 263.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ παραπέμπων στὸ δοκίμιό μου «Ἡ μέτρησις τῆς φωνητικῆς στὴ λογοτεχνία δι' ἀριθμῶν» (Δαυλός, 29/1984) καὶ σὲ προσεχῆ δημοσιεύματά μου, ἡ ἀντίληψις εὐθύνης καὶ τὸ περιορισμένον τοῦτο τοῦ κειμένου μου δίδουν τὴν εὐχέρεια νὰ καλύψω τὸ εὐλόγο ἐρώτημα: «Ἀλλὰ ποῖα λοιπόν, πὼς λοιπόν, εἶναι αὐτὴ ἡ γλώσσα, πού, τόσο στὴ *λυρική* ὅσο καὶ στὴν *ἀναγκαιότητα*» (ὅπως τὴν ὀρίζεις) μορφῇ τῆς, *ὑπερβαίνει* ἀκόμα κι αὐτὴ τοῦ *Καζαντζάκη*;» (Ὑπογραμμίζεται πὼς ὡς τὴν ταπεινὴ ἐμφάνισιν τοῦ γράφοντος ἡ γλώσσα τοῦ Καζαντζάκη, μετρηθεῖσα στὴν «*Ὁδύσεια*», βεβαιώνεται ἀνυπέρβατη ἀπὸ πλευρᾶς *ἐκφραστικῆς* — λεκτικῆς — ἑκτασης, ὡς «γλωσσικὸν ἑκταμα» δηλαδή: Σὲ κείμενο *ἐκατὸ* λέξεων τοῦ Καζαντζάκη ὁ ἀριθμὸς τῶν *παρθένων* λέξεων εἶναι *πενήντα ἑννέα*). Τὸ ὅτι μέσω τῶν σελίδων τοῦ «*Δαυλοῦ*» θὰ δοθοῦν καὶ ἄλλα στοιχεῖα (κραυγαλέως ἀδιάψευστα σὲ κείμενα *ἐπωνύμων* νεοελλήνων ποιητῶν), ἀποδεικτικὰ τῆς ἀπομείωσης τῆς νεοελληνικῆς λαλιᾶς, μὲ ὑποχρεώνει, ὅχι πλέον νὰ *ὁμιλήσω* γι' αὐτὴ τὴ γλώσσα, ἀλλὰ νὰ *δώσω* τὴν *ἰδία* ἀπτήν, ἀνάγλυφον — ὅχι ἰσχυρισμὸν ἢ ἐπιχειρηματολογίαν ἀλλὰ *πρᾶγμα*... Νάτην — σκαλισμένη *ὅχι* σὲ *ἄμμο* θαρρῶ (σημειώνεται ἰ-

(1) «Θετικὸ» νοεῖται ἐδῶ ἡ παραγωγὴ τοῦ λογοτέχνου (γονιμότης, εὐκαρπία — ἔτσι δηλαδή ποὺ τὸ «ἀρνητικὸ» θὰ εἶναι ἡ στειρότης, ἀγονία, ἀκαρπία του) ὡς ποσότης καὶ εἶδος — καθεαυτό. Εὐλόγως: Ὅ,τι καὶ νὰ σκοπεύει ὁ λογοτέχνης δὲν γίνεται νὰ τὸ ἐπιθυμῇ — προκρίνει *λιγότερο* σὲ ποσότητα καὶ *χειρότερο* σὲ ποιότητα — ὅπως ὁ ἴδιος αὐτὸς τὴν προδιέγραψε... Θέλω νὰ εἰπῶ, πὼς, ἀκόμα καὶ τὸ «κακὸ» νὰ 'ναι ὁ στόχος τοῦ λογοτέχνου, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ τὸ ἐπιδιώκει *πολύ* καὶ *τέλεια* «κακὸ» — τουτέστι μεγάλο σὲ ἑκτασί καὶ ἐπιτήδριο σὲ τελεσφόρησι. Ὅτι, ἂν τὸ ἐπεδίωκε *λειψὸ* σὲ θεατότητα, εὐδιακρίσιαν (κατὰ συνέπειαν καὶ *ἐπιδραστικότητα*), θὰ ἦταν *ἀποτυχημένος* καὶ στὴν ἰδία του τὴ συνείδησι — πρᾶγμα ποὺ ἀποκλείεται, βέβαια, ἀφοῦ γιὰ τὸ ἀντίθετο ξεκίνησε...

(2) Ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ πὼς τὰ μετρηθέντα κείμενα ἀναφέρονται λεπτομερῶς στὸ βιβλίον μου «*Δι' ἀριθμῶν προοδευτικοαναλυτικὴ μέθοδος ἀποδεικτικῆς τῆς ἀπομείωσης τῆς δημοτικῆς γλώσσας*», Ἀθήνα 1973. Ἀκόμα πὼς χάριν εὐκολίας μου οἱ ἐκθλιβόμενες δισύλλαβες λέξεις μετρήθηκαν ὡς μονοσύλλαβες — γιὰ νὰ καταστήσω «μηχανικὴ» τὴ μέτρησιν.

ΠΙΝΑΞ ΜΟΝΟΣΥΛΛΑΒΩΝ

Ἐπὶ 14 κειμένων — ἐκάστου 1.783 λέξεων (πολυσυλλάβων)

Στῆλες 3η 4η 6η 7η καὶ 8η: Θετικὸς Δείκτης τὸ ἔλασσον

Στῆλες

5η: Θετικὸς Δείκτης τὸ μείζον

1	2	3	4	5	6	7	8
	Ὄνοματεπώνυμον	Σύνολον μονοσυλλάβων λέξεων	Ἀρνητικότης ἐπὶ θετικοῦ Δείκτου μὴδέν	Σχέσις πολυσυλλάβων λέξεων πρὸς μονοσυλλάβους	Συνολικὴ ἑκτασις κειμένων (ἄθροισμα πολυσυλλάβων καὶ μονοσυλλάβων λέξεων)	Μονοσύλλαβες λέξεις ἀνὰ ἑκατοντάδα παρθένων λέξεων	Μονοσύλλαβες λέξεις ἐπὶ θετικοῦ δείκτου μὴδέν ἀγνοουμένου τοῦ πρώτου κειμένου
1.	Ἀναγκαιότατη ποιητικὴ γλῶσσα ⁽³⁾	815	0	2,19	2.598	71	=
2.	Νίκος Καββαδίας	1.078	263	1,65	2.861	115	0
3.	Τ. Κ. Παπατσώνης	1.116	301	1,69	2.899	107	38
4.	Κωστῆς Παλαμᾶς	1.178	363	1,51	2.691	125	100
5.	Λυρικὴ ποιητικὴ γλῶσσα -μάταιη ⁽⁴⁾	1.202	387	1,48	2.985	110	124
6.	Γιῶργος Σεφέρης	1.246	431	1,43	3.029	135	168
7.	Ἄγγελος Σικελιανός	1.258	443	1,42	3.041	135	180
8.	Κωνστ. Καβάφης (πρῶτη μέτρησης)	1.274	459	1,40	3.057	142	196
9.	Κωνστ. Καβάφης (δεύτ. μέτρησης)	1.275	460	1,40	3.058	121	197
10.	Γιάννης Ρίτσος	1.283	468	1,39	3.066	144	245
11.	Νίκος Καζαντζάκης	1.304	489	1,37	3.087	124	226
12.	Ὀλγα Βότση	1.362	547	1,31	3.145	212	284
13.	Σπύρος Κυριαζόπουλος ⁽⁵⁾	1.415	600	1,26	3.198	155	337
14.	Νικηφόρος Βρεττάκος	1.450	635	1,23	3.233	182	372

(3) Ἀναγκαιότατη θεωρῶ τὴ γλῶσσα μὲ τὴν ὁποίαν ἔχει γραφεῖ ὁ «Σκληρὸς Λόγος» μου («Ἐπιστροφή εἰς τὴν ποίησιν», σελ. 144, Ἀθῆναι 1968).

(4) Μάταιη (μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ λυρισμὸς εἶναι περίπου ἀχρηστος σήμερα) θεωρῶ τὴ γλῶσσα μὲ τὴν ὁποίαν ἔχουν γραφεῖ ὁ «Μικρὸς Λόγος» καὶ ὁ «Ἀπαλὸς λόγος» τῆς ἰδίας, ὡς ἄνω, συλλογῆς μου (βλ. ὑπ' ἀριθ. 3 σημείωσι).

(5) Πρόκειται γιὰ τὸν ἀτυχο καθηγητὴ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, πού σκοτώθηκε μαζί μὲ τὴ γυναῖκα του σὲ ὁδικό.

διαίτερα, πὼς στὰ ποιήματα 2ο καὶ 4ο ἡ ἐμφανῶς ὄχι τυχαία προσπάθεια τοῦ ποιητοῦ νὰ ξεφύγει ἀπ' τὸν ἄκρατο λυρισμὸ, νὰ εἰσδύσει στὸ χῶρον τοῦ στοχασμοῦ, ἀποτυγχάνει, ἡ γλῶσσα δὲν «δίνει χέρι» — γι' αὐτὸ καὶ τὴν ἀπορρίπτω ὡς μάταιη):

ΜΙΚΡΟΣ ΛΟΓΟΣ

Σὰν τοῦ Τιντόρε...

Σὰν βέργα ἱτιάς θαλασσινῆς, στ' ἀπόσκιο φορτωμένης
σὲ λυγεράδα ἀνέβηκες, σὲ περηφάνειαν ἤβγες.
Κι ὅπως σὲ δένουν οἱ χυμοί, σὲ γράφουν οἱ καμπύλες
στὴ γειτονιά τὴν ἄχαρη σὲ βλέπω νὰ διαβαίνει
σὰν τοῦ Τιντόρε ἡ κανελλιά, τῆς Ἀμποῖνα ὁ μὸσχος
— μιὰ μαζορέτα γιὰ βιασμό, ἓνας λαιμὸς γιὰ κάμα...

Ἀνθρωπος (β)

Κρατῶ ἀπὸ λάσπη καὶ Θεὸ καὶ γίνομαι καὶ εἶμαι.
Ἐκρηξὶ χθόνιας ἐντασης, παλμὸς ποὺ αὐτοροφᾶται.
Ἴστος δεσμώτης ἐρχομαι καὶ φεύγω μέθῃ ἰδέας
— μὲ πᾶει παθεροβούλησι, μὰ λιονταρομακραίνω.

ΑΠΑΛΟΣ ΛΟΓΟΣ

Αὐτοκτονία ἀνήλικης «δούλας» - καμπούρας

Ἦσουν δὲν ἦσουν δώδεκα, φτενὸ κλαράκι μέντας
ποὺ ἔβγες σὲ δύστυχο καιρὸ σοβράνο ν' ἀρμενίσσεις.
Δὲν εἶχ' ὁ ὀρίζοντας βολή, δὲν εἶχ' ἡ μοίρα τρόπο
νὰ σοῦ κλαρίσουν οἱ ἄρμοι, νὰ γιασεμίσει ὁ κόρφος
— «διαμαρτία ράχεως» γάρ, στὸ περιδιαγραμμάτου.

...

Μόν' οἱ τροχοὶ οἱ σεβαστικοί, σὰ διάβαινες στὸ «Τέρμα»
(φαρδιοὶ καὶ λυπησάρηδες — κειὸ τὸ γλυκό τους θάλλπος
ὁμοιο δρωτίλα ἀρσενικοῦ, ὁμοιο τ' ἀντροῦς μασχάλη)
σοῦ ἐγέλασαν σὰν σ' ὁμορφή, σοῦ ἐγένεψαν τῆς ἀγάπης.

...

Τώρα σ' οἰκτρὸν ὑμέναιο σὲ διαπομπεύουν τ' ἄσπρα
οἱ ψωραλέοι λεμονανθοί, ὁ κακομοίρης πέπλος
— τάχα πὼς ἦταν δυνατὸ ὁ μισερὸς σου μίσχος
ν' ἀντικλαρίσει, νὰ ἔβγει ἀνθὸς καὶ νὰ μοσκομυρίσει
κομιντοριά τῆς Ἀνωγῆς ποὺ δένει κομιντόρους.

Ἀπόδρασις (Εἰς ἑαυτὸν-α)

Πίσω νὰ πᾶς δὲν γίνεται, ὁμπρὸς πὼς νὰ τὸ θέλεις
μηδὲ ζερβὰ νὰί πόρεψι, μηδὲ δεξὰ νὰί τρόπος
— σ' ἀπόλειπεν ἡ ἔλπισι, ράκος λερὸ τὸ ΕΓΔΥΘΗΣ.
Λέω (τ' ἀνέμου ὁ λόγος μου ἢ ΛΟΓΟΣ καὶ σὲ πᾶει;)

καιρός γλυκὸς ν' αὐλωθεῖς καὶ νὰ ξεπνευματίσεις
 — νὰ φύγεις 'κεῖ πού φεύγουνε καὶ πουθενὰ δὲν πᾶνε.
 Κι ὁ,τι σὲ πέζο ἐζύγισες, καὶ ὁ,τι σὲ θέσι ἐσύρθης
 κι ὁ,τι σὲ πῆγε στὴ βουλή καὶ στὴ βουλή ὁ,τι πῆγες
 ΕΞΑΙΡΕΣΕ το ἀγέρωχα, ψυχρὰ — ὁ μετανάστης
 πού τὸν γυρίζει γιορτινὸν στὸ πατρικὸ τοῦ ὁ νόστος
 μὰ ΔΕΝ ΤΟΝ ΒΡΙΣΚΟΥΝ στὸ σταθμὸ ὅταν θὰ φθάσει ὁ τραῖνος.

ΣΚΛΗΡΟΣ ΛΟΓΟΣ

Ἄλλοθι

Ὑποχωροῦντες ἀτάκτως χαθήκαμε
 μέσα στὸν κόσμον
 τόσο περίτεχνα ὑποκρινόμενοι
 τοὺς ἀδιάφορους,
 τόσο θαυμάσια ὑπαινισσόμενοι τὴν ἀναιδῆ
 τοῦ ποινικοῦ μας μητρώου λευκότητα.

Δῆθεν ἀτάραχοι,
 μὲ τὸν ἀντίχειρα δείχναμε
 συντεταγμένες ἀόριστες,
 ἐνδεικτικές, ὑποτίθεται,
 μιᾶς ὀρισμένης ἀνάγλυφης θέσεως
 ὑπονοοῦντες
 πῶς, ξαπλωμένο μακάριο, εὐδαιμονεῖ
 τὸ εὐτελές μας περίγραμμα.

Ἐν κατακλεῖδι: Ντυμένοι τὸ ὕφος ἐκείνων
 πού ἐπιλέγουν
 τὴν ΚΕΡΔΙΣΜΕΝΗ παράταξι,
 ὑπογραμμίζουμε τὴν «αὐταπόδεικτη»
 συμμετοχὴ μας στὴν καθεστηκυῖα, ρευστὴ
 μακαριότητα· στὴν ἐκχειλίζουσα ζύγκια
 σὰν βετεράνα προαγωγό
 πληθωρικὴ «ἁρμονία τοῦ κόσμου»....

ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ

“Υπαρξη και Ίστορία”

(Εἰσαγωγικὰ στὴν ποιητικὴ τοῦ Νίκου Καζαντζάκη)

“Υπαρξη εἶναι ὁ τρόπος τοῦ εἶναι, ὅπου ὁ αὐθεντικὸς ἄνθρωπος συντελεῖται σὰν ὑπόσταση στὴν συνειδητοποίηση τῶν ὀριακῶν καταστάσεων του, ὅταν ὁ θάνατος, ἡ ἀγωνία κι ἡ ἀθωότητα καταλάμπουν στὸ βάθος τῆς ἱστορικότητος, ἐνῶ *ἱστορία* εἶναι ἡ ὄψη ἐκείνη τῆς ὑπαρξης ποὺ ἔχει τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία σὰν καθοριστικὸ συντελεστή. Προϋπόθεση τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν οὐσία στὴν ὑπαρξη, δηλαδὴ ἡ πραγμάτωση τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας στὴν ἐπιδίωξη τῶν σκοπῶν καὶ τῶν ἀξιῶν. Οἱ συλλήψεις καὶ οἱ ἐνοράσεις, ποὺ ἀποτελοῦν οὐσιαστικὲς δυνατότητες, βρίσκονται *ἐπέκεινα* τῆς ἱστορίας, ἐνῶ ὑπάρχουν *στὴν* ἱστορία, ὅταν ἀγγίζουν τὴν ἐμπειρικὴ ὑπαρξη. Τὸ ἀπόλυτο ἄτομο καὶ τὸ ἀπόλυτα ἀτομικὸ, δηλαδὴ ἡ αὐθεντικὴ ὑπαρξη, εἶναι ἀνιστορικά κι ἀνεποικινώνητα, στὸν βαθμὸ ποὺ δὲν μποροῦν νὰ προβληθοῦν ἐξωτερικά, δηλαδὴ ἱστορικά. Μὲ τίς κατηγορίες αὐτὲς ἄς ἐξετάσωμε τὴν ποιητικὴ τοῦ Νίκου Καζαντζάκη.

Ἡ ποιητικὴ προβληματικὴ τοῦ Νίκου Καζαντζάκη ριζοβολεῖ περισσότερο στὴν ὑπαρξη παρὰ στὴν ἱστορία. Πρόκειται γιὰ μιὰ προβληματικὴ, ποὺ δὲν συσκοτίζεται στὴν μεταφυσικὴ τῆς ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ παρουσία, μιὰ προβληματικὴ, ὅπου οἱ κατηγορίες τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου — τοῦ ἱστορικοῦ τόπου καὶ τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου — διαστέλλονται, γιὰ νὰ γεννοβολήσουν μιὰν ὑπαρξη, ποὺ τίθεται πάνω ἀπὸ τὰ ὑψίπεδα τῆς ἱστορικῆς παράστασης. Ἡ ἱστορικὴ παρουσία βρίσκεται ἔτσι στὰ σύνορα, στὶς ἐσχάτες ὀριακὲς καταστάσεις, ποὺ τὴν μετακινοῦν πρὸς τὴν ὑπαρξη, ἐνῶ μάχεται νὰ τὴν ὑπερβῇ.

Ὁ φόβος κι ἡ ἐλπίδα, ἡ ὁδὴν καὶ ἡ χαρά, τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ, τὸ ὄχι καὶ τὸ ναὶ καὶ πάνω ἀπ’ ὅλα ἡ ἐσχάτη ἀνέλπιδη ἀπειλή, δηλαδὴ ὁ θάνατος, ὅπου ὅλα ἀναιροῦνται ἢ ἀποκαλύπτονται, τὸ φοβερό, ἀνήλιαγο σημεῖο, ποὺ γίνεται ἀπέραντο καὶ κομίζει τὴν ἰαχὴ τῆς ἐλευθερίας, γίνονται στὴν ποιητικὴ τοῦ Νίκου Καζαντζάκη φλεγόμενοι ἄξονες τῆς ὑποστασιακῆς ἀλγούσας ψυχῆς του. Στὴν ραψωδία Χ τῆς *Ὀδύσσειας*, μέσα στὸ πολικὸ χωριὸ ὁ Ὀδυσσεὺς βιωματοποιεῖ τὴν κίνηση στὰ νερά τοῦ ἀνέλπιδου, σὰν τὴν μόνη ἀνθρώπινη βεβαιότητα μὲ καπετάνιο τὸν θάνατο. Εἶναι τότε ποὺ καταλάμπει τὸ ὕψιστο αἶτημα, ἡ ἀξίωση τῆς αὐτάρκειας ἀναγωγῆς τῆς ἀναγκαιότητας σὲ βούληση, ὁ χωρὶς προσδοκία ἐγκόσμιος ἀγώνας, ἡ δίχως φόβο ἐνατένιση τοῦ κόσμου καὶ τοῦ νόμου του, μέχρι τὴν πιὸ αὐθεντικὴ, σπαραχτικὴ καὶ συνάμα παράλογη ἐπιταγή: τὴν λύτρωση ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν λευτεριά.

Ἡ μεταφυσικὴ ἀλληλουχία τῶν ψυχικῶν αὐτῶν μεγεθῶν καταλάμπει στὴν *Ὀδύσεια* μὲ ἰδιαίτερη ἐξαρση. Στὴν Π ραψωδία, ὅταν ἡ πολιτεία του καταλύεται ἀπὸ τὸν βρυχηθμὸ τοῦ ἡφαιστείου, ὁ Ὀδυσσεὺς σχεδὸν ξεφεύγει ἀπὸ τὰ φυσικὰ ὅρια τῆς ὑπαρξης του — στὴν ἱστορικὴ του διάσταση — καὶ σχεδὸν ἐξαυλώνεται. Γιὰ τὸν Ὀδυσσεᾶ δὲν ὑπάρχει πιά μήτε Θεὸς μήτε δικαιοσύνη μήτε ἀρετὴ οὔτε κἄν καὶ ὁ Ἄδης, καὶ χωρὶς πιά καμμιά προσδοκία πατῆρ στὴν κορφὴ τῆς ἀνέλπιδης λευτεριᾶς του, ἐνῶ στὴν ραψωδία Ω, στὴν ἐσχάτη ἐξαύλωσή του, ὁ νοῦς τοῦ Ὀδυσσεᾶ πηδᾷ καὶ λευτερώνεται κι ἀπὸ τὸ στερνὸ τοῦ ἀκόμη κλουβί, τὴν ἴδια τὴν λευτεριά.

Στὴν πορεία του πρὸς τὸν θάνατο — ἡ τραγικὴ οὐσία τῆς ἀνθρώπινης ἱστορικότητος —, δηλαδὴ στὴν ἐσχάτη καὶ στὴν μόνη ἀληθινὴ ἀνθρώπινη μεταμόρφωση, ὁ ἀγωνιζόμενος ἄνθρωπος ἔχει συνείδηση τῆς κατάστασής του καὶ γι’ αὐτὸ εἶναι τραγικός. Δὲν

* Διάλεξη ποὺ δόθηκε στὸ Ἡράκλειο στίς 24 Ὀκτωβρίου.

γίνεται δηλαδή τραγικός σὲ κάποιο σημείο, ἀλλὰ εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τραγικός, δηλαδή ἱστορικός. Ἡ τραγωδία γεννιέται στὴν σύγκρουση τῆς ὑπαρξὸς μὲ τὴν ἱστορία.

Ἡ μοίρα τοῦ ἀνῆκει, εἶναι ἀπόλυτα δικός του κι ὁ σισύφειος βράχος, ποὺ δὲν παύει νὰ τὸν φέρει στὴν κορφή, γιὰ νὰ τὸν βλέπει νὰ γκρεμίζεται πρὸς τὰ κάτω ἀένας. Πρόκειται γιὰ μιὰ βεβαιότητα, ποὺ μπροστὰ τῆς ὅλα τὰ εἶδωλα σιωποῦν, καθὼς μάχεται νὰ συλλάβει τὰ ὅρια τῆς καὶ τὸν νόμο τῆς, ἰχνηλατώντας τὴν ἀπέραντη οὐσία τῆς ἀπὸ τότε ποὺ δὲν ἦταν παρὰ μιὰ ἀπλὴ δυνατότητα, μέχρι τότε ποὺ ἡ πραγματικότητά τῆς ἐκπυρώθηκε.

Στὴν ποιητικὴ τοῦ Νίκου Καζαντζάκη ἡ αὐθεντικὴ ἐλευθερία ἀρνιέται τὴν ἐλπίδα σὰν πραγματικότητα ἀλλὰ καὶ σὰν δυνατότητα μιᾶς ἀπώτερης μεταλλαγῆς. Στὸ σημείο αὐτὸ ἡ ἐλευθερία γίνεται ἀπόλυτα ἀτομικὴ, δηλαδή τίθεται ἔξω ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ τὴν ἐμπειρικὴ παράσταση. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἀπελπισία, ποὺ, ἐνῶ σὰν καθεστὼς ψυχῆς ἐμφανίζεται σὰν μιὰ δυσαναλογία στὰ ἐντότερα τῆς οὐσίας, ἀφοῦ γνωρίζει τί εἶναι δυνατό, παραιτεῖται ἀπὸ κάθε δυνατότητα. (Δυνατότητα εἶναι ἡ μορφή ποὺ παίρνει ὁ μέλλοντας χρόνος, ὅπως ἐμφανίζεται ἐνώπιόν μας σὰν ἓνα σύμπαν ἐπιλογῶν).

Παρατείνεται μόνο του, ὅταν πιά κάθε διέξοδος πρὸς τὸν μέλλοντα χρόνο ἔχει ἀφανισθεῖ, μαζί καὶ ἡ πίστη, δηλαδή ἡ γνώση κάθε πραγματικῆς δυνατότητας. Τὸ ὄν συνειδητοποιεῖ τὴν ἀνικανότητά του γιὰ αὐτοβεβαίωση ἐξ αἰτίας τῆς βαρύδουπης δύναμης τοῦ Μηδενός. Κι ὅμως τὸ μηδὲν δὲν εἶναι ὁ ἀπόλυτος νικητὴς. Πρόκειται γιὰ τὴν συνείδηση τοῦ κλειστοῦ χρόνου, τὴν ἔσχατη ὀριακὴ κατάσταση, τὸν συμβιβασμὸ μὲ τὴν εἰμαρμένη, τὸν σπαραγμὸ τῆς ὑπαρξὸς καὶ τῆς ἱστορίας στὴν μάταιη στιγμή τοῦ ἐγκόσμιου, δηλαδή τοῦ ἱστορικοῦ, προσκυνήματος.

Στὸ τέλος αὐτῆς τῆς μεταμόρφωσης ἡ ζωὴ σὰν βιολογία ἀφομοιώνεται ἀπὸ τὸ πέτρινο σῶμα τῆς ἀνυπαρξίας, ἐνῶ ἐμφανίζεται ἡ πραγματικότητα τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἔσχατη, ἡ πιὸ ἀλλόφορη κι ἡ περισσότερο αὐθεντικὴ.

Ὁ ἀγῶνας τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ στὴν ἱστορικὴ του ἔκφραση ἐπιτρέπει μιὰν ἠθικὴ κρίση: ὅσο ἰσχυρότερο εἶναι τὸ κακό, τόσο πιὸ σεβαστὸς εἶναι ὁ ἐναντίον του ἀγῶνας. Ἡ ματαιότητα τοῦ ἀγῶνα ὅμως αὐτοῦ καὶ ἡ ἀμφισημία κάθε ἔκβασης θὰ κρατήσει τὴν μεταφυσικὰ ἀλγοῦσα συνείδηση μακριὰ του. Πρόκειται γιὰ τὴν αἰχμὴ τῆς συνείδησης πέρα ἀπὸ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό, ποὺ ἀναζητᾷ τὸ σημείο ταυτίσεώς τους ἀποκαλύπτοντας τὸ μήνυμα τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ὑπέρβαση τῆς σχέσης καλοῦ καὶ κακοῦ, καὶ σὲ τελευταία ἀνάλυση ἡ κατάργηση τῶν ἀξιολογικῶν κλιμακώσεων καὶ ἱεραρχήσεων ποὺ ἀπορρέουν, ἐνῶ ἀποτελεῖ αἷτημα γιὰ ἰσχὺ στὰ ὑψίπεδα τῆς ἱστορικῆς παράστασης, αἶρεται καὶ ἐνσωματώνεται στὸν χώρο τῆς ὑπαρξὸς, ὅπου ἡ ἱστορία δὲν εἶναι ἡ ἔσχατη κρίση.

Τόσο ἡ αἰωνιότητα σὰν ἡ δυνατότητα τοῦ καλοῦ ὅσο κι ὁ φόβος γιὰ τὴν δυνατότητα αὐτὴ τείνουν νὰ διαχωρίζουν τὴν ὑπαρξὴ ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ νὰ θέτουν τὸν ἀνθρώπο σὲ κατάσταση ἀναμονῆς. Στὸ σημείο αὐτὸ θὰ τολμήσω νὰ σημειώσω, ὅτι ὁ Νίκος Καζαντζάκης μετακινήθηκε πέρα ἀπὸ τὶς διοράσεις τοῦ μεγάλου Ρώσου στοχαστῆ Ντοστογιέφσκυ. Ἡ βαθειὰ ὑπαρξιακὴ ἐνδοσκόπηση τοῦ ἀνθρώπινου τοπίου ἀπὸ τὸν Ντοστογιέφσκυ, μὲ τὶς ἀστραπὲς τῆς ματιᾶς του, φαίνεται ἐνιαῖα καὶ κατὰ τοῦτο ἱστορικὰ κρίσιμη. Ἀντίθετα, ὁ Νίκος Καζαντζάκης βυθίζεται στὴν τραγωδίαν τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξὸς ἢ στὸ ἐμπλεω νοήματος ἀνθρώπινο δράμα χωρὶς κανένα σταθερὸ μεταφυσικὸ ἔρεισμα, σὲ σημεία ποὺ μετατοπίζονται στὸν ἀκατάπαυτο ἀγῶνα του νὰ βρεῖ κάποιο ἄλλο, πιὸ οὐσιαστικὸ, πιὸ ἀληθινὸ καὶ πιὸ γενναῖο, γιὰ νὰ τὸ ἀρνηθεῖ μὲ τὴν σειρά του σὲ μιὰν ἀδιάκοπη μετατόπιση σὲ συστήματα τῆς σκέψης ἢ στὶς βιωματικὲς στιγμὲς τῆς θρησκευτικῆς ἔξαρσης. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ προβληματικὴ του, ὅπως ἐκτείνεται στὸ μεγάλοπνοο ποιητικὸ ἔργο του, εἶναι περισσότερο τραγικὴ καὶ περισσότερο ἀνι-

ση. Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσα νὰ πῶ, ἴσως σὲ μιὰ περισσότερο τραγικὴ καὶ περισσότερο ἀνιση. Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσα νὰ πῶ, ἴσως σὲ μιὰ περισσότερο δραματικὴ διάσταση, γιὰ τὸν Πηγὺ καὶ τὸν Οὐναμοῦνο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν ἄλλο μεγάλο μοναχὸ τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας, τὸν Παπίνι, ποὺ ἐπέστρεψε στὸ τέλος στὸν καθολικισμό ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἐναγώνια καὶ ψυχικὰ ἔντονη μετακίνηση στὶς πιὸ ἀντίνομες παραδόσεις τοῦ πνεύματος. Μὲ τοὺς μεγάλους αὐτοὺς συγγραφεῖς συνηθίζεται κυρίως νὰ παραλληλίζεται ἡ θέση τοῦ Νίκου Καζαντζάκη στὰ παγκόσμια γράμματα.

Στὴν ποιητικὴ τοῦ Νίκου Καζαντζάκη ἓνας κόσμος χωρὶς τὴν δυνατότητα τοῦ αἰώνιου δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μιὰ ἀπλὴ παράσταση, ἐφήμερος κι ἀναληθὴς καθὼς εἶναι ἂν θεθεῖ σὰν ἱστορικὴ ὑπόθεση. Ὁ νοῦς μάχεται νὰ δώσει μορφή καὶ νόημα σ’ αὐτὴν τὴν παράσταση καὶ νὰ ὀριοθετήσῃ τὸν νόμο τοῦ πνεύματος. Γνωρίζει ὁμως — ἢ κάπως διαισθάνεται — πὼς πέρα ἀπὸ τὰ φαινόμενα τῆς ἀνέλπιδης παράστασης τοῦ γίνεσθαι, τὸ νόημα τοῦ κόσμου — ἄρα καὶ τὸ νόημα τοῦ ἑαυτοῦ μας — τίθεται σὰν μιὰ θέληση ποὺ δρασσελὰ τὴν φαινομενικὴ διάστασή του καὶ πορεύεται πρὸς τὴν κατάργηση τῆς σχέσης ἀντικείμενου καὶ ὑποκειμένου, ἐκστρατεύοντας πρὸς τὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι παρὰ ἡ θέλησή του, μιὰ ἄλογη, τυφλὴ καὶ ἀκατανίκητη δύναμη, ποὺ παραμένει ἀθάνατη ἀκόμη κι ὅταν ὁ νοῦς ἀφανίζεται, καὶ μαζί του ἡ παράσταση τῶν φαινομένων. Ἔτσι στὴν ραψωδία Ρ τῆς *Ὁδύσσειας* ὁ κόσμος γιὰ τὸν Νίκο Καζαντζάκη προβάλλει σὰν ἓνα δημιουργημα τῶν ματιῶν μας, πέρα ἀπὸ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό· εἶναι ἡ αὐθαίρετη δομὴ σὲ μιὰ δραματικὴ πράξη.

Κανεῖς πιά, καμμιά ἀνθρώπινη συνείδηση, καμμιά παγκόσμια θρησκεία, κανένας ἀσύλληπτος συμπαντικὸς τρόμος δὲν τολμᾷ ν’ ἀρνηθεῖ τὴν θέληση αὐτή, ποὺ εἶναι θέληση γιὰ ζωὴ, δηλαδὴ τὴν φύση τοῦ ἀνθρώπου σὰν τὸ ἀποκαλυπτόμενο ὄν ποὺ ἐλαύνει στὴν ἱστορικὴ παρουσία. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι μέσα στὸν τόπο καὶ στὸν χρόνο, ἡ σύλληψη τῶν ἀπειρων φαινομένων τοῦ νομοθέτη νοῦ ἀξιώνει τὴν μετακίνηση τῆς στιγμῆς καὶ τὴν βίωσή της σ’ ἓνα ἀπέραντο φυσικὸ χρόνο ἢ στὶς ὑπώρειες τοῦ ἱστορικοῦ πνεύματος.

Στὸ σχῆμα αὐτό, ὄχι μόνο τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό, τὸ ναὶ καὶ τὸ ὄχι, ἀλλὰ ἀκόμη ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος ὑπερκεράννυνται σὰν ἔσχατα μεταφυσικὰ ἢ καὶ φυσικὰ θέματα, ἀφοῦ τίποτε πιά δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνο ἡ ἄβυσσος, ἡ μεγάλη πατρίδα ἀπ’ ὅπου κινήσαμε κι ὅπου πλωρίζομε μὲ σκοπὸ τὸ ναυάγιο. Ἡ ἐλευθερία ποὺ μέχρι τώρα συνειδητοποιεῖται κατανικώντας τὴν ἀλληλουχία τῶν ἐμποδίων, τὸν φόβο καὶ τὴν ἐλπίδα, τὴν ἀνάγκη καὶ τὴν λευτεριά, τίθεται πιά σὰν ἓνα ὄλο, ποὺ ἐξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὸν νόμο του δὲν ἔχει ν’ ἀναμετρηθεῖ μὲ καμμιά κατάσταση. Τὸ ὄν ἀποσύρεται ἢ ἐκλείπει προσωρινὰ ἢ καὶ γιὰ πάντα, ἐνῶ στὴν συνείδηση συντελεῖται ἡ ὑπέρβαση τῆς μνήμης, δηλαδὴ τῆς ἱστορικότητας, μαχόμενη πέρα ἀπὸ τὸ πραγματικὸ καὶ πέρα ἀπὸ τὸ δυνατό ν’ ἀντιμετωπίσῃ τὸ τίποτε. Ἡ ἰδέα τοῦ τελικοῦ τίποτε ἀποτελεῖ τὴν ἔσχατη πολιτικὴ ἐρημία, τὸ βίωμα τοῦ κοσμικοῦ τρόμου καὶ τῆς ἀπόλυτης μόνωσης.

Τὸ τίποτε ὅπως τίθεται σὰν ἀρνηση τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ὑπαρξης, συμπορεύεται μὲ τὴν πίστη γιὰ τὸ νεκρὸ Θεό, καθὼς ὁ σωτήρας του, ὁ ἀνθρώπος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προσδοκοῦσε τὴν σωτηρία του σὲ μιὰ ἀσύλληπτη σχέση, σὲ μιὰ μυθικὴ κλήση στὰ σπλάχνα τοῦ γίνεσθαι, ἔχει κι ὁ ἴδιος ἀπονεκρωθεῖ. Ἡ ἰαχὴ τοῦ τελευταίου τραγουδιοῦ ἀπὸ τὰ χεῖλη τῆς ὑπαρξης καὶ ὄχι τῆς ἱστορίας ὑψώνεται στὸ χάος χωρὶς διαμαρτυρία, χωρὶς ἀντίσταση καὶ χωρὶς δισταγμό.

Ἡ βιταλιστικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἐπηρέασε βαθύτατα τὸν Νίκο Καζαντζάκη, τείνει νὰ ἐλαύνει τὴν ἀνθρώπινη προβληματικὴ στὴν σφαῖρα τοῦ ἱστορικοῦ, θέτοντας ὅτι ὁ ἀνθρώπος πρέπει νὰ συντελεῖται στὴν ὁλότητά του, νὰ φτάνει στὰ σύνορά του, ὅταν ἡ ἀτομικὴ ἀλήθεια παρέχει μεγαλύτερη βεβαιότητα ἀπὸ τὴν

λογική γνώση στην άλγοῦσα ὑπόσταση. Στὸν Νίκο Καζαντζάκη ἡ παραστατική σκέψη γίνεται δράση, καθὼς εἶναι ἐνεργὸς ἀπὸ τὴν ἴδια τῆς τὴν οὐσία, ἀκόμη κι ὅταν διαλαλεῖ ὅτι τὸ ἐγὼ δὲν ὑπάρχει σὰν ἱστορικὰ κρίσιμο γεγονός, ὅταν θέτει τὴν λύτρωσή του στὸ ἀπόλυτο μηδέν.

Ἔτσι ἡ ἀφαίρεση τῆς ζωῆς ἢ ἡ ἀναγωγή τῆς ζωῆς στὴν παγερὴ φαντασμαγορία τοῦ Μηδενὸς εἶναι βαθύτατα ἀντιλογικὴ καὶ ἡρωϊκὴ στὴν ἀβέβαιη διάστασή της, καθὼς διαστέλλει τὶς βάσεις τοῦ ἀνεικονικοῦ τρόπου τοῦ ἱστορικοῦ λόγου. Καὶ ὁμως ἡ προσπάθεια αὐτὴ δὲν ἀποστερεῖται τὸν βίαιον χαρακτήρα της, καθὼς βυθίζεται στὸν κόσμον τῆς ὕψιστης πραγματικότητος — μιὰ διαμεσολάβηση ἀνάμεσα στὸν ἀνθρώπο καὶ στὸ χάος, στὴν ἱστορία καὶ στὴν ὑπάρξη.

Ἔτσι ἡ γλώσσα, γιὰ τὸν Νίκο Καζαντζάκη, γίνεται ἡ σχεδία πάνω ἀκόμη κι ἀπὸ τὴν αἰσθητηριακὴ ἀντίληψη καὶ τὴν ἀφηρημένη κατάσταση τῆς σκέψης, γίνεται στὴν πραγματικότητα ἡ ἀλήθεια τῆς πιὸ αἰσθητῆς βεβαιότητος, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν μεταφυσικὴ ἐκείνη ὅπου ἡ γλώσσα ἔχει ἐπιβληθεῖ.

Ἦδη γιὰ τὸν Μπερζὸν οἱ λέξεις δὲν δηλώνουν τὴν μοναδικότητα τοῦ ἀντικειμένου ἀλλὰ τὸ γεγονός του, ἐνῶ ἡ διανοητικὴ ἀναπαράσταση τοῦ σύμπαντος ἀποκλείει τὴν βαθύτερη γνώση τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἐπαφῆς μὲ τὸ ὑπάρχον καὶ τὸν ἑαυτό του. Ὁ Νίκος Καζαντζάκης ἐνοίωσε τὸν μεγαλειώδη θησαυρὸ τῆς δημοτικῆς γλώσσας, γιὰ νὰ ἐπανιδρύσει τὸν δεσμὸ τοῦ κόσμου μὲ τὸ ὑποκείμενο, ὅταν κάθε λέξη της εἶναι καὶ μιὰ εἰκόνα στὴν φαντασμαγορικὴ ἀλληλουχία τοῦ γίνεσθαι. Καθὼς ἡ δημοτικὴ γλώσσα μας δὲν ἔχει ἐπεξεργασθεῖ, δηλαδὴ δὲν ἔχει ὀδηγηθεῖ στὸν ἀφηρημένο λόγο ἀνάλογα μὲ τὶς ἐξελιγμένες εὐρωπαϊκὰς γλώσσες, προσφέρει ἀπειρες δυνατότητες ἀμεσότητος στὴν σύλληψη τοῦ κόσμου. Ἡ ἀντιρασιοναλιστικὴ προσπάθεια λύτρωσης τῆς γλώσσας, πὺ σημειώθηκε στὸν Μεσοπόλεμον ἐντονα στὶς δυτικὰς χώρες, ἦταν περιττὴ στὴν περίπτωσιν τῆς δημοτικῆς γλώσσας μας μὲ τὴν ἀνυπολόγιστη εἰκονικὴ τῆς δύναμιν ἐνώπιον τοῦ ἀποκαλυπτόμενου ὄντος. Ἡ δημοτικὴ γλώσσα μας, χωρὶς τὰ δεσμὰ τῆς λογικῆς σκέψης, αἶρεται γιὰ νὰ ὑποδεχθεῖ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ὄντος. Στὸ «*Κάντο τοῦ Ντάντε*», τὶς *Τερτσίνες*, ὁ Νίκος Καζαντζάκης θὰ δώσει μὲ ὕψηλὸ ποιητικὸ κύρος τὴν ἀφοσίωσίν του στὸν λαὸ καὶ στὴν γλώσσα του.

Στὴν ποιητικὴ τοῦ Νίκου Καζαντζάκη ἡ ὑπαρξὴ δρᾷ ἐπέκεινα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἐμπειρικῆς παράστασης. Ἡ ὑπαρξὴ δὲν τείνει νὰ κερδίσει τὸ ἔσχατον νόημά της ἀπὸ τὸ νόημα τῆς ἱστορίας, ὅσονδήποτε κι ἂν τὸ νόημα αὐτὸ γίνεταί ὁρατὸ στὴν ἱστορικὴ διεργασία μὲ σύμβολα ἀναφερόμενα στὴν ἀρχὴ καὶ στὸ τέλος της. Τόσο ὁμως ἡ ὑπαρξὴ ὅσο καὶ ἡ ἱστορία δικαιώνονται στὴν σχέσιν τους μὲ τὴν ἐλευθερίαν. Γιὰ τὸν Νίκο Καζαντζάκη ἡ ἐλευθερία τῆς ὑπαρξὸς σημαίνει πάνω ἀπ' ὅλα τὴν μετατόπισιν ἀπὸ τὸν φόβον καὶ τὴν ἐλπίδα, τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν λευτερίαν, δηλαδὴ τίθεται ἐπέκεινα τῆς ἱστορίας καὶ τῶν ὄρων της. Ἡ ἀντίληψιν αὐτὴ τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἀνιστορικὴ, καθὼς ἐλαύνεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ πού κατακτήθηκε καὶ πληρώθηκε, δηλαδὴ συντελέσθηκε, καὶ γι' αὐτὸ εἶναι μεγαλεπήβολη.

Οὕτε ὁμως καὶ ἡ θέσιν τῆς ἱστορίας μέσα ἀπὸ τὴν τραγωδίαν τῆς ὑπαρξὸς καὶ τὸν ἄλλογον ἢ δαιμονικὸν χαρακτήρα της εἶναι δυνατὴ, καθὼς τὴν καθυποτάσσει σὲ μιὰ ὕψηλὴ ψυχικὴ ἀναγκαιότητα. Ἡ τάσιν καὶ ἡ ἐντασιν τοῦ πνεύματος τοῦ Νίκου Καζαντζάκη νὰ ὑπερβεῖ ἀκόμη καὶ τὴν ἴδιαν τὴν ὑπαρξὴ ταυτίζοντας μὲ τὸ ἄπειρον ἓνα ἰδιαίτερον τμῆμα τῆς χρονικότητος ἢ ν' ἀπαρνηθεῖ τὴν στιγμὴ χάριν ἐνὸς ἀπέραντου μέλλοντος, ἐνὸς δίχως ὅρια ἄχρονου, δὲν σφυρηλατεῖ τὴν ἱστορικὴ συνείδησιν οὔτε ἔστω καὶ μὲ τὴν μορφήν τῆς ἀπειρῆς χρονικῆς διαστολῆς. Ἡ ὑπαρξὴ γιὰ τὸν Νίκο Καζαντζάκη μπορεῖ νὰ γίνῃ ἱστορικὴ ἴσως μόνον δίπλα στὰ πνεύματα ἐκεῖνα τὰ ταγμένα νὰ θεῶνται τοὺς φοβεροὺς κυματισμοὺς τῆς ἱστορικῆς δυναμικῆς, πού ξεκινώντας ἀπὸ τὸ ἄμορφο, πραγματώνουν τὶς ἀπειρες δυνατότητές τους πλάθοντας λαοὺς, γλώσσες,

θρησκευτικά συστήματα, κράτη και επιστήμες, για να επιστρέψουν και πάλι στο άμορφο, δηλαδή στην πρωταρχική ψυχική κατάσταση της αιώνια παιδικής ανθρωπότητας, απ' όπου αποσπάσθηκαν σ' ένα ατελεύτητο κύκλο επιστροφής. Ο αγώνας του νου να γεννοβολήσει τα σχήματα του είναι, τότε λαγυρά και τότε άδηλα, έντελῃ ἢ ἀτελῇ μέσα στην κίνηση του χρόνου και στην αυθαιρεσία του Αἰώνα εξολοθρεύοντας τις στιγμές σὲ μιὰν αιώνια κυκλογενῇ ἢ εὐθύγραμμη μεταβολῇ, εἶναι τραγικός και κατὰ τοῦτο ἱστορικός.

Πράγματι, τὸ βίωμα στὸν Μεσοπόλεμο γιὰ τὸν πολιτισμὸ πὺ ἀναπτύσσεται, ἀνθοφορεῖ και ἀποθνήσκει, τότε πὺ ὁ Νίκος Καζαντζάκης κατέθετε τὴν προσωπική του μαρτυρία στὴν *Ἀσκητική* και στὴν γιγάντια ἐποποιῶ τῆς *Ὀδύσσειας*, ἦταν ἔντονο και ἱστορικά κρίσιμο. Στις ραψωδίες Ε, Ζ, Η και Α ἡ ἀντίληψη γιὰ τοὺς πολιτισμοὺς πὺ πεθαίνουν κερδίζει μιὰ ἰδιαίτερη ἐξαρση. Τότε εἶχε φανεῖ τὸ ἐπερχόμενο τέλος. Ψυχὲς γενναῖες πρὶν ἀκόμη κι ἀπὸ τὸν Μεσοπόλεμο ὁμολογοῦσαν τὸν θάνατο τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς μνηνοῦσαν τὰ χεῖλη τοῦ μεγαλομάρτυρα Φρειδερίκου Νίτσε, και μαζί μ' αὐτὸν οἱ μῦθοι και οἱ θεσμοὶ ἀπέθαναν, κι ὁ θάνατός τους παρέσυρε μαζί τους τὸν κόσμο, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἔμεινε μόνος του, χωρίς στηρίγματα στὸ φρικαλέο κενὸ τῆς ἀτομικῆς του ὑπαρξης, χωρίς πίστεις, χωρίς ἀξίες, χωρίς ἱστορικά ἔγκυρα ἐρεῖσματα. "Ὅλα τοῦ φαίνονται παράλογα, ἀλλότρια, ἐπιτρεπτά, μόνος καθὼς εἶναι ἐνώπιον τῶν ὀριακῶν καταστάσεων του, πὺ τὸν θέτουν σὰν ἀπροσπέλαστα ἀτομικὸ και μόνον σὰν ὑπόσταση στὸν θάνατο, στὸ κενό, στὴν ματαιότητά.

Ὁ συμπαντικός χορευτὴς ἀποκαλύπτει τις ἀμέτρητες θεϊκὲς μάσκες, καθὼς ἀκράτητα συμμετέχει στὴν τρομαχτικὴν ὀπτασία τῆς ἀβύσσου. Ὁ ποιητὴς αἰσθάνεται πῶς ἀπὸ τὴν μάσκα τὸ αἰώνιο, ξέφρενο σημεῖο, πὺ στροβιλίζεται προκαλώντας τὸν χρόνο ἢ τὴν γιγάντια αυθαιρεσία τοῦ χωρίς κανόνες παιχνιδιοῦ. Στὸ παιχνίδι αὐτὸ ξεδιπλώνονται οἱ ἀπειροὶ μετασχηματισμοί, ἡ ἀτελεύτητη ἀλληλουχία τῶν μεταμορφώσεων, πὺ ἀκόμη κι ὁ ἔρωτας, δηλαδή ἡ πῶς αὐθεντικὴ παρουσία τῆς θεϊκῆς ὁρμῆς στὰ σύνορα τῆς ἐγκόσμιας ἐποπτείας, δὲν εἶναι σὲ θέση οὔτε νὰ τις ἀρνηθεῖ οὔτε νὰ τις παρσύρει σὲ νέα μεταβολῇ. "Ὅλα τὰ πράγματα πὺ ὑπάρχουν στὸν χώρο και στὸν χρόνο δὲν ἀποτελοῦν αὐταπάτη τῶν αἰσθήσεων μας, μιὰ ὑπόθεση πὺ εἶχε δεχτεῖ ὁ Παρμενίδης, ἀλλὰ ὑπάρχουν μόνο γιὰ ἓνα ὄν πὺ δὲν ἔχει περισσότερα ἀπὸ ἐκεῖνα μονιμότητα, δηλαδή ἔχει σχετικὴ μόνο ὑπόσταση. Τὸ ἓνα και τὸ αἰώνιο γίνεσθαι, ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἀστάθεια τῶν πραγμάτων πὺ ἐνεργεῖ και γίνετα ἀδιάκοπα χωρίς ποτὲ νὰ εἶναι, ἀποτελεῖ μιὰ τρομαχτικὴν εἰκόνα στὴν ποιητικὴ τοῦ Νίκου Καζαντζάκη, ἀλλὰ και μιὰ ἐξ ἴσου τρομαχτικὴν εἰκόνα στὴν ἐνορατικὴ παράσταση τοῦ *Ἡράκλειτου*.

Στὴν ραψωδία Ξ ὁ Ὀδυσσεὺς κινδυνεύοντας ὀραματίζεται τὸν Θεὸ σὰν τὴν φλόγα πὺ διαπερνᾷ τὰ σύμπαντα, ἐνῶ στὴν ραψωδία Α ὁ φυλακισμένος Ὀδυσσεὺς πελεκᾷ σ' ἓνα κούτσουρο τὸ πρόσωπο τοῦ ἀγωνιστῆ Θεοῦ του, πὺ θὰ τὸ φορέσει μετὰ και θὰ χορῶπει μπροστὰ στὸν βασιλιά ἓνα τρομαχτικὸ μιμικὸ χορὸ, δίπλα στὴν ραψωδία Ο, πὺ πᾶνω στὴν θεμέλιωση τοῦ κάστρου τοῦ ὁ Ὀδυσσεὺς σφάζει ἐξ πετεινοῦς και ἐξ πουλάδες, τοὺς δώδεκα ὀλύμπιους θεοὺς, γιὰ νὰ τοὺς θάψει ἐκεῖ γιὰ πάντα.

Στὴν ἔσχατη οἰμωγὴ του ὁ ἄνθρωπος θ' ἀξιώσει γιὰ τὴν σωτηρία του τὴν ξαναδημιουργία τοῦ Θεοῦ, πὺ κινδυνεύει ἀπὸ τὸ σῶμα πὺ τὸν περικλείει, τὸν λαὸ πὺ τὸν στηρίζει, τὴν καρδιά, τ' ἀνθρώπινα φρένα, ὅπως γράφει ὁ Νίκος Καζαντζάκης στὴν *Ἀσκητική* του. Γιὰ τὸν Νίκο Καζαντζάκη ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ὑψιστὴ ἐρωτικὴ ὁρμῇ, πὺ συντρίβει τὰ κορμιά γιὰ νὰ περάσει. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ γιὰ τὸν κινδυνεύοντα Θεὸ γίνεται ἱστορικὴ, μόνο ἂν τεθεῖ σὰν ἡ ἀπαρχὴ ἢ τὸ τέλος τῆς ἱστορικῆς δυναμικῆς. Τὴν ἀντίληψη ὁμως αὐτὴ θὰ τὴν ἐγκαταλείψει και θὰ θέσει μὲ τρόπο στὰ χεῖλη τῶν σωτῆρων τοῦ Θεοῦ τοὺς φοβεροὺς μακαρισμοὺς πὺ κλείνουν τὴν *Ἀσκητική*: «*Μακάριοι ὁσοὶ σὲ λύτρωσαν, σμίγουν μαζί σου, Κύριε, και λέν: ἐγὼ και σὺ εἴμαστε ἓνα. Και τρισμακά-*

ριοι ὅσοι κρατοῦν καὶ δὲν λυγοῦν, ἀπάνω στοὺς ὤμους τους, τὸ μέγα, ἐξαισιο καὶ ἀποτρόπαιο μυστικό: καὶ τὸ ἓνα ἐτοῦτο δὲν ὑπάρχει». Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ γιὰ τὸ ἓνα, πού εἶχε ἀφήσει ἀπὸ ἐνωρίς στὴν ψυχὴ τοῦ Νίκου Καζαντζάκη ἀνεξίτηλα ἴχνη, καταλυεῖ τὶς κατηγορίες τόσο τῆς ὑπαρξῆς ὅσο καὶ τῆς ἱστορίας. Ἡ ὑπαρξη προϋποθέτει τὴν μετακίνησή της ἀπὸ τὴν οὐσία, ἐνῶ ἡ ἱστορία τὴν ἐκπύρωση τῆς πλευρᾶς ἐκείνης τῆς ὑπαρξῆς πού κοινωνεῖ μὲ τὸν ἄνθρωπο. Πρόκειται γιὰ τὴν μέγιστη ψυχικὴ ἔνταση μπροστὰ σ' ἓνα ἀπαράβατο ὄριο.

Ἀνακεφαλαιώνοντας σημειώνουμε, ὅτι οἱ ἔννοιες ὑπαρξη καὶ ἱστορία, τόσο στὴν ποιητικὴ τοῦ Νίκου Καζαντζάκη ὅσο καὶ στὸ σχῆμα πού προτείναμε, δὲν τελοῦν σὲ ἀπόλυτη διαλεκτικὴ σχέση. Οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τῆς ἔννομιας τῆς ὑπαρξῆς εἶναι τὸ στοιχεῖο τῆς ἱστορικότητος, πού τὴν ἐπεξεργάσθηκαν οἱ μεγάλοι φορεῖς τοῦ γερμανικοῦ ὑπαρξισμού καὶ τὴν καθιέρωσαν φιλοσοφικά. Ἐπίσης, ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας, ἐνῶ στὴν περίπτωσή τῆς «ἱστορίας» ἀποτελεῖ ἓνα *sine qua non* στοιχεῖο τοῦ ὁρισμοῦ της, στὴν περίπτωσή τῆς «ὑπαρξῆς» ἐκτυλίσσεται σὰν μιὰ φλεγόμενη κυριαρχικὴ λαχτάρα πού στὸ τέλος σβύνει σ' ἓνα δραματικὸ καὶ τραγικὸ στὴν οὐσία του *amor fati* (ἡ ἀγάπη τῆς εἰμαρμένης), σὰν τὴν ἀνελεύθερη, τὴν ἀνέλπιδη καὶ τὴν ἀκατανίκητη πραγματικότητα. Πρόκειται γιὰ ἓνα συγκλονιστικὸ συμβιβασμὸ στὰ κράσπεδα τοῦ συνειδότου.

Τὸ ζεῦγμα «ὑπαρξη» καὶ «ἱστορία» προτάθηκε μᾶλλον σὰν μιὰ ἀναλυτικὴ ἐρμηνευτικὴ ἀντιπαράθεση γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ σημείων, ὅπως τίθενται ἢ ὅπως ἀναιροῦνται, δηλαδὴ σὰν δυὸ ἀντίπαλα ἀλλ' ὄχι ἀντίνομα μεγέθη.

Κοινὸ σημεῖο τῶν ἐννοιῶν «ὑπαρξη» καὶ «ἱστορία» ἀποτελεῖ τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, πού ἐνῶ στὴν ὑπαρξη αἱρεται γιὰ ν' ἀναδιπλωθεῖ στὸ τέλος στὸν παγερὸ ἐναγκαλισμὸ τῆς εἰμαρμένης, στὴν περίπτωσή τῆς ἱστορίας ἀποτελεῖ τὸν αὐθεντικὸ καθοριστικὸ συντελεστὴ τῆς ἱστορικῆς πράξης. Ἡ ἰδιοτυπία τῆς ὑπαρξιακῆς ἀντίληψης τοῦ Νίκου Καζαντζάκη γιὰ τὴν ἐλευθερία εἶναι, ὅτι τὴν συλλαμβάνει σὲ μιὰ μεγαλειώδη καὶ κατὰ τοῦτο δραματικὴ ὑπερκέραση ἀκόμη καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ ὑπερούσιου ἑαυτοῦ της. Αὐτὸ καθιστᾷ ἴσως, στὴν περίπτωσή τῆς ἐλευθερίας, τὴν ἀπόσταση τῶν δυὸ αὐτῶν ἀναλυτικῶν μεγεθῶν λιγότερο κρίσιμη.

Ἐξετάσαμε τὴν ποιητικὴ τοῦ Νίκου Καζαντζάκη μὲ τὸ θεωρητικὸ διάζευγμα ὑπαρξη καὶ ἱστορία. Φρονῶ, ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα σχῆμα πού προσφέρει σημαντικὲς δυνατότητες γιὰ τὴν προσέγγισή τὴν ποιητικὴ του. Ἔχουν περάσει εἴκοσι ἐφτά χρόνια ἀπὸ τότε πού ἔφυγε ὁ Νίκος Καζαντζάκης. Ἐκλείπουν ὁμως ποτὲ οἱ στοχαστὲς μὲ παγκόσμιο ἀνάστημα σὰν ὁδηγοὶ ψυχῶν, σὰν φορεῖς τῆς πεμπτουσίας τοῦ πνεύματος ἐνὸς λαοῦ ἢ ὅλων τῶν λαῶν, σὰν ἀγγελία στὰ ὑψίπεδα τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως; Κανεῖς ἄλλος στὴν πατρίδα μετὰ τὸν θάνατό του δὲν ἔφτασε οὔτε κἂν προσέγγισε τὴν ἀνεπανάληπτη αὐθεντικότητά τῆς σκέψης του. Οἱ μάζες δὲν μποροῦν νὰ καθιερώσουν μιὰ πνευματικὴν ἰδιοφυΐα, οὔτε ἀσφαλῶς καὶ οἱ δυνάμεις πού ὑποκινοῦν τὶς μάζες, δηλαδὴ τὰ πολιτικὰ κόμματα ἢ τ' ἀνεπίτρεπτα σχήματα προβολῆς καὶ διαφήμισης πνευματικῶν ἔργων. Ὁ Νίκος Καζαντζάκης θὰ μείνει πάντα κοντὰ μας ἀπὸ τὴν μεγαλόπνοη ποιότητα καὶ μόνο τοῦ στοχασμοῦ του σὲ πείσμα τῶν πολιτικῶν δομῶν καὶ τῶν πνευματικῶν ἱεραρχήσεων, σὲ πείσμα ἀκόμη καὶ τῶν φορέων τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ τόπου. Οἱ μάζες δὲν γεννοῦν τὸν ἡγέτη τους. Ὁ Νίκος Καζαντζάκης ἀγάπησε τὴν Κρήτη ὅσο τὴν ἀγάπησαν καὶ οἱ ἀγωνιστὲς γιὰ τὴν λευτεριά της, καὶ τὴν ἐξέφρασε μὲ τὸ ἔργο του ὅπως κι ἐκεῖνοι μὲ τὴν ζωὴ ἢ τὸν θάνατό τους στὰ ἀπάτητα βουνὰ τοῦ νησιοῦ. Σήμερα τὰ κύματα τῆς κρητικῆς θάλασσας ἀκουμποῦν στὴν Κρήτη ἀλλὰ καὶ στὴν καρδιά μας τὴν μαρτυρία τῆς παρουσίας του. Ἀς τὴν ἀκούσουμε ὅσοι ἀπὸ μᾶς πιστεύουν ἀκόμη στὴν ἐλευθερία καὶ στὴν αὐτονομία τοῦ πνεύματος σὰν τὸ χαιρετισμὸ ἐνὸς μεγάλου ἀθλητῆ στὸν ἀγῶνα μας.

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΜΠΟΥΡΑΤΙΝΟΣ

Σοφία, αποτελεσματικότητα και θρησκεία

Δύο θεμελιώδεις παρεξηγήσεις σκιάζουν την έννοια και την λειτουργία της σοφίας. Ἡ ἄρση τους καθορίζει ἄμεσα τὴν πρακτικὴ ἀπόδοση — καὶ εὐτυχία — τοῦ ατόμου.

Ἡ πρώτη παρεξήγηση εἶναι, πὼς ἡ σοφία ἀντιπροσωπεύει κάτι τὸ οἰκοδομήσιμο — μὲ τὶς γνώσεις, τὴν πείρα, τὴν νοημοσύνη. Τὸ σφάλμα ἐδῶ εἶναι, πὼς ἡ σοφία θεωρεῖται σὰν κάτι στὸ ὁποῖο φθάνει κανεὶς προσθετικά. Τὸ ἀντίθετο ὅμως ἰσχύει. Σοφία εἶναι ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο φθάνει κανεὶς ἀφαιρετικά: Βγάζει ἀπὸ τὸ νοῦ του τὴν ἐπιθυμία γιὰ κάθε στοχοπροσδιορισμένη προσπάθεια, βγάζει ἀπὸ τὴν καρδιά του κάθε αἴσθηση πὼς ἀποτελεῖ ὑπαρξὴ χωριστὴ καὶ τότε ἐκείνη ἀναδύεται ἀβίαστα μέσα του.

Δὲν εἶναι δηλαδὴ ἡ σοφία κάτι ποὺ ἀνακαλύπτει κανεὶς. Εἶναι κάτι ποὺ ἀνακαλύπτει αὐτόν, ὅταν (καὶ στὴν ἑκτασὴ πού) ἀποβάλλει τὴν ἀτομικότητά του. Κυριεύεται ἀπὸ αὐτήν, δὲν τὴν κυριεύει.

Ἡ δευτέρη παρεξήγηση εἶναι, πὼς ἡ σοφία ἀντιπροσωπεύει κάποια μορφὴ σκέψης. Τὸ σφάλμα ἐδῶ εἶναι, πὼς ἡ σοφία θεωρεῖται ὡς σύστημα ἢ ἐπίπεδο νοητικῆς λειτουργίας. Τὸ ἀντίθετο ἰσχύει: Σοφία δὲν θὰ πῇ τρόπος σκέψης. Θὰ πῇ ποιότητα ἐνόρασης. Δὲν προβάλλεται στὰ πράγματα. Τὰ ἀποκαλύπτει ὡς ἔχουν. Ὅταν τὸ ἄτομο σταματᾷ κάθε συνεδητὴ διανοητικὴ ἐπεξεργασία τῶν ἐξωτερικῶν ἢ ἐσωτερικῶν ἐρεθισμάτων, ἐκείνη τοῦ δείχνει τὸν κόσμον χωρὶς ὄψη. Μπορεῖ ἔτσι νὰ δῇ τὸ ἄτομο πὼς πρέπει νὰ κινηθῇ ἐντὸς τοῦ κόσμου αὐτοῦ.

Σοφία δηλαδὴ δὲν εἶναι ἓνα σύστημα προσέγγισης στὴν πραγματικότητα. Εἶναι ἡ προσέγγιση τοῦ συστήματος τῆς πραγματικότητας σὲ σένα, μακριὰ ἀπὸ κάθε δική σου προβολή. Εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο τὰ πράγματα βλέπουν ἐσένα, καὶ ὄχι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο τὰ βλέπεις ἐσύ. Ἰδίως, ἂν ὁ τρόπος σου παρουσιάσῃ μεγάλη ἐσωτερικὴ συνέπεια, τὴν ὁποία ἐκλαμβάνεις ὡς τὴν ἐσωτερικὴ συνέπεια τῆς ἴδιας τῆς πραγματικότητας.

Οἱ παραπάνω δύο παρεξηγήσεις τῆς σοφίας ἐμποδίζουν τὸ ἄτομο νὰ ἐνεργήσῃ σωστά, μακροπρόθεσμα. Ὅσο περισσότερο ὀρίζεται κανεὶς ἀπὸ τὴν εἰκόνα ποὺ ἀνεξέταστα ἔχει σχηματίσει γιὰ τὸν κόσμον, τόσο λιγώτερο τὸν βλέπει ὅπως εἶναι. Καὶ ὅσο λιγώτερο τὸν βλέπει ὅπως εἶναι, τόσο αποτελεσματικώτερα μπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ ἐντὸς του. Τελικὰ ἡ οἰκουμένη δὲν χρειάζεται τὴ δική μας σοφία. Ἐμεῖς χρειαζόμαστε τὴν δική της.

Δὲν εἶναι λοιπὸν τυχαῖο, πὼς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συνέδεσαν ἀρχικὰ τὴ σοφία πάντοτε μὲ συγκεκριμένο — καὶ πρακτικὸ — ἔργο, ἀποφεύγοντας κάθε ἀφαίρεση τῆς λειτουργίας της ἀπὸ τὴν ὕλικὴ διάσταση. Σοφία δὲν ἦταν γι'αὐτοὺς τὸ ὀρθῶς σκέπτεσθαι, ἀλλὰ τὸ ὀρθῶς ἐνεργεῖν ἢ πράττειν. Τὸ ὀρθῶς ἐνεργεῖν ἢ πράττειν προϋπέθετε βέβαια μιὰν ἰκανότητά τοῦ ὄραν. Ἡ ἰκανότητα αὕτῃ ὅμως δὲν ἦταν ὑπόθεση ὀρθῆς ὀπτικῆς γωνίας. Ἦταν ὑπόθεση ἀπουσίας κάθε ὀπτικῆς γωνίας — καὶ παρουσίας ὀρθίου (δηλαδὴ ἀπολύτως ἀφύπνισμένου) ὄραν. Ἐβλεπες (καὶ συνεπῶς ἐνεργοῦσες ἢ ἐπραττες), ὅταν ἐβλε-

πες μόνο καὶ πλήρως. Ὁ μάστορας ἀπέδιδε, ὅταν ὑπῆρχε ἀποκλειστικά τὸ σπίτι πού ἤθελε νὰ χτίσῃ καὶ ὄχι ὁ ἴδιος. Ἡ ἀλήθεια διαφαινόταν, ὅταν ὑπῆρχε ἀποκλειστικά ὁ κόσμος καὶ ὄχι ὁ θεατὴς του.

Δὲν εἶναι ἐπίσης τυχαῖο, ὅτι ἡ προσγειωμένη αὐτὴ πρόσληψη ἀποτελοῦσε τὴν πεμπτουσίᾳ τῆς ἀρχαιοελληνικῆς θρησκείας. Στὸ πλαίσιο τῶν μυστηρίων τῆς τὸ ἄτομο πετοῦσε ἀπὸ πάνω του πᾶν ὅ,τι τὸ ὥριζε, καὶ ἀπὸ θεατῆς γινόταν θεώμενος, ἀπὸ λάτρης σοφίας σοφός. Ἡ ἐγρήγορσή του δὲν ἀφωροῦσε στὸ ἀντικείμενο τῆς ὁρασίης του, μὰ στὸ ὑποκείμενό της καὶ στὴν μέσῳ τούτου σύζευξή τῶν δύο. Ὡς θεώμενος γινόταν ἔτσι θεωμένος καὶ ὡς ζεύκτης ὑποκειμένου - ἀντικειμένου, Ζεύς.

Κανένας βέβαια, τότε ἢ καὶ τώρα, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ σωστὰ τὴ σοφία, ἂν πρῶτα δὲν τὴν παρεξηγήσῃ. Ἀλλὰ καὶ κανεὶς δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ τὴν παρεξηγήσῃ, ἂν πρῶτα δὲν θελήσῃ νὰ τὴν ἐξηγήσῃ. Κακῶς λοιπὸν ὁμιλοῦν οἱ θεολόγοι γιὰ πτώση τοῦ ἀνθρώπου. Πρόκειται, ἀντίθετα, γιὰ ἀνύψωση τῆς ἰδέας — τῆς ἰδέας τῶν πραγμάτων ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα καὶ τῆς ἰδέας τῆς σχέσης ἀνάμεσά τους ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ σχέση.

Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ καὶ ἀπὸ τόπο σὲ τόπο τὸ φίδι τῆς σοφίας σηκώνει κεφάλι. Τότε εἶναι, πού ἐμφανίζεται ἓνας Ἀπόλλων, ἓνας Ἡρακλῆς ἢ ἓνας Σωκράτης. Καὶ τότε εἶναι πού ὁ Θεός, ὅπως λέγει ὁ γέροντας τοῦ Ὀρους, παύει νὰ ἀνυψώνεται ἔστω καὶ μιὰ τρίχα ἀπὸ τὸ δέρμα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σοφία λειτουργεῖ πάλι χωρὶς καθρέφτη.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Σημειώσεις για μιὰ ἐξομολόγηση

Τὰ εἶπε ὅλα.

Τὸν ἄκουσαν ὅλοι.

Δὲν τὸν ἄκουσε κανεὶς.

*Κι ἂν δοκιμάσει πάλι ἀπ' τὴν ἀρχή,
τὸ ἴδιο δράμα.*

*Εἶναι μέσα στὰ καθήκοντα τοῦ ποιητῆ
στὴ διάρκεια τῆς θητείας του
ν' ἀνασταίνει τοῦλάχιστο ἓνα νεκρό.
Ἔστω καὶ τὸν ἑαυτό του.*

*Τιμὰ πολὺ τὸν ἔλιοτ καὶ σέβεται τὸν Πάουντ,
μὰ πιὸ πολὺ τὸν συγκινεῖ (καὶ δὲν τὸ λέει) ὁ Ἀθάνας.*

*Προαγωγὲς κι ἀποστρατεῖες ἀναγγέλλει τὸ δελτίο εἰδήσεων.
Προαγωγὲς κι ἀποστρατεῖες ἀναγγέλλει ἡ ζωὴ.
Προαγωγὲς κι ἀποστρατεῖες ἀναγγέλλει ἡ ποίηση.
Προαγωγές, λαμπρές προαγωγές,
πού σύντομα ἀποστρατεῖες θὰ καταντήσουν.*

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΜΑΚΡΗΣ

Ἡ δύναμη τοῦ ποιητῆ

(Εἰσαγωγικὰ στὴν ποιητικὴ τοῦ Νίκου Καζαντζάκη)

Ἡ πρόθεσίς μου εἶναι νὰ προσθέσω κι ἐγώ, κοντὰ στὴ γνώμη τόσων ἄλλων ἀναγνωρισμένων καὶ δυνατῶν λογοτεχνῶν καὶ εἰδικὰ καταξιωμένων κριτικῶν τῆς ποικίλης ποιητικῆς τεχνολογίας, καὶ τὴν δική μου γνώμη καὶ νὰ υποστηρίξω ὑπεύθυνα, πῶς ἡ λογοτεχνία καὶ εἰδικὰ ἡ ποίηση δὲν εἶναι μόνον κάποια ἀσυνείδητη ὑποδομὴ καὶ εἰκόνες, ἐκφραζόμενες μὲ ἀκαταληψία συνόλου λέξεων, χωρὶς προσαρμογὴ στὸ ζητούμενο καὶ χωρὶς ἀνάγκη ἐσωτερικῆς κίνησης καὶ συγκίνησης, ὅπως ἀνεύθυνα καὶ ἀδικαιολόγητα υποστηρίζει ἡ ἀκαταλαβίστικη «κουλουρά» τῆς παράλογης ἐποχῆς μας, ποὺ ἀγνοεῖ πῶς στὸν ἐλεύθερο στίχο θεωρεῖται ἀναγκαῖα καὶ στολίδι ἡ ὑπαρξὴ τῆς ποιητικῆς τέχνης.

Δὲν μπορούμε, βέβαια, νὰ μὴ δεχθοῦμε τὴν ἐντεχνη ἐξέλιξι, τόσο τοῦ πεζοῦ ὅσο καὶ τοῦ ρυθμικοῦ ποιητικοῦ λόγου, ὅχι ὁμως ἐξω ἀπὸ τὶς βασικὲς ἀρχὲς τῆς ἀπαράβατης λογοτεχνικῆς δεοντολογίας καὶ ἐξω ἀπὸ τὶς θεμελιώδεις τεχνικὲς καὶ λεκτικὲς ἀπαιτήσεις τῆς ἐκφραστικῆς ἀνάγκης. Ἐχομε παρατηρήσει, ἀντιθέτως, σήμερα νὰ συμβαίνει σὲ πολλοὺς, νὰ κάνουν κατὰ-χρησὴ ἀδέσμευτης ἐλευθερίας καὶ νὰ προβάλλουν, σὰν βασικὴ δομὴ τῆς προσωπικῆς τους καὶ μόνο νοοτροπίας, τὸ ἄρρυθμο ξάπλωμα ἀνεδαφικῶν λέξεων καὶ φράσεων, χωρὶς προσιδασμὸ στὸ ἐπιδιωκόμενο, μὲ τὴ μόνη σκοπιμότητα τῶν ἀτομικῶν θαυμαστικῶν ἐντυπώσεων. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ δὲ βρίσκεται μέσα στὰ λογοτεχνικὰ ὅρια καὶ στὴν οὐσία δὲ θεωρεῖται ποιητικὴ τέχνη, γιατί δεοντολογικὰ δὲ στηρίζεται στοὺς στοιχειώδεις κανόνες καὶ συνδυασμοὺς τῆς ὀρθολογικῆς παραδοσιακῆς ὑποδομῆς οὔτε στὴν ἄσωση εὐχέρεια τῆς ἐπιβαλλόμενης ἐξωτερικῆς καὶ ὀρθῆς ἐκφρασης. Εἶναι καθαρὴ ἀδέσμευτη προσπάθεια πρόκλησης καὶ προβολῆς ἀτομικοῦ ἐγώιστικοῦ θαυμασμοῦ, ποὺ τὸν ἐπιδιώκουν οἱ ἐμπνευστὲς του καὶ τὸν στηρίζουν στὸ καλλιεργούμενο, ἀπὸ μερικοὺς ἐκμεταλλευτὲς τῆς σκοπιμότητος, καὶ ἀμετακίνητο δόγμα τῶν κυκλωματούχων: «Στὴν ἀσφάλεια καὶ στὴν ἀκαταληψία τῶν λέξεων καὶ φράσεων τὸ σοφό...».

Στὴν ποίηση, εἰδικὰ, δὲν μπορούμε νὰ ἀγνοήσουμε τὴ σταθερὴ παρουσία τῆς τέ-

χνης, τῆς παραδοσιακῆς ὑποδομῆς, τοῦ ἐντεχνου μουσικοῦ καὶ ἁρμονικοῦ ρυθμοῦ, τῆς ὁμοιοκαταληκτικῆς ἀπήχησης, ὅπως τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ ἐκφραστικὴ τεχνολογία, τῆς νοηματικῆς ἀπόδοσης τοῦ μέρους καὶ τοῦ συνόλου, τῆς συγκινησιακῆς κατάκτησης ποιητῆ καὶ ἀπαγγέλλοντος ἢ ἀκροατῆ ἢ διαβάζοντος. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης δὲν παρέλειψε νὰ διατυπώσῃ ποικιλοτρόπως τὴ γνώμη του στὸ Περί Ποιητικῆς βιβλίον του. «Περὶ ποιητικῆς αὐτῆς τε καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῆς, ἦν τινα δύνανται ἕκαστος ἔχει καὶ πῶς δεῖ συνίστασθαι τοὺς μύθους, εἰ μέλλει καλῶς ἐξεῖν ἢ ποιῆσαι, ἐτι δὲ ἐκ πόσων καὶ ποίων ἐστὶ μορίων, λέγομεν...». Δηλαδή τὴν ποίηση τὴ ρυθμίζουν ὠρισμένοι τεχνικοί καὶ λεκτικοὶ κανόνες.

Πάνω ἀπ' ὅλα, κατὰ γενικὸν κανόνα, πρέπει νὰ παραδεχθοῦμε, ὅσοι ἀσχολούμεθα εἴτε μὲ τὴν παραδοσιακὴν εἴτε μὲ τὴ σημερινὴ ἐλευθερὴ ἀλλὰ πειθαρχημένη ποίηση, πῶς ὁ ποιητὴς δὲν φτιάχνεται, ἀλλὰ ἔχει καὶ κρατᾷ τὸ λογοτεχνικὸ του φύτρο ἀπὸ τὴν καταβολὴ τῆς δημιουργίας του, ἀσχετὰ ἂν ἐκδηλώνεται στὰ διάφορα στάδια τῆς ἡλικίας του. Πλὴν ὁμως καλλιεργεῖται καὶ ἀναπτύσσεται γύρω ἀπὸ τὴν προσωπικότητά του, χρησιμοποιώντας τὰ τεχνικὰ μέσα καὶ τὶς πνευματικὲς τοῦ ἱκανότητες, ποὺ τοῦ ἐξασφαλίζουν ἡ πεῖρα καὶ ἡ γνώση, γιὰ νὰ μπορεῖ, χωρὶς ἀκαταλαβισμούς, νὰ ἐκφράζεται σωστὰ καὶ μὲ νοηματικὴ ἀκρίβεια καὶ ἀπόδοση, καὶ νὰ ἀποφεύγεται ἡ ἀπορία καὶ ἡ ἀδυναμία κατανόησης τοῦ κεντρικοῦ θέματος καὶ τῶν ἐπὶ μέρους λεκτικῶν ἐννοιῶν. Ἐτσι αὐθόρμητα νοιώθει ὁ ποιητὴς τὴν παρουσία θερμοῦ καὶ ἐντονου αἰσθήματος χαρᾶς καὶ εὐχαρίστησης. Καὶ γιὰ τὸ μέρος αὐτὸ ὁ Σταγειρίτης φιλόσοφος διατυπώνει τὴν ἀλάνθαστη πεποίθησή του: «.... Ἐοίκασι δὲ γεννῆσαι μὲν ὅλως τὴν ποιητικὴν αἰτία δύο τινες καὶ αὗται φυσικαί. Τὸ τε γὰρ μιμεῖσθαι σύμφυτον τοῖς ἀνθρώποις ἐκ παίδων ἐστὶ... καὶ χεῖρειν τοῖς μιμήμασι».

Πάντως, σταθερὸ καὶ πηγαῖο κίνητρο γιὰ τὴν σύλληψη τοῦ θέματος καὶ τὸν προπύμενο χρωματισμὸ ποὺ θὰ πάρει κατὰ τὸ σμίλεμα τῶν ἐννοιῶν, δὲν εἶναι κάποιο κίνητρο ἀκαθόριστου ὑπολογισμοῦ καὶ ἡ δημιουργία ἀνεύθυνων καὶ ἀνέκφραστων στί-

χων, ἀλλὰ τὸ δυνατό καὶ θερμογόνον αἰσθημα πὺ κάνει τὴν παρουσία του εἴτε ἀπὸ ἐσωτερικὲς πηγαῖες συγκινήσεις καὶ παρορμήσεις εἴτε ἀπὸ ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς καὶ κοσμικὰ μηνύματα καὶ πάντα ἔχει τὴν ἀκατανίκητη δύναμη νὰ διαθέτει ἐμπνευση δυνατὴ καὶ μὲ εὐχέρεια νὰ ἐκστασιάζεται. Γιά τὴν ἐξωτερικέυση ὁμως τῶν ἐσωτερικῶν του παλμῶν καὶ συγκινήσεων πάντοτε ὁ ποιητὴς χρησιμοποιεῖ, ἐφ' ὅσον διαθέτει αὐτὰ τὰ προσόντα, τὴν ἀπεριόριστη καὶ πάντα ἐπικαιρὴ φαντασία του, γιὰ νὰ μπορεῖ μὲ γρηγοράδα νὰ τρέχει καὶ νὰ βρίσκειται ὅπου τὸ ἀπαιτεῖ ὁ λόγος, νὰ μικραίνει τὶς ἀποστάσεις καὶ νὰ μεγαλοποιεῖ τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα καὶ νὰ δίνει ἄλλες μορφές σ' αὐτὰ. Ἐπίσης εἶναι ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιεῖ τὶς πνευματικὲς του ἱκανότητες καὶ τὶς ποικίλες ἐκφραστικὲς του ἐμπειρίες, γιὰ νὰ βάζει ἀκρίβεια καὶ μεγαλοπρέπεια στὸ λεκτικὸ του περιβάλλωμα καὶ στὴ μετρικὴ καὶ ρυθμικὴ τέχνη, γιὰ ν' ἀποκτάει τὸ ποίημά του αἰσθητικὴ ἀκτινοβολία καὶ νὰ εἶναι πάντα σύμφωνο μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῶν ρυθμικῶν ἐναλλαγῶν καὶ τῆς τεχνικῆς νοοτροπίας, καὶ ὁ ποιητὴς νὰ εἶναι ποιητὴς ἔργου καὶ ὄχι λογογράφος ἀνέκφραστων στίχων, ὅπως τονίζει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης: *«Λέγω δὲ ἡδυμνέον τὸν λόγον τὸν ἔχοντα ρυθμὸν καὶ μέλος»*.

Ποίηση, πὺ δὲν ἔχει δύναμη νὰ συγκινεῖ καὶ νὰ προβληματίζει μὲ αὐθόρμητο θαυμασμό ἀπὸ ἔλλειψι ἐσωτερικοῦ παλμοῦ, καὶ ἐκείνους πὺ τὴν ὑπηρετοῦν καὶ αὐτοὺς πὺ τὴν δέχονται, τὴ διαβάζουν ἢ τὴν ἀκοῦνε, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἀπαιτήσεις ποιητικῆς τέχνης καὶ ποτὲ δὲν τραβάει οὔτε θέλγει τὸν ἀναγνώστη ἐκεῖνον, πὺ ξέρει ποῖα ποίηση ζητάει.

Ἡ πρώτη, λοιπόν, δύναμη τοῦ ποιητῆ στὴ δημιουργία του εἶναι ὁ αὐθόρμητος ψυχικός του κόσμος, καὶ εἰδικότερα ἡ δυνατὴ παρόρμησις τοῦ πηγαίου αἰσθήματος. Εἶναι τόσο δυνατό καὶ ἀδιάψευστο, εἶναι τόσο θερμὸ καὶ πρωτοποριακὸ, εἶναι τόσο ἐπίμονο καὶ ἀνυποχώρητο, πὺ ἀντιστρατεύεται πολλὰς φορές καὶ στὴν ἴδια μας τὴ σκέψη καὶ στὴ θέλησή μας καὶ στὴν πὺ ἀπίθανη ἀναγκαιότητα. Πάντως, ὁποιοδήποτε συγκινησιακὸ μεγέθος καὶ ὁποιασδήποτε μορφῆς καὶ ἂν εἶναι αὐτὸ καὶ ὁποιαδήποτε ἀνάγκη τῆς ζωῆς μας καὶ ἂν ἀντιπροσωπεύει, δὲν παύει νὰ ἀποτελεῖ ἀδιαμφισβήτητη ἀπόδειξη ἀτομικῆς δύναμης καὶ

πλεονεκτικῆς σύνθεσης καλλιτεχνικῆς δυναμικότητας. Εἶναι καὶ παραμένει μιὰ ἀμετακίνητη δύναμη δημιουργίας καὶ ἐξωτερικέυσης ἐνὸς ἀγνωστοῦ κόσμου, γεμάτου ἀπὸ ποικίλες κοσμικὲς ἀνταύγειες, ἀπὸ θετικότητες καὶ ἀντιθέσεις, ἀπὸ χαρὲς καὶ λύπες, ἀπὸ τραγούδια, ἀπὸ ἀγάπες, ἀπὸ δάκρυα καὶ ἀπογοητεύσεις. Ἐνὸς κόσμου πὺ κρατάει εὐλαβικὰ σφιχτοδεμένη τὴν πραγματικότητα καὶ ὑποδομεῖ γενικὰ τὸ κέντρο τῆς σχέσης τοῦ συνόλου ἀτόμου μὲ τὶς ἐκάστοτε ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς μας, μακρὰ ἀπὸ κάθε γενικὴ βιολογικὴ παθολογικότητα.

Τὸ ἀγνὸ αἶσθημα τοῦ ποιητῆ κρατάει σὲ ἐνεργητικότητα τὸ λογοτεχνικὸ «Εἶναι» του, ἔστω καὶ ἂν πολλὰς φορές χτυπιέται ἀπὸ ὑστερόβουλες ἀντιθέσεις καὶ φτηνοὺς ὕλιστικοὺς ὑπολογισμοὺς. Χωρὶς αὐτὸ οὔτε προκαλοῦνται οὔτε ἐκφράζονται λογοτεχνικὰ (ποιητικὰ) ἐρεθίσματα, γιὰ νὰ καταλήξουν στὴ φυσιολογικὴ τους ἐκκόλασι καὶ νὰ πάρουν στὴ συνέχεια τὴ μορφή τῆς ὕψλης τεχνοτροπίας. Εἶναι ἀπαραίτητη, βέβαια, καὶ ἡ χρησιμοποίησι γραμματολογικῶν σχημάτων, ἀλληγορίας, μεταφορᾶς, παρήχησης, συνίξεσης κ.λ.π., ὡς καὶ ἡ χρησιμοποίησι τόσο ἀσυνήθιστων λέξεων καὶ φράσεων ὅσον καὶ γνωστῶν, ὅπως καὶ ἡ ἐκμετάλλευσή του μεταφορικοῦ καὶ ἀλληγορικοῦ σχήματος, ἀλλὰ τοῦτο γίνεται μακρὰ ἀπὸ κάθε θλιβερὴ κατάχρησι. Ἡ ἀσυνήθιστη λέξι εἶναι στολίδι καὶ ἡ συνηθισμένη δίνει σαφήνεια καὶ εὐχέρεια στὴν κατανόηση, ἀλλὰ ἡ ὑπερβολικὴ χρῆσι αὐτῶν, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, δημιουργεῖ βαρβαρισμὸ ἢ πρώτη καὶ γρίφους ἢ δεύτερη.

Πόσες φορές, ἀλήθεια, δὲν καταθλίβονται τὰ αἰσθήματά μας ἀπὸ ἐξωτερικοὺς ἐτεραρχικοὺς παράγοντες. Πόσες φορές δὲν περιφρονοῦνται καὶ δὲν παραμερίζονται λογοτεχνικὲς ἀξίες ἀπὸ τὴ μεγαλόσχημη καὶ παντοδύναμη κυκλωματικὴ ἐκμετάλλευσι. Πόσες φορές δὲν καταδικάζονται σὲ ἀθεράπευτο μαρασμὸ ἐλπιδοφόρα ξεκινήματα καὶ προσπάθειες ἀπὸ τὸν βαρὺ, τὸν ἀνυποχώρητο καὶ ἀδυσώπητο νόμο τῆς βιοτικῆς ἀνάγκης. Ὁ δυνατός ὁμως ποιητὴς καὶ γενικότερα ὁ λογοτέχνης, πὺ ἔχει αὐτοπεποιθήσι, ποτὲ του δὲν δειλιάζει, δὲν ὑποχωρεῖ, πάντα ἢ ἀνεξάντλητη ἀκτινοβολία τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου καὶ εἰδικότερα ἢ ἐκκολάπτουσα ζεστασιά τοῦ

δημιουργικού του αίσθήματος τὸν ἐνθαρρύνει, τοῦ δίνει τὴ δύναμη νὰ ἀναμετρηθεῖ καὶ νὰ παλέψει ἀποφασιστικὰ μὲ τὶς καταθλιπτικές ἐναντιότητες. Ἀκριβῶς αὐτὸ εἶναι ἡ ἔννοια καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ὑπαρξῆς του, ἡ χαρά του, τὸ ἀνανεούμενο κουράγιο του, ἡ θετική καὶ ἀσύγκριτη ἱκανοποίηση εὐγενῶν ἰδανικῶν καὶ ἀσίγαστων ἐσωτερικῶν πόθων. Εἶναι τὸ μέσο ποῦ ἀνανεώνει τὶς δυνάμεις του καὶ κάνει τὸν ποιητὴ ἱκανὸ νὰ μεταρσιώνεται, νὰ ἐρευνᾷ τὸ ἀπέραντο χάος μὲ τοὺς δυνατοὺς φόρους τῆς ψυχικῆς του ἀκτινοβολίας καὶ νὰ ἀνεβαίνει σὲ ὕψη αἰθέρια, νὰ μπαίνει σὲ ἄλλους ξέχωρους κόσμους.

“Οποῖες καὶ ἂν εἶναι οἱ δύστροπες μορ-

φές τῆς ζωῆς του, ὅσο καὶ ἂν οἱ ἀνάγκες του προσπαθοῦν νὰ ἀμαυρώσουν τοὺς εὐγενεῖς στοχασμοὺς του καὶ τὴν αἰθέριά του ἀξιοπρέπεια, αὐτὸς δὲν ὑποκύπτει, δὲ φιμώνει τὴ φωνὴ τῆς καθάριας ρυθμικῆς τεχνοτροπίας, δὲ σβήνει τὴ ζεστασιά του ποῦ κρατᾷ μέσα του τὴ θαλπωρὴ τῆς ποιητικῆς του ταυτότητος καὶ παρουσίας, δὲν νικιέται ὁ δυνατός. Ἐξακολουθεῖ νὰ στέκεται ὀρθίος μὲ τὴν ἱκανοποίησι τῶν ἐναλλαγῶν τῆς συγκινησιακῆς του ἀρμονικότητος καὶ μὲ τὴν ἀμείωτη δύναμη τοῦ θερμογόνου αἰσθήματος στέκεται μακριὰ καὶ ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τῆς φθορᾶς καὶ ἀπὸ τὸν κίνδυνο τῆς ἐπαγγελματικότητος.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΙΚΟΠΕΤΖΟΣ

Minoritto

*Νὰ θρηνεῖ τὸ μινόρε κι ἀνάρια νὰ σβήνεται
σὰν τὴ φλόγα στὴ δύση
κι ἡ σιωπὴ τῆς ψυχῆς στὴ γαλήνη νὰ λύνεται
σ' ἓνα θεῖο μεθύσι!*

*Ν' ἀλαργεύει στὴ γῆ, προσευχὴ π' ἀναδύνεται
μῦρο πάνω στὴ χλόη
κι ὁ λυγμὸς ἀπ' τοῦ στίχου τὴ βρῦση νὰ χύνεται
μουσικὸ μοιρολόι!*

ΧΑΡΗΣ ΧΡΟΝΗΣ

Όραματισμός

*Πῶς γίνεται ἓνα ποῖημα;
Ποτὲ δὲ γίνεται.
Οἱ ποιητὲς τὸ ξέρουν.
Γι' αὐτὸ γράφουν «ποιήματα».*

Δρ. ΚΩΝ. ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

‘Ο Ἀριστοτέλης καὶ ἡ ἱατρικὴ

‘Ο Ἀριστοτέλης (384-322) σπουδάζει τὴν ἱατρικὴν, «ὅσον ἐπιβάλλει τῇ φυσικῇ φιλοσοφίᾳ» (364 β 33), διότι ὑποστηρίζει, ὅτι «περὶ ὑγιείας καὶ νόσου οὐ μόνον ἔστιν ἱατροῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ φυσικοῦ μέχρι τοῦ τὰς αἰτίας εἰπεῖν» (480 β, 22). Γιατὶ «ἔργον ἔστι τοῦ φυσικοῦ καὶ περὶ ὑγιείας καὶ νόσου τὰς πρώτας ἰδεῖν ἀρχάς» (περὶ Αἰσθ., 436 α 18).

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους σπουδάζει μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια τὴν ἱατρικὴν κυρίως θεωρίαν καὶ τὴ ζωολογία γενικά: «Λέγουσι τοὺς Πυθαγορείους πάννυ σφόδρα περὶ τὴν ἱατρικὴν σπουδάζει τέχνην καὶ Πλάτων δὲ φροντίδα εἰς αὐτὴν ἔσχε πλείστην καὶ Ἀριστοτέλης» (Αἰλ., IX, 23, 102).

‘Ο πατέρας τοῦ Νικόμαχος, ἱατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀμύντα τοῦ Β', πατρὸς τοῦ Φιλίππου, τὸν μύησε ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια στὴν ἱατρικὴν, σύμφωνα μὲ τὴν τότε ἐπικρατοῦσα συνήθεια, ποὺ στὴ γενικὴ μόρφωση συμπεριλαμβάνονταν καὶ γνώσεις ἱατρικῆς καὶ πρὸς παντὸς ἀνατομικῆς, ὅπως κατ' ἐπανάληψη τονίζαμε. Καὶ ἔχει βεβαιωθεῖ, ὅτι κατεῖχε πολλὰς θετικὰς πρακτικὰς ἱατρικὰς γνώσεις, ποὺ σὲ καιρὸ ἐπείγουσας ἀνάγκης τὶς ἐφάρμοζε ἀποτελεσματικά. «Οὐ γὰρ μόνον τὴν θεωρίαν ἠγάπησεν, ἀλλὰ καὶ νοσοῦσιν ἐβοήθει φίλοις καὶ συνέταττε καὶ θεραπείας τινὰς καὶ διαίτας» (Πλούταρχ., XLII, 8, ἐκδ. στερ. Bekker).

Ἔτσι ὁ Σταγειρίτης σοφὸς μὲ τὴν ἀξιοθαύματη ἐργατικότητα καὶ παρατηρητικότητα τοῦ κατέχει τὴν πρὸ ἐξέχουσα θέση μεταξὺ τῶν μεγαλυτέρων ἐρευνητῶν τῆς φύσεως· καὶ συνέγραψε πολλὰ ἔργα, ὅπου ἐκθέτει τὶς ἐρευνές του (βλ. *Περὶ ζώων Ἰστ.*, *περὶ ζώων Μορίων*, *περὶ ζώων Γενέσεως*, *περὶ Αἰσθήσεως καὶ Αἰσθητῶν*, *περὶ Ὑπνου καὶ Ἑγρηγόρσεως*, *Περὶ Ἐνυπνίων*, *περὶ Νεότητος καὶ Γήρωος*, *περὶ Ἀναπνοῆς*, *περὶ Ζωῆς καὶ Θανάτου*, *περὶ Πνεύματος* καὶ ἄλλα. Περὶ αὐτῶν βλ. τὶς ἐκδόσεις μου εἰς Βιβλ. Ἑλλήνων 1974).

‘Ο Ἀριστοτέλης, λοιπόν, ὅπως καὶ ὁ μέγας τοῦ δάσκαλος Πλάτων, ὑποστήριξε, ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι γενικὴ καὶ ἀδιαίρετη καὶ ἀποβλέπει στὴ σαφὴ γνώση τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων· καὶ ἀποστολὴ τοῦ κάθε σοφοῦ καὶ τῆς πραγματολογικῆς ἐρευνας εἶναι ν' ἀποκαλύψει τὴν ὑπάρχουσα ἰδέα, δηλ. τὴν ἀνώτερη καὶ βαθύτερη ἐννοία, τὴν καθαρὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων. Καὶ ἡ πραγματικὴ γνώση ἀναφέρεται μόνον στὴν οὐσίαν, ποὺ παρίσταται αὐτοτελὴς καὶ δὲν ἀνάγεται μονάχα σὲ μία ἀρχή, π.χ. στὸ ἀγαθόν, ποὺ πρέσβευε ὁ Πλάτων. Γνώση κάθε πράγματος εἶναι ἡ διάκριση τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν αἰτιῶν, δηλ. τῆς οὐσίας τοῦ, τῆς ποιότητός τοῦ καὶ ποσότητος, καθὼς καὶ ἡ σχέση τοῦ πρὸς τὰ ἄλλα πράγματα. Καὶ γνώση πρὸ πάντων ἐνὸς πράγματος εἶναι ἡ διαπίστωση τῶν πρώτων αἰτιῶν, ὅπου τοῦτο ὀφείλει τὴν ὑπαρξὴν τοῦ. Τὰ πρῶτα αὐτὰ αἷτια εἶναι: ἡ ὕλη, ἀπὸ τὴν ὁποία συγκροτεῖται τὸ πρᾶγμα, τὸ εἶδος, δηλ. ἡ μορφή τοῦ, ποὺ προσλαμβάνει ἡ ὕλη καὶ γίνεται αἰσθητὴ (τὸ τί ἦν εἶναι), τὸ κινεῖν, ποὺ προκαλεῖ διάφορη μορφή τῆς ὕλης, καὶ τὸ τέλος (σκοπός), ποὺ συντελέστηκε μὲ τὴν ὕλη. Ἔτσι ὁ Ἀριστοτέλης διατύπωσε τὴν τελολογίαν περὶ τοῦ κόσμου, καὶ σὲ κάθε βῆμα τῆς φύσεως διαβλέπει τὴ σκοπιμότητα καὶ τὴν τέλεια δημιουργία (ἐντελέχεια). Καὶ ὁ σοφὸς αὐτός, μὲ τὸν συνδυασμὸ τῆς φιλοσοφίας μὲ τὴν ἐπιστήμην γενικά, ἀναδείχθηκε πανεπιστήμων καὶ ὁ μεγαλύτερος φυσιοδίφης, γι' αὐτὸ λογίζεται ὡς ὁ πατέρας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀφοῦ μὲ τὶς ἀξιοθαύμαστες παρατηρήσεις τοῦ ἔθεσε τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον γιὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ζωολογίας, τῆς γενικῆς φυσιολογίας, τῆς ἀνατομικῆς, καὶ μὲ τὶς ἀξιόλογες ἐρευνες καὶ γνώσεις τοῦ προσέδωκε στὴν ἱατρικὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον, ἀκόμη καὶ στὴν βιολογίαν. Οἱ γνώσεις τοῦ, τονίζουμε στὴν πραγματεία μας *Ἱατρικὰ Ἀριστοτέλους* (βλ. περιοδ. Πλάτων, τόμ. ΙΣΤ' / 1964, τευχ. 31/32), στὴ

μαιευτικῇ, τῇ γυναικολογίᾳ γιὰ τὴν κληρονομικότητα, καταπλήσσουν ἀκόμα καὶ σήμερα τὴν ἐπιστῆμην. Ἐξ ἴσου λαμπρῇ, τονίζει ὁ Κ. Γεωργούλης (βλ. Ἀριστ. Σταγίριτης, Θεσσαλ. 1962, σελ. 297), «τυγχάνει καὶ ἡ συμβολὴ του, ἣν προσήνεγκε ὁ Μακεδὼν φιλόσοφος διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς βιολογικῆς ἐπιστῆμης. Οἱ μεγαλύτεροι ἐκ τῶν νεωτέρων βιολόγων καὶ ζωολόγων ἐξύμνησαν τὸ ἔργον του μὲ ἐνθουσιασμόν. Ὁ Δαρβίνος (βλ. «Βίος καὶ Ἐπιστολαί», τόμ. III, σελ. 252) ἔλεγε, ὅτι προσέβλεπε κάποτε πρὸς τὸν Κυβέριον καὶ τὸν Λινναῖον, ὡσὰν νὰ ἦσαν θεοί! Καὶ οἱ δύο ὁμοῦ οὔτοι παραβαλλόμενοι πρὸς τὸν συγγραφέα τοῦ «περὶ ζώων Μορίων» συγγράμματος (βλ. Κ. Μητροπούλου, Ἐκδ. Βιβλ. Ἑλλήνων, 1974, τ.2. Ἐπίσης «π. Ζώων Γενέσεως», αὐτόθι - «π. ζώων Ἱστορίας», αὐτόθι) φαίνονται ὡσὰν μαθηταί. Προηγούμενως οὐ μόνον ὁ Κυβέριος εἶχεν ἐκφρασθῇ ἐπαινετικῶς διὰ τὸ ἔργον τοῦ Σταγίριτου, ἀλλὰ καὶ ὁ J. Mersghel καὶ ὁ De Blainwill κλπ.».

Οἱ ἀσκοῦντες τὴν ἱατρικὴν, ἔλεγε ὁ Ἀριστοτέλης, ὀφείλουν νὰ εἶναι τελειῶς κατάρτισμένοι, γιατί σὲ πολλὰς περιπτώσεις δὲν εἶναι σὲ θέσιν νὰ κρίνουν ὀρθῶς οὔτε γιὰ τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος ἀλλ' οὔτε καὶ γιὰ τὴν θεραπείαν του: «Οὔτε γάρ ποῖόν τι δεῖ τὸ ὑγιαίνειν εἶναι σῶμα κρίνουσιν, ἐνίοτε καλῶς, οὔτε πρὸς τὸ ὑποκείμενον αὐτοῖς ὅρον τυγχάνουσι τῶν ποιητικῶν» (Πολιτ. 1432 α 37).

Πάντως ἡ ἱατρικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι μᾶλλον ἢ Κνίδιος Ἱατρικὴ, τῆς ὁποίας Ἀσκληπιάδης ὑπῆρξε ὁ πατέρας του Νικόμαχος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἱπποκρατικὴ διδασκαλία, καὶ ἰδίως ὁ περὶ Φύσεως λόγος του, τὸν ὁποῖο παρακολουθεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπως καὶ ὁ Πλάτων, ἀφοῦ χρησιμοποιεῖ τὸ περιεχόμενό του (Γαλ., XVVIII, A 258 - καὶ X 111).

Σύμφωνα μὲ τὸν Γαληνό, ὁ Ἀριστοτέλης τυγχάνει ἄριστος ἐρμηνευτὴς τοῦ περὶ Φύσεως λόγου τοῦ Ἱπποκράτη (Γαλ., X, 15): «Ἱπποκράτης μὲν πρῶτος ἀπάντων ὧν ἴσμεν ὀρθῶς ὑπῆρξασθαι φαίνεται, μετ' αὐτὸν ὁ Ἀριστοτέλης ἐπὶ πλεῖστον ἐξηγήσατο» (Γαλ., X 15). Ὁ Posoherieder, ἐξ ἄλλου, ἀπέδειξε τὴ στενὴ σχέσιν πολλῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλη μὲ τὰ ἀξιολογώτερα ἔργα τοῦ Ἱπποκράτη (βλ. *Encycl. op. Paul-Real*, 8-1802,).

Ὁ Ἀριστοτέλης, λοιπόν, μὲ βάση τὸν περὶ Φύσεως λόγον τοῦ Ἱπποκράτη, ὅπως καὶ οἱ Περιπατητικοὶ καὶ οἱ Στωϊκοί, τονίζει χαρακτηριστικά: «Ἄνευ γάρ τοῦ καθόλου οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη» (βλ., *Μετεωρ.*, 1086, 5). Καὶ στὰ *Φυσιολογικά* του: «δοκεῖ μοι ἡ ψυχὴ τε καὶ τὸ σῶμα συμπαθεῖν ἀλλήλων» (808,β- καὶ τὸ ἐμὸν Πλάτωνος Ἱατρικά, εἰς «Πλάτωνα», ἔτος ΙΓ' 1961, τεύχη 25/26, σελ. 17 καὶ ἐξ.).

«Φύσις», λέγει ὁ Σταγίριτης φιλόσοφος, «εἶναι ἀρχὴ τις καὶ αἰτία τοῦ κινεῖσθαι καὶ ἡρεμεῖν, ἐνῶ ὑπάρχει ἡ τῶν ἐχόντων ἀρχὴν κινήσεως ἐν αὐτοῖς ἢ αὐτὰ» (πρβλ. π. *Φυσικῆς ἀκρόασεως*, β, 1-γ, 1, 8, 3-π. Οὐρ., α, 2-π. *Μεταφυσ.*, σ. 4 - *Ἠθικ. Νικ.*, ζ, 4-Ρητ. τέχ., α, 10). Καὶ πάλι: «Φύσις εἶναι ἡ δύναμις, ἡ ὁποία δημιουργεῖ, ὑπογράφει (δηλ. σχεδιάζει), εὐλόγως δημιουργεῖ, εὐλόγως ποιεῖ» (βλ. π. *ζώ. Γεν.*, β. 6-α, 23, -3, 2).

Καὶ ὁ Πλάτων (Τίμ., 692) καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὸ σῶμα θεωροῦν ὡς ὄργανον ψυχῆς. Ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ, τονίζει, ἔχει ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιεῖ τὸ σῶμα ὡς ὄργανο καὶ κυρίως τὸ φυτικὸ τῆς μέρους, δηλ. τὸ αὐξητικὸ καὶ θρεπτικόν· καὶ παραδέχεται ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ψυχὴ ὡς «ἐντελέχεια σώματος ὀργανικοῦ φυσικοῦ». Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Ἀριστοτέλης διδάσκει, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀποτελεῖ ζωϊκὴ δύναμη, πού τείνει νὰ προσδώσῃ στὸν ἄνθρωπο τέλεια μορφή καὶ στὸν ὀργανισμό τέλεια ὀργάνωση τῶν λειτουργιῶν του, τῶν ὁποίων ἀπόρροια εἶναι ἡ ζωὴ⁽¹⁾.

(1) Περὶ φύσεως γενικῶς, περὶ ὕλης καὶ οὐσίας, περὶ γενέσεως τῶν ὄντων, περὶ ἐντελεχείας, περὶ ὕλης κλπ., βλ. Κ. Μητροπούλου Ἱατρικά Ἀριστοτέλους, εἰς Ἱατρ. Πλάτ., τόμ. ΙΣΤ (1964, τεύχ. 31/32).

Σύμφωνα με τὴ διδασκαλία τοῦ ἡ ψυχὴ διακρίνεται σὲ τρία εἶδη: τὴ φυσικὴ (ὀλική), τὴν αἰσθητικὴ καὶ τὴ νοερά (πνευματικὴ), ποὺ κινεῖ τὴν σκέψη σὲ διανόηση. Ἡ φυσικὴ ψυχὴ ταυτίζεται με τὴ ζωὴ (ἐμψυχο σῶμα), ποὺ εἶναι σύνθετη ἀπὸ τὴν ὕλη καὶ τὸ εἶδος, δηλ. τὴ μορφή καὶ τὴν οὐσία τοῦ ζῶντος σώματος, ποὺ συνδέονται με τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς, τῆς βιολογικῆς δηλ. δυνάμεως, ποὺ τείνει νὰ καταστήσει τὸ σῶμα τέλει ὄργανο ζωῆς (ἐντελέχεια), ἀφοῦ ἡ οὐσία εἶναι ἐντελέχεια, καὶ μάλιστα ἡ πρώτη τοῦ ζῶντος σώματος (βλ. π. *Ψυχῆς*, 412α 27-412, 14-22 κλπ. Βλ. Κ. Μητροπούλου, *Ἀριστ. π. Ψυχῆς*, ἐκδ. «Ὠφελίμου Βιβλίου», 1980 κ.λ.π.).

Ὁ νοῦς δὲν σχετίζεται με τὴ σωματικὴ ἐνέργεια, διότι δὲν μετέχει καμμιᾶς, ἐπομένως μένει νὰ θεωρηθῇ ὡς θεϊκῆς προελεύσεως. Καὶ φαίνεται, πῶς ἡ ψυχὴ ἐπικοινωνεῖ με κάποιο θεϊότερο στοιχεῖο. «*Λέγεται δὲ τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι καὶ θεῖον εἶναι μόνον· οὐδὲν γὰρ αὐτοῦ τῇ ἐνέργειᾳ κοινωνεῖ σωματικῇ ἐνέργειᾳ. Πάσης μὲν οὖν ψυχῆς δύναμις ἑτέρου σώματος ἔοικε κεκοινωνικέναι καὶ θειοτέρου τῶν καλουμένων στοιχείων, ὥς δὲ διαφέρουσι τιμότητι αἱ ψυχαὶ καὶ ἀτιμίᾳ ἀλλήλων, οὕτω καὶ ἡ τοιαύτη φύσις διαφέρει*» (π. *Ζω. Γεν.*, 736β 27-Κ. Μητροπούλου, *Ἑλ. Βιβλ.*). Ὅσον δὲ ἀφορᾷ στὶς σχέσεις μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς, ὁ σοφὸς αὐτὸς ἀκολουθεῖ τὶς σχετικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Ἰπποκράτη, παραδέχεται δηλ. τὴ μεταξὺ τους στενὴ σχέση καὶ ἀλληλοεπίδραση: «*Πολὺ γὰρ ἐξαλλάττουσι φαίνονται αἱ διάνοιαι ὑπὸ τοῦ σώματος παθημάτων· καὶ τούναντίον δὴ τοῖς τῆς ψυχῆς παθήμασι τὸ σῶμα συμπάσχον φανερόν γίνεται περὶ τε τοὺς ἔρωτας καὶ τοὺς φόβους καὶ τὰς λύπας καὶ τὰς ἡδονάς...*» (*Φυσιολογ.*, 805 α 5)· καὶ ἀποφαίνεται, καθὼς εἶπαμε προηγουμένως: «*Δοκεῖ δὲ μοι ἡ ψυχὴ τε καὶ τὸ σῶμα συμπαθεῖν (συμπάσχειν) ἀλλήλων· καὶ ἡ τῆς ψυχῆς ἑξὶς ἀλλοιουμένη συναλλοιεῖ τὴν τοῦ σώματος μορφήν· πάλιν τε ἡ τοῦ σώματος μορφή ἀλλοιουμένη συναλλοιοῖ τὴν τῆς ψυχῆς ἑξιν*» (αὐτ., 808 β, 12).

Ἐπαναλαμβάνουμε, ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ἔννοια τῆς ψυχῆς ταυτίζει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, με τὴ ζωὴ· καὶ γι' αὐτὸ λέμε «ἐμψυχο ζῶο» — ἀλλὰ γιὰ νὰ ποῦμε πῶς ἕνα ζῶο ζῇ, πρέπει νὰ ἔχει νοῦ, αἴσθηση, κίνηση καὶ στάση στὸν τόπο, καὶ νὰ παρουσιάζει αἴσθηση: «*Τὸ δὲ ζῶον διὰ τὴν αἴσθησιν πρώτως*» (π. *Ψυχ.*, 413, β 2). Καὶ συμπληρώνει τὸν ὅρισμό τῆς ψυχῆς: «*Ψυχὴ δὲ τοῦτο ὃ ζῶμεν καὶ αἰσθανόμεθα καὶ διανοούμεθα πρώτως*» (*Ψυχ.*, 413 α 33).

Τὶς αἰσθήσεις ὑπάγει στὶς ψυχικὲς λειτουργίες: καὶ τέτοιες ἔχουν ὅλα τὰ ζῶα, νοητικὴ ὁμῶς μόνο ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐλάχιστα ζῶα. Ἐπίσης ὅλα τὰ ζῶα ἔχουν, ὡς ἀπαραίτητο στοιχεῖο ζωῆς, «*θρεπτικὴ*» ψυχὴ: «*Ἡ γὰρ θρεπτικὴ ψυχὴ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει πρώτη καὶ κοινοτάτῃ δυνάμει ἐστὶ ψυχῆς καθ' ἣν ὑπάρχει τὸ ζῆν ἅπασιν, ἥς ἐστὶν ἔργα γεννῆσαι καὶ τροφὴ χρῆσθαι*» (π. *Ψυχ.*, 415 α 25).

Στὴ θρεπτικὴ βιολογικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς, ἐξ ἄλλου, ἀποδίδει καὶ τὴ διαφορὰ τοῦ φύλου· κατὰ φυσικὴν ἀνάγκη καὶ ἡ ζωτικὴ αὐτὴ ἀρχὴ προέρχεται ἐκ τῆς ὕλης, δυνάμει τῆς ὁποίας σχηματίζεται, αὐξάνεται καὶ διαφοροποιεῖται τὸ ἔμβρυο στὴν ἐνδομήτριο ζωὴ τοῦ. Ὡστε ἡ δύναμη αὐτὴ ἀποτελεῖ «*ποιητικὸ*» παράγοντα, ποὺ περικλείει μεγάλῃ δημιουργικὴ δύναμη. Καὶ ἐφόσον αὐτὴ εἶναι θρεπτικὴ, αὐτὴ καὶ γεννᾷ: «*Εἰ μὲν οὖν αὕτη ἐστὶν ἡ θρεπτικὴ ψυχὴ, αὕτη ἐστὶ καὶ ἡ γεννώσα· καὶ τοῦτ' ἐστὶν ἡ φύσις ἐκάστου, ἐνυπάρχουσα καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς καὶ ἐν ζῴοις πᾶσιν*» (π. *ζω. Γεν.*, 740 β, 36).

Ὁ Ἀριστοτέλης ὑποψιάζεται, ὅπως φαίνεται, καὶ τὴν ὁρμονικὴ λειτουργία τῶν γεννητικῶν ἀδένων, γιατί παραδέχεται: ὑπάρχουν στὸ σῶμα σπουδαῖα ὄργανα, ποὺ ἐπιτελοῦν βασικὲς λειτουργίες, ὅπως οἱ γεννητικοὶ λ.χ. ἀδένες. Καὶ ἂν παρατηρηθεῖ μεταλλαγὴ τῆς ὁργανικῆς τῶν φύσεως, μεταλλάσσεται καὶ ἡ λειτουργία τους καὶ μαζί τους καὶ ἡ λειτουργία πολλῶν ἄλλων ὀργάνων, ἀκόμα καὶ ἡ φύση ὅλου τοῦ ζῴου: «*Ἐνὸς δὲ μορίου ἐπικαίρου μεταβάλλοντος, μεταβάλλεται ὅλη ἡ σύστασις τοῦ ζῴου, πολὺ*

τῷ εἶδει διαφέρει. Ὁρᾶν δ' ἐξεστὶν ἐπὶ τῶν εὐνούχων, οἳ ἐνὸς μορίου πηρωθέντος (καταστάντος ἀναπήρου, ἀνικάνου), τοσοῦτον ἐξαλλάττουσι τῆς ἀρχαίας μορφῆς, καὶ μικρὸν λείπουνσι τοῦ θήλεος τὴν ἰδέαν» (π. ζώ. Γεν., 766α 24). Καὶ πάλι: «Φανερόν ἐστι ἀρχὴ τις οὐσα (δηλ. ἐσωτερικὴ ἑκκρίσις, ὁρμονικὴ) φαίνεται εἰς τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν· πολλὰ γοῦν συµμεταβάλλει μεταβαλλόντων ἢ θῆλυ καὶ ἄρρεν, ὥς ἀρχῆς μεταπιπτούσης...» (π. ζώ. Γεν., 716 β, 3).

Στὴν ὁρμονικὴ, τέλος, βιολογικὴ ἐπίδραση ἀποδίδει καὶ τὴν μεταβολὴ τῆς φωνῆς καὶ γενικὰ τὴν διάφορον χροιά τῆς, ἀναλόγως τοῦ φύλου καὶ τῆς ἡλικίας τοῦ ἀτόμου. ἀλλὰ καὶ ἡ διάκρισις ἀκόμα τοῦ φύλου (π. ζώ. Γεν., 788α 1). Ἡ λειτουργία, τονίζει μικρῶν ὀργάνων τυγχάνει μεγίστης βιολογικῆς δράσεως. «Αἱ γὰρ ἀρχαὶ μεγέθει οὐσαι μικραί, τῇ δυνάμει μεγάλαί εἰσίν» (π. ζώ. Γεν., 788α 1).

Καὶ ἄλλο βιολογικὸ σπουδαῖο γεγονός, τὴν κληρονομικότητα, ἀποδίδει ὁ Ἀριστοτέλης στὴ βιολογικὴ δύναμη τῶν γεννητικῶν ὀργάνων (βλ. Πολιτικά, 1262 α 2). Καὶ γι' αὐτὴν ἔχει σαφέστατη ἰδέα, γνωρίζει τὴν εὐθεΐα καὶ τὴν ἀτταβιστικὴ (παππογονία) κληρονομικότητα καὶ ἀναφέρει ἓνα σπάνιο γεγονός: «Ἐτι δὲ καὶ τοῖς ἀνωθεν γονεῦσιν ἐοίκασιν... ἀποδιδόασιν γὰρ διὰ πολλῶν γενεῶν αἱ ὁμοιότητες, οἷον καὶ ἐν Ἥλιδι ἢ τῷ Αἰθίοπι συγγενομένη· οὐ γὰρ ἡ θυγάτηρ ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐκ ταύτης αἰθιώψ» (π. ζώ. Γεν., 722α 9).

Γιὰ τὴν κύηση καὶ τὸν τοκετό, γιὰ τὴν ἀνατομικὴ σύσταση τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, γιὰ τὴν στείρωση, γιὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ αἵματος κ.λ.π. ἔχει σαφεῖς γνώσεις. [Περὶ ὄλων αὐτῶν λεπτομερῶς: Τὰ ἱατρικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, στὸ περιοδ. «Πλάτων», τόμ. ΙΣΤ (1964), τεύχ. 31/32. Ἐπίσης περὶ ἀγγείων, περὶ τροφῆς καὶ θρέψεως, περὶ ἀναπνοῆς, περὶ αἰσθήσεως, περὶ ὑγιεινῆς, περὶ μακροβιότητος κ.λ.π.].

RENZO RICCI*

Ἀποθησαύριση

Ἡ μυστηριώδης κίνησις
ἀπ' τὶς μέρες καὶ νύχτες,
ἀπ' τὶς ἐποχὰς καὶ ἀπ' τὶς σοδεῖς,
εἶναι μόνο ἓνα σημεῖο.

Ὅσο περισσότερες ἀλλαγές
θάχουμε δοκιμάσει,
τόσο περισσότερες ζωές
θὰ ζήσουμε;

[Μεταφράζει ὁ Φοῖβος Δέλφης].

* Συγγραφέας, δημοσιογράφος, ποιητής, συντάκτης τοῦ Ραδιόφωνου καὶ τῆς Τηλεόρασης. Διευθύνει τὸ περιοδικὸ «Τετράδια τοῦ Θεάτρου» καὶ εἶναι ἀρχισυντάκτης τοῦ πολιτικοῦ περιοδικοῦ κουλτούρας καὶ ἱστορίας «Πολιτεία καὶ Περιοχή». Πρώτῃ φορὰ δημοσιεύονται ποιήματά του στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα.

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΚΟΥΛΕΝΤΙΑΝΟΣ

Ἑλληνικὴ Παγκοσμιότητα

Ἐπιπολαιότητα θὰ ἦταν ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς παγκοσμιότητας ἀπλὰ καὶ μόνον ἓν ὅς «πνευματικοῦ ἐπεκτατισμοῦ». Ἡ λέξη περικλείει κάτι σημαντικότερο: τὴν ἀδελφότητα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ἀξιώματος «Ἐν τῷ Πᾶν», ἀδιάκριτα τῶν ἐπὶ μέρους διαφορῶν, προκαταλήψεων ἢ διακρίσεων καί, τέλος, μιὰ προτροπὴ πρὸς τὴν παγκόσμια ἐνότητα.

Ἡ παγκοσμιότητα ὅμως δὲν εἶναι μόνον συναισθηματικὴ παραδοχὴ μιᾶς ἀρχῆς· εἶναι καὶ φιλοσοφικὴ θέση. Γιατί, κοντὰ στὰ ἄλλα προϋποθέτει τὴν ἐλευθερίαν ποὺ εἶναι ἡ βάση τοῦ φιλοσοφεῖν καὶ τῆς ἐρευνας. Ὁ παγκόσμιος ἄνθρωπος — ὁρισμὸς εὐρύτερος τοῦ κοσμοπολίτη — δὲν αἰσθάνεται καὶ δὲν ἔχει δεσμά οὔτε στὶς ἐπιδιώξεις του οὔτε στοὺς ὁραματισμούς του.

Ἀνῆκει σὲ ὅλα καὶ πούθενά. Γιατί ὅλα βρίσκονται μέσα του. Γιατί κι ὁ ἴδιος βρίσκεται — καὶ φθίρεται χωρὶς νὰ διαφθείρεται — μέσα σὲ ὅλα. Ἐχει χαθεῖ ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ διαχωριστικοῦ παραπέτασμα. Ἐὰν πατήσῃ ἓνα μερμήγκι, αὐτὸς εἶναι ποὺ πρῶτος θὰ πονέσῃ. Γιατί καὶ τὸ μερμήγκι καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέρη αὐτῆς τῆς θείας οὐσίας. Οἱ διαφορὲς μορφῆς μεταξύ τους δὲν εἶναι οὐσιαστικές.

Γιὰ τὴν οἰκοδόμησιν ἑνὸς κτιρίου ἀπαιτεῖται πολλῶν ἢ συμβολή. Χρησιμοποιοῦνται διάφορες εἰδικότητες. Ἐν τούτοις, ἡ συνεργασία μεταξύ τους θεωρεῖται ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ταχεῖα καὶ στέρεη ἀποπεράτωση τοῦ ἔργου.

«Νὰ εἶσαι σὰν τὸ λουλούδι· ν' ἀνθίζεις ἐλευθέρως ἀφήνοντας τὶς μέλισσες νὰ κλέβουν τὴν καρδιά σου. Γίνε ἡ ἐκφραση τῆς μαγείας τοῦ κόσμου, ἀλλὰ μὴν κρατήσεις αἰχμάλωτο κανένα ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ τῆς ψυχῆς σου», ἔχει πεῖ ὁ Ραμακρίσνα.

Νὰ εἶσαι ἐλεύθερος, ἀλλὰ νὰ ἐπιτρέπεις καὶ στοὺς ἄλλους νὰ χαίρονται τὴν ἐλευθερίαν. Νὰ εἶσαι παγκόσμιος, ἀλλὰ νὰ ἐπιτρέπεις καὶ στοὺς ἄλλους τὴν παγκοσμιότητα. Τὶ σημαντικώτερο!

Ἡ «ἀμοιβαία ἀνοχή», γιὰ τὴν ὁποία θυσιάστηκαν ὁ Μαχάτμα Γκάντι καὶ ὁ Μάρτιν Λούθερ Κίνγκ, ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο σκαλοπάτι ποὺ ὁδηγεῖ στὸ ναὸ τῆς παγκοσμιότητας. Εἶναι ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποὺ ὁ Ἄλμπερτ Σβάιτσερ ἀποκαλοῦσε «σεβασμὸ τῆς ζωῆς». Ἡ ἴδια ἀκόμη ἀρχὴ ποὺ εἶχε ὑποχρεώσει τὸν Τόμας Πέην νὰ διακηρύξει: *«Πατρίδα μου εἶναι ὁ κόσμος ὅλος καὶ θρησκεία μου νὰ κάνω τὸ καλὸ»*.

Δὲν εἶναι παράγωγο πατριδολατρίας ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἡ παγκοσμιότητα γεννήθηκε καὶ διαδόθηκε κάτω ἀπὸ τὴ σκιά τῆς Ἀκρόπολης. Ἀπὸ τὸν Ὀμηρὸν κιόλας διαφαίνεται ὁ πλατὺς χαρακτήρας τοῦ Ἑλλήνα. Ὁ Ὀδυσσεύς, αἰώνιος κι αὐτὸς συμπατριώτης μας, πολλῶν ἀνθρώπων γνωρίζει τὶς πολιτεῖες καὶ τὰ ἦθη καί, μολονότι ναυαγός, μεταβάλλεται σὲ σπουδαστὴ τοῦ ἄγνωστου, σ' ὅλες του τὶς μορφές, καὶ τὶς πιὸ ἐπικίνδυνες. Τολμηρὸς ἀλλὰ καὶ παυόβριτος, σοφὸς ἀλλὰ καὶ καλοκάγαθος, «ἔχει τὸν ἄερα» ἑνὸς συγχρόνου κοσμοπολίτη. Καὶ σὰν τελικὰ ἐπιστρέφῃ στὴν Ἰθάκη, ἔχει πολλὰ νὰ διηγηθεῖ ἀπὸ τὸ ταξίδι...

Ἀλλὰ ἀπὸ τὴν Ἰθάκην ἄς μεταφερθοῦμε στὸν πάντα του χιονισμένον Ὀλυμπο. Οἱ δώδεκα θεοὶ συνεδριάζουν, ἐνῶ ὁ Δίας προεδρεῖ τοῦ Συμβουλίου. Ἐδῶ τὸ δικαίωμα συμμετοχῆς καὶ τῶν ἄλλων θεῶν καὶ θεαινῶν δὲν ἀποδεικνύει τὴ δημοκρατικότητα τῶν Ἑλλήνων; Πόση ἀντίθεση μὲ τὶς αὐστηρὲς μονοθεϊστικὲς ἀντιλήψεις ἁλ-λω λαῶν;

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἀκόμη ἡ ἰσοτιμία θέσης τῆς γυναίκας, ποὺ συχνὰ οἱ πρωτοβουλίες τῆς ἔχουν ἔντονο χαρακτήρα ἀνδρισμοῦ, ὅπως στὶς περιπτώσεις τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς Ἀρτέμιδας κλπ.

Γιὰ πρώτη φορὰ στὶς θεολογίες τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὕψιστος σὰν πατέρας. Βέβαια ὁ Χριστιανισμὸς θὰ δώσει μεγαλύτερη ἐμφαση στὴν πατρότητα τοῦ θεοῦ. Ἀλλὰ ἡ ἐλληνικὴ ἀντίληψη ὄντας παλαιότερη ἀξίζει νὰ ἐξαρθῇ ἰδιαίτερα.

Γιὰ πρώτη φορά στὶς θεολογίες τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὕψιστος παρουσιάζεται σὰν πατέρα. Βέβαια ὁ Χριστιανισμὸς θὰ δώσει μεγαλύτερη ἐμφαση στὴν πατρότητα τοῦ θεοῦ. Ἀλλὰ ἡ ἐλληνικὴ ἀντίληψη ὄντας παλαιότερη ἀξίζει νὰ ἐξαρθεῖ ιδιαίτερα.

Ὁ Δίας ὅμως δὲν εἶναι πατέρας μόνο τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ «ἀνθρώπων», δηλαδὴ ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Οἱ Ἕλληνες δὲν φιλοδοξοῦν νὰ θεωροῦνται ὁ περιούσιος λαὸς τοῦ θεοῦ σάν, ἅς ποῦμε, τὸ λαὸ τοῦ Ἰσραήλ.

Ὁ θεὸς τῶν Ἑλλήνων εἶναι παγκόσμιος, δὲν μεροληπτεῖ, δὲν ἔχει ἐχθρούς, ἔχει βέβαια ἀδυναμίες καὶ ἐλαττώματα, ἀλλὰ παράλληλα τὸν διακρίνει κι ἓνας ἀνοικτὸς πνευματικὸς ὀρίζοντας. Αὐτὴ τὴν ἀρετὴ τῆς παγκοσμιότητος, μὲ τὴν ὁποία οἱ Ἕλληνες προίκισαν τοὺς θεοὺς τους, διατηροῦν ἀκόμη καὶ σήμερα στὶς ἰδέες καὶ στὴ συμπεριφορὰ τους. Ἄλλοι λαοὶ βασανίζονται ἀπὸ τρομερὰ φυλετικὰ προβλήματα. Στὴν Ἑλλάδα παρόμοιο πρόβλημα δὲν ὑπῆρξε ποτέ. Ἀκόμη καὶ οἱ Ἕλληνες τσιγγάνοι συναντοῦν κάποτε τὴν ἀποστροφή μας ὄχι γιὰ λόγους φυλετικούς, ἀλλὰ ἐπειδὴ εἶναι συνήθως ἀκάθαρτοι καὶ ἀποκρουστικοί. Δηλαδὴ γιὰ τὰ ἀτομικὰ τους ἐλαττώματα.

Ἄλλο χαρακτηριστικὸ τῆς ἐλληνικῆς παγκοσμιότητος εἶναι ἡ... μετανάστευση, μαζὶ καὶ ἡ πρόοδος τῶν Ἑλλήνων μεταναστών σὲ ὅλα τὰ πλάτη καὶ μήκη τῆς ὕδρου γείου. Πάμπολλοι λαοὶ μεταναστεύουν. Δὲν διαπρέπουν ὅλοι στὰ ξένα. Μερικὰ ἄτομα ἐξαφανίζονται μέσα στὶς θορυβώδεις πολιτείες ἢ στὶς ἀχανεῖς ζουγκλες γιὰ πάντα. Ὁ Ἕλληνας μετανάστης προσαρμόζεται σύντομα, διαπρέπει λόγω τῆς ἐργατικότητος ποὺ τὸν διακρίνει, καὶ λόγω τῆς εὐφυΐας τοῦ ἐπιβάλλεται στοὺς ἄλλους. Σπάζοντας τὰ τεῖχη τῆς ἀδιαφορίας γίνεται ὁ φίλος ὅλων καὶ κατακτᾷ μ' εὐκολία τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν ντόπιων κατοίκων τῆς περιοχῆς.

Πρέπει μαζὶ μὲ τὰ ἀρνητικὰ νὰ σχολιά-

ζονται καὶ τὰ θετικὰ στοιχεῖα τῆς φυλῆς μας. Ἐνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα προτερήματα τοῦ Ἕλληνα εἶναι πὼς ποτὲ δὲν παρουσιάζεται μονοκομματικὸς ἢ φανατικὸς, ἐκτὸς ἂν πρόκειται γιὰ περιπτώσεις ἐθνικῆς ἄμυνας, δηλαδὴ γιὰ τὴ σωτηρία τῆς πατρίδας. Εἶναι ἄνθρωπος τοῦ διαλόγου, ὄχι ἱεροεξεταστής. Ἐραστής τῆς γνώσης, ἀναζητητῆς τῆς ἀλήθειας, δὲν μνησικακεῖ οὔτε στίς χειρότερες τῶν περιστάσεων. Ἡ παγκοσμιότητα ἔχει γιὰ τὸν Ἕλληνα τὴ διαφάνεια τῆς γαλανῆς θάλασσας καὶ τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ οὐρανοῦ.

Τὴν εὐρύτητα ποὺ δίνουν οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοι στὸ ὄνομα «Πατρίδα» διαπιστώνουμε ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ κείμενά τους. Καὶ ἀσφαλῶς, θά... παρεξηγῶντο, ἂν μὲ τὸ παράδειγμα (καὶ μὲ τὸ αἷμα τους) δὲν ἀπεδείκνυαν, ὅτι ἄλλο ἢ φιλοπατρία κι ἄλλο ἢ παγκοσμιότητα κι ὅτι τὸ ἓνα δὲν ἀντιστρατεύεται τὸ ἄλλο.

«Πατρίς γάρ ἐστι πᾶς ἵνα ἂν πράττῃ τις εὖ», γράφει ὁ Ἀριστοφάνης..

«Ἀνδρὶ σοφῷ πᾶσα γῆ βατή· ψυχῆς γὰρ ἀγαθῆς, πατρίς ὁ σύμπας κόσμος», ἀποφαινεται ὁ Δημόκριτος.

«Πᾶσα γῆ πατρίς ἐστίν, ἐξαιρέτος δ' οὐδεμία», συμπραίνει Διογένης ὁ Σινωπεύς. Ἐνῶ ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, σάν ρωτήθηκε ἂν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν πατρίδα του, εἶπε πὼς ἐνδιαφέρεται ζωηρά. Κι ἔδειξε τὸν... οὐρανὸ!

Τοῦ ἴδιου πνεύματος τῆς παγκοσμιότητος ἐνσαρκωτῆς ὑπῆρξε καὶ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδόνας. Μαθητῆς τοῦ Ἀριστοτέλη, ἐπεδίωξε νὰ ὑλοποιήσῃ τὴν προτροπὴ: ὅτι οἱ βασιλεῖς ταιριάζει νὰ φιλοσοφοῦν.

Ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ γιγαντώνεται καὶ θαυματουργεῖ ζυμωμένη μὲ τὶς ἀρχές τῆς παγκοσμιότητος. Ἐμπνέεται ἀπ' αὐτές. Ζῇ καὶ κινεῖται μέσα τους. Δραστηριοποιεῖται ἀρμονικὰ μαζὶ τους. Κι εὐχεται, αὐτὲς οἱ ἀρχές κάποτε νὰ κυριαρχήσουν εὐρύτερα καὶ ὅλοι οἱ θνητοὶ νὰ γίνουν ἓνα μέσα στὴν εὐρύχωρη ἀγκαλιὰ τῆς πανανθρώπινης ἀδελφότητος.

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

CHRISTIE, RICHARD and MARIE J. AHODA, *The Author it a-
rian Personality (Ἡ Αὐταρχικὴ Προσωπικότητα)*

Τὸ ἔργο τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ σημαντικὰ δοκίμια σχολιάζοντα τὴν ἐπίδραση καὶ τὶς ἐπιπτώσεις τοῦ κλασσικοῦ ἔργου τοῦ Theodor Adorno, *The Author it arian Personality (Ἡ Αὐταρχικὴ Προσωπικότητα)*. Ὁ κύριος ὄγκος τῆς κριτικῆς ποὺ ἀσκοῦν τὰ δοκίμια αὐτὰ ἀναφέρεται κυρίως στὴν μεθοδολογία, στὴν ἐννοιολόγηση καὶ στὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν ποὺ διεξήχθησαν στὸ βραχὺ σχετικὰ χρονικὸ διάστημα ποὺ πέρασε ἀπὸ τὴν δημοσίευση τῆς σπουδαίας αὐτῆς μελέτης τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας.

Σημαντικὴ φαίνεται ἡ συμβολὴ τοῦ δοκιμίου τοῦ "Εντουαρντ Σίλς «*Αὐταρχισμός: ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ*», ὅπου ἀναλύονται ὁρισμένες βασικὲς θεωρητικὲς παραδοχὲς στὴν μελέτη τῆς αὐταρχικῆς προσωπικότητας. Σὰν μελετητὴς τῆς πολιτικῆς σκέψης καὶ τῶν πολιτικῶν κινήματων, ὁ συγγραφέας ἀμφισβητεῖ τὴν σκοπιμότητα τῆς ὀξείας διχοτόμησης ποὺ γίνεται συνήθως μεταξὺ τῶν προδιαθέσεων τῆς προσωπικότητας τῶν ὁπαδῶν τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς καὶ τῆς ἄκρας δεξιᾶς ποὺ ὑπαινίσσεται τὸ ἔργο τοῦ Ἀντόρνο. Σύμφωνα μὲ τὸν συγγραφέα, ἡ διχοτόμηση αὐτὴ προσιδίᾳζει περισσότερο στὴν πολιτικὴ σκέψη τοῦ 19οῦ αἰῶνα, ἐνῶ στὸν 20ὸ αἰῶνα δὲν ἐμφανίζεται σὰν σκόπιμη, παρ' ὅλη τὴν προσπάθειά της νὰ ἐπιβιώσει. Ὁ Σίλς ἐξετάζει ἀκόμη τὰ συστήματα τῆς προσωπικότητας ποὺ περιλαμβάνουν τὰ βασικὰ θέματα ὅπως ἀντανακλῶνται ἀπὸ τὶς χρησιμοποιούμενες μετρήσεις, ὑποδεικνύοντας ἔτσι ὅτι ἡ πολιτικὴ φιλοσοφία τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς θ' ἀπορρίψει ἀναμφίβολα τὶς αὐταρχικὲς ἀπαντήσεις στὰ ἐρωτήματα ποὺ ἀφοροῦν τὴν πολιτικὴ φιλοσοφία τῆς δεξιᾶς. Ἡ ἀπόρριψη αὐτὴ φαίνεται νὰ ἐκφράζει τὴν διάθεση μὴ αὐταρχικῆς προσωπικότητας. Στὴν περίπτωσή ὅμως τῶν κομμουνιστῶν ἡ ἀπάντηση ἀφορᾷ στὴν πολιτικὴ ἄποψη καὶ ὄχι στὴν προσωπικότητα, ποὺ συγκεντρώνεται ἡ μέτρηση. Ὁ Σίλς θὰ καταλήξει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἰδεολογία τῆς ἀριστερᾶς ἐκδηλώνει ἕνα ὑψηλὸ βαθμὸ αὐταρχικότητας ὅπως καὶ ἡ ἰδεολογία τῆς δεξιᾶς.

Τὸ δοκίμιο τῶν Χέρμπερτ Χάιμαν καὶ Πῶλ Σέτσκι «*Ἡ Αὐταρχικὴ προσωπικότητα: μιὰ μεθοδολογικὴ κριτικὴ*» ἀμφισβητεῖ ὁρισμένες ἀπὸ τὶς μεθόδους ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀντόρνο καὶ ὄχι τὰ πορίσματα τοῦ ἔργου του. Οἱ συγγραφεῖς συνοψίζουν τὴν κριτικὴ τους 1) στὴν μὴ ἀντιπροσωπευτικότητα τοῦ δείγματος τῆς κλασσικῆς σπουδῆς καὶ τὴν σχέση του μὲ τὶς ἐπιχειρούμενες γενικεύσεις, 2) στὴν μὴ ἐξέταση ἀπὸ τὸν Ἀντόρνο τῆς πιθανῆς μεταβλητῆς «*τυπικὴ παιδεία*». Διατείνονται ἀκόμη ὅτι οἱ κλίμακες τοῦ Ἀντόρνο ἐμπεριέχουν πλάνες ποὺ ὁδηγοῦν σὲ μιὰ ὑπεργενίκευση τῶν εὐρημάτων, ὅτι ἡ ὑποτιθέμενη συσχέτιση τῶν κλιμάκων E,F καὶ PEC τοῦ Ἀντόρνο ἐνδέχεται νὰ εἶναι κίβδηλη λόγω τῆς ὁμοιότητας τῶν περιεχομένων τῶν κλιμάκων αὐτῶν, ὅτι ἡ διπλὴ λειτουργία τῆς κλίμακας F γιὰ τὴν μέτρηση τῆς προκατάληψης ἀλλὰ καὶ σὰν συγκεκαλυμμένο μέτρο θέτει τὸ πρόβλημα τοῦ κύρους της, ἀλλὰ ὑποδεικνύει ἐπίσης καὶ τὶς πλάνες στὶς ἀξιολογήσεις τῶν συνεντεύξεων καὶ στοὺς ἀθροιστικούς βαθμοὺς τῶν ἀξιολογικῶν κλιμάκων, τὸ πρόβλημα τοῦ μὴ ἐλέγχου τῆς μεταβλητῆς «*ὁμαδικὸς ἰσθός*» στὴν ἐπίδρασή της γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς ἰδεολογίας, καθὼς δὲν στηρίζεται σὲ ἐμπειρικὰ δεδομένα.

Στὸ δοκίμιο τοῦ Ρίτσαρντ Κρίστι «*Ἐπανεξέταση τοῦ Αὐταρχισμοῦ*» τίθεται σὲ ἐξο-
νυχιστικὴ διερεύνηση ἡ ἔννοια τοῦ αὐταρχισμοῦ καθὼς καὶ ἡ κλίμακα F εἰδικότερα. Σύμφωνα μὲ τὸν συγγραφέα, ἡ κλίμακα F ὑποδεικνύει δυὸ συμπεράσματα: (1) ὅτι ἐν-
τοπίζει κάτὶ τὸ κοινὸ στὴν φασιστικὴ ἰδεολογία, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ ἐντοπίζει μὲ ἀκρί-
βεια καὶ (2) ὅτι, ἐνῶ ὑπάρχει κάποια ἐμπειρικὴ ἐνδειξη ὅτι οἱ ὑποτιθέμενες διαστάσεις
ἔχουν ἐγκυρότητα, δὲν ἀναλύονται μὲ σαφήνεια οἱ συσχετίσεις τους μὲ τὰ κοινὰ θέμα-
τα.

Οἱ ἐρευνες ποὺ διεξήχθησαν ἀπὸ τὸν Ἡγκερ καὶ τὸν Σμιθ, τὸν Κρίστι, τὸν Σκόν-

τελ και τον Μύσσην, τον Μίλτον, τον Κάμπελ και τον Μακντόναλντ, τείνουν μάλλον να υποστασιώνουν τους χαρακτήρες προσωπικότητας για συμπεριφορά δηλωτική αυταρχισμού, αλλά και θέτουν την ανάγκη ανάπτυξης περισσότερο εκλεπτυσμένων μετρήσεων για την ανάλυση κι άλλων αιτιωδών συνακολούθων της αυταρχικής συμπεριφοράς. Η έρευνα ειδικότερα του Κρίστι αποκαλύπτει την σπουδαιότητα της ατομικής προσωπικότητας στις περιπτώσεις επιλογής ομαδικών ταυτίσεων. Στο δοκίμιό του «Το εκλεκτικό αποτέλεσμα της προσωπικότητας στην πολιτική συμμετοχή», ο Χάρολντ Λάσγουελ (ο Δαυλός έχει ήδη παρουσιάσει τον σημαντικόν αυτόν σύγχρονο συγγραφέα στο τεύχος του 14) επεξεργάζεται μια σειρά υποθέσεων σαν συμβολή στην κατανόηση του *hoop politics*. Ένδιαφερόμενος κυρίως για τις σχέσεις μεταξύ όψεων της προσωπικότητας και πολιτικής συμπεριφοράς, τείνει να συνδέσει την αυταρχική προσωπικότητα με το πρόσωπο εκείνο που προσανατολίζεται στην ισχύ. Ο Λάσγουελ διατείνεται ότι η πρόβαση στην ισχύ κι όχι σε κάποια άλλη αξία της κοινωνικής διεργασίας οφείλεται στο γεγονός ότι ο περιορισμός στην πρόβαση σε άλλες αξίες υπερκεράσθηκε από την χρήση ισχύος. Η υπόθεση αυτή σχετίζει την αντίληψη της σχετικής αποστέρησης της ισχύος και την επιτυχία περασμένων εμπειριών, όπου η χρήση της ισχύος προτείνεται σαν η κινητήρια δύναμη για το άτομο, ενώ το προσανατολισμένο στην ισχύ άτομο συμμετέχει στην πολιτική διεργασία λόγω των παρεχόμενων δυνατοτήτων για την πραγματοποίηση ιδιωτικών παρορμήσεων κάτω από την κάλυψη της εργασίας για το κοινό καλό.

Οι τάσεις αυτές οδηγούν το συγγραφέα να εξειδικεύσει τις ακόλουθες τυπικές υποθέσεις:

1) Οι ήγέτες της σύγχρονης πολιτικής, όπου υπάρχουν συγκριτικά ελεύθεροι θεσμοί, είναι προσανατολισμένοι στην ισχύ σαν μια συντεταγμένη ή δευτερεύουσα αξία, ενώ άλλες αξίες, περισσότερο αλτρουιστικές, θεωρούνται σαν πρωτογενείς.

2) Πρόσωπα έντονα προσανατολισμένα στην ισχύ τείνουν να την επενδύουν σε δευτερεύουσας σπουδαιότητας ρόλους.

3) Είναι άπιθano οι ήγέτες κορυφής ολοκληρωτικών καθεστώτων στην βιομηχανική κοινωνία να στρατολογούνται από τα πρόσωπα εκείνα που χαρακτηρίζονται σαν αυταρχικές προσωπικότητες.

4) Όλοι οι ήγέτες κορυφής δημοκρατικών και ολοκληρωτικών καθεστώτων τείνουν να στρατολογούνται από πρόσωπα που δεν παρουσιάζουν το μόρφωμα ισχυρού προσανατολισμού στην ισχύ, ενώ ένας σημαντικός βαθμός εγωκεντρικών προσώπων σε μεταγενέστερες φάσεις ανάπτυξης αποτελεί σημαντικό στοιχείο στην επιλογή και στην διαδραμάτιση πολιτικών ρόλων.

Ο Λάσγουελ διατείνεται γενικά, ότι ο αυταρχισμός είναι δυσλειτουργικός για την ήγηση εξ αιτίας των λειτουργικών απαιτήσεων της εύλογισίας —έμφυτης στην πολιτική ήγησης ανεξάρτητα από την ιδεολογία του καθεστώτος.

Τέλος, το δοκίμιο της Έλση Φρένκλε - Βρούνσγουϊκ επιβεβαιώνει την ακρίβεια της αρχικής έρευνας του Αντόρνο. Η μεγαλύτερη αξία του δοκιμίου αυτού έγκειται ίσως στην ακρίβεια και στην σαφήνεια εξέτασης του τρόπου συμβολής της οικογενειακής κατάστασης στην διαμόρφωση της αυταρχικής προσωπικότητας.

Τα δοκίμια αυτά θέτουν σε κριτικό έλεγχο το κλασσικό πιά έργο «Η Αυταρχική Προσωπικότητα» του Θεοντόρ Αντόρνο, ενός από τους βασικότερους φορείς της σύγχρονης σχολής της Φραγκφούρτης της «κριτικής κοινωνιολογίας». Πρόσθετες όμως έρευνες απαιτούνται για την διευκρίνιση πλευρών του έργου αυτού, όπως π.χ. την άπασαφήνιση των βασικών θεωρητικών παραδοχών της έρευνας για κάθε σχέση αυταρχικής προσωπικότητας και πολιτικής συμπεριφοράς. Στο επίπεδο που το σύνδρομο της προσωπικότητας τέμνει την πολιτική ανάλυση, απαιτείται ευρύτερη έρευνα, που θα μπορούσε ακόμη να συμπεριλάβει ιστορικές και πολιτιστικές μεταβλητές. Πρόκειται για σημαντικές έρευνες μεθοδολογικώς συμπαγείς.

Μανώλης Μαρκάκης

ΠΕΤΡΟΣ ΓΛΕΖΟΣ: Ὁ καθησυχαστικὸς καὶ γαλήνιος

Ὁ Πέτρος Γλέζος εἶναι ἓνας δραστήριος ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων γενικῶς (ἀπὸ πολλὰ χρόνια εἶναι Πρόεδρος τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρίας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν), ἀλλὰ πρῶτιστα ἓνας χαρισματικὸς διηγηματογράφος. Ἀπὸ τὴν ἄκρη τῆς πέννας του βγαίνει ἡρεμία, θαλπωρή, ἀνθρωπιά καὶ ἀναδείχεται ἡ αἰώνια πατρίδα.

Ἀναμφισβήτητα ἀνήκει στὴν μεγάλη σχολὴ τῶν Ἑλλήνων δασκάλων τῆς διηγηματογραφίας καὶ συνεχίζει τὴν παράδοση τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ τοῦ Παπαντωνίου. Ὁ Π.Γ. εἶναι λαμπρὸς λειτουργὸς τῆς παραδοσιακῆς διηγηματογραφίας, ποὺ ποτὲ δὲν ἔχασε τὴν ἀξία της καὶ τὴ γοητεία της. Σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ὁ κόσμος ἀλαφιασμένος τρέχει πρὸς τὸ τίποτα καὶ τὸ πουθενά, ἔρχεται ὁ διηγηματογράφος μας μὲ τὴν πείρα τῆς ζωῆς, μὲ τὸ ταλέντο καὶ μὲ τὴν εὐγένειά του νὰ μᾶς καθησυχάσει, τονίζοντας τὸν μεγάλο κόσμο ποὺ κρύβεται πίσω ἀπὸ τὶς μικρὲς του ἱστορίες. Πίσω ἀπὸ τὴν «ἀσημαντότητα». Οἱ συλλογές του «*Φθινοπωρινὴ ἐξοχή*», «*Ἡ πρώτη γνωριμία*», «*Ταξίδι στὰ περασμένα*» καὶ «*Τὰ θαμπὰ μάτια*» εἶναι, καθεμιὰ, σταθμὸς στὴν πορεία τῆς ἑλληνικῆς διηγηματογραφίας.

Θὰ ἀναφερθῶ σὲ δύο περιστατικὰ ποὺ ὑπογραμμίζουν τὴ διεισδυτικὴ ματιὰ τοῦ συγγραφέα μέσα ἀπὸ ἀπλὲς ἱστορίες. Τὸ πρῶτο ἀναφέρεται στὴν «*Πρῶτη γνωριμία*», ὅταν ὁ μικρὸς ὑπάλληλος τῆς φαρμακαποθήκης συναντιέται ξαφνικὰ μὲ τὴν ὀδυνηρὴ πραγματικότητα καὶ κάνει τὴν «πρῶτη του γνωριμία» μὲ τὶς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες καὶ μὲ τὸν ἄνομο ἔρωτα. Στὸ διήγημα αὐτὸ ὁ Π.Γ. ἱεραρχεῖ μὲ εὐλάβεια καὶ σεβασμὸ πᾶν ὅτι ἀνθρώπινα πάθη καὶ μὲ δεξιότητα ὑπερβαίνει τὸν ρῦπο, γιὰ νὰ μείνει γυμνὴ ἡ ἀνθρώπινη ἀτέλεια. Δὲν κάνει μόνο τὸ μικρὸ παιδί τὴν πρῶτη του γνωριμία μὲ τὰ μυστήρια τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ὁ γέρο-φαρμακοποιὸς μὲ τὶς εὐθύνες του. Ἰδιαίτερα συγκινητικὸς παρουσιάζεται ὁ συγγραφέας στὰ ταξιδιωτικὰ του διηγήματα, ὅπου δὲν ξεχνάει νὰ προσφέρει τὸν ὀφειλόμενο φόρο τιμῆς στοὺς μεγάλους μας ποιητὲς Βαλαωρίτη, Σικελιανό, Γρυπάρη, Προβελέγγιο κλπ. Θὰ σταθῶ λίγο στοὺς Σιφνιοὺς ποιητὲς Γρυπάρη - Προβελέγγιο καὶ στὴ Σίφνο, ὅπου ὁ Π.Γ. ἀνάγλυφα, ἀνατριχιαστικὰ θὰ ἔλεγε, μᾶς ὁδηγεῖ μέσα ἀπὸ τὰ βαθιὰ ἐντοιχισμένα μὲ ξερολιθιά καλντερίμια στὸν Ἀρτεμώνα καὶ στὰ Εἰάμπελα, δηλαδὴ σὲ γειτονιὲς στὶς ὁποῖες κατοικοῦν μονίμως οἱ θεοί.

Ἡ γλαφυρὴ γραφὴ τοῦ Π.Γ. κυλάει ἄνετα πᾶνω στὸ χαρτί καὶ στὶς ψυχές μας, ἐνεργεῖ σὰν βάλαμο, διώχνοντας τὸ ἄγχος τῆς ξέφρενης ἐποχῆς μας. Ὁ Π.Γ. μέσα ἀπὸ τὴν τέχνη του μᾶς ὑπενθυμίζει σταθερὰ τὸ ἀρχαιοελληνικὸ μέτρο, σιγοτραγουδώντας τοὺς αἰώνιους καὶ ἀκατάλυτους ρυθμοὺς τοῦ τόπου μας.

Σπῦρος Νόνικας

ΧΡ. ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ: Σχεδιασμοὶ Εἰσαγωγῆς στὴν Φιλοσοφία

Στὸ πρῶτο μέρος τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ ἔργου ὁ καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας Χρήστος Γιανναρᾶς προβάλλει τὴν ἀσυνήθιστη ἀφετηριακὴ θέση ὅτι ἡ σταυρικὴ μορφοποίηση τοῦ χώρου (τοῦ ἀρχικοῦ ἀνθρώπινου οἰκισμοῦ) γύρω ἀπὸ τὸν ἀφετηριακὸ ἄξονα ἀναιρεῖ τὴν ἀπειλὴ τῆς ἀμορφίας καὶ τοῦ χάους καὶ σὲ τελευταία ἀνάλυση ἐλαύνει τὴν διαφοροποίηση τῶν νοητῶν ἀπὸ τὶς αἰσθητὲς πραγματικότητες στὴν περισσότερη ἢ λιγότερη ἀντιθετικὴ διαστολὴ τους. Πίσω ἀπὸ τὴν διαστολὴ αὐτὴ ἀρχίζει — ὑποστηρίζει ὁ Χρήστος Γιανναρᾶς — νὰ φαίνεται ἀμυδρὰ τὸ πρόβλημα τοῦ εἶναι, ὁ προσδιορισμὸς τοῦ «ὄντως ὄντος» σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ πεπερασμένο μεταβλητὸ καὶ ἐφήμερο ὄν, ἡ ταύτιση τῆς ἀληθινῆς ὑπαρξῆς μὲ τὴν ἐλευθερία ἀπὸ τὸν χρόνον, τὸν φθόρον, τὸν θάνατον.

Σύμφωνα με τὸν συγγραφέα, ὁ λόγος (δηλαδή ἡ μορφή ἀλλὰ καὶ ἡ δυνατότητα τῆς μορφῆς) μορφοποιεῖ τὰ αἰσθητὰ προσδίδοντάς τους εἶδος καὶ ἑτερότητα, καθιερύοντας τις μεταξύ τους σχέσεις ἀναφορικῶν διαφοροποιήσεων καὶ ὁμοιοτήτων. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ λόγος θὰ δώσει ὑπόσταση στὴν ὕλη καὶ θὰ τὴν μεταβάλλει σὲ γεγονὸς ζωῆς, ἀφοῦ δῖχως λογικὴ ἑτερότητα ἢ ὕλη εἶναι ἀνύπαρκτη.

Ὁ συγγραφέας ὑποστηρίζει ὅτι ἡ περίφημη φράση τοῦ Παρμενίδη «*ταῦτόν γάρ ἐστι νοεῖν τε καὶ εἶναι*», ποὺ παραμένει τὸ θεμέλιο τῆς νεοπλατωνικῆς σκέψης ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, διασώζει τὴν ἀρχαϊκὴν ἀντίληψη νὰ ἐνεργοποιεῖ τὴν παρεμβολὴ τῶν νοητῶν στὰ αἰσθητά, ἐνῶ ἡ νοητὴ πραγματικότητα δὲν εἶναι ἐφεύρημα τοῦ νοῦ ἢ ὁ τρόπος προσπέρασης τοῦ νοῦ στὰ αἰσθητὰ ἀλλὰ ὁ τρόπος ποὺ συνιστᾷ τὴν ζωὴν καὶ τὴν κοσμικὴν ἁρμονία. Ἡ φιλοσοφία, κατὰ τὸν συγγραφέα, ὀφείλει τὴν γένεσή της στὴν ἀφειρητικὴν ἐμπειρία τῆς διαπίστωσης τῆς δυνατότητας τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὑπερβαίνει τὸν σχετικὸ χαρακτήρα τῆς αἰσθητῆς του ὑπάρξεως καὶ ν' ἀνάγεται στὸν χῶρο τῶν ἀπόλυτων πραγματικότητων. Ἡ ταυτότητα τῆς ὑπαρξεως, αὐτὸ ποὺ τὴν κάνει νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι, σημαίνει μιὰ ἑτερότητα ἀπὸ κάθε τι ποὺ δὲν εἶναι ὁ ἑαυτός της, δηλαδή τὴν ἐλευθερία ἀπὸ κάθε γενικὸ προκαθορισμὸ καὶ κοινὰ ιδιώματα, ἐξαρτημένη ὑπαγωγή, μεταβολὴ καὶ ἀλλοίωση. Κατὰ συνέπεια βασικὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας πέρα ἀπὸ τὴ χρηστικὴ ἐκδοχὴ τῶν ὄντων παραμένει ἡ ἀσκηση τῆς ἐλευθερίας τοῦ νοῦ στὸν ὀρισμὸ τῶν φαινομένων, δηλαδή στὴν πρόσβαση τοῦ γεγονότος τῆς ἑτερότητας.

Ἡ ἀρχέγονη φιλοσοφικὴ ἔκφραση εἶναι μυθολογικὴ, γιατί μόνο ὁ μῦθος μπορεῖ νὰ προκαλέσει καὶ νὰ συντονίσει τις ἄρρητες ἐμπειρίες τῶν ἐσχατῶν ἐρωτημάτων τῆς ὑπαρξεως, τὴν ἀμεσότητα τῆς σχέσης μετὰ τις δυνατότητες τῆς ζωῆς. Ὁ συγγραφέας σημειώνει ὅτι σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν δημοκρίτεια εἰκονολογία, ὅπου ἡ εἰκονιστικὴ λειτουργία τῆς γλώσσας ἀναδείχνει καὶ φανερώνει τις «δυνάμεις» τῶν πραγμάτων, τις λογικὲς δυνατότητες τῶν ὄντων, στὴν πλατωνικὴ εἰκονολογία κάθε συγκεκριμένο ὄν ὑπάρχει ἐπειδὴ μετέχει κατὰ τὴ μορφικὴ του ὑπόσταση στὸν κοινὸ καὶ ἐνιαῖο λόγον μιᾶς νοητῆς ὁμοειδεας.

Στὸ Β' Μέρος τοῦ ἔργου τοῦ ὁ συγγραφέας ὑποστηρίζει, ὅτι ὁ ὀρισμὸς τῆς οὐσίας ἀναπαοκρίνεται σὲ μιὰ σύνθεση καὶ τάξη τῶν ἐπὶ μέρους δεδομένων τῆς κοινῆς ἐμπειρίας, προκειμένου νὰ φανερωθεῖ στὰ ὅρια τοῦ κοινοῦ λόγου ἡ ἐνικότητα τῆς οὐσίας. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μοναδικὸ ὄν, γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ ὑπαρξὴ δὲν λανθάνει, ἐνῶ λόγος εἶναι ἡ φανέρωση τῶν ὑπαρκτῶν στὸν ἄνθρωπο, δηλαδή ἡ μὴ-λήθη τους ἢ ἀν-αληθεία τους. Ἡ ἀτομικὴ ὑπαρξὴ ἀληθεύει μόνο σὰν γεγονὸς ὑπαρκτικῆς ἑτερότητας, δηλαδή στὰ πλαίσια τοῦ κοινωεῖν σὰν ἀνάφορικὴ ὑπαρξὴ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὁ λόγος δὲν ταυτίζεται οὔτε μετὰ τὸ εἶναι ἢ τὴν πραγματικότητα καθεαυτὴ οὔτε μετὰ τὴν φαινομενικότητα τοῦ εἶναι, δηλαδή τὴν πραγματικότητα σχετικὰ μετὰ μᾶς. Τὸ εἶναι ταυτίζεται μετὰ τὴν δυναμικὴ πραγματοποίηση τῆς ζωῆς, ἐνῶ ἡ σχέση τῆς κοινωνίας φανερώνεται καὶ σημειώνεται σὰν λόγος.

Σύμφωνα με τὸν συγγραφέα, μετὰ τὸν Κάντ ἡ εὐρωπαϊκὴ φιλοσοφία μετατοπίζεται πιά ἀπὸ τὸ πρόβλημα τοῦ εἶναι, τὴν ἀλήθεια τῆς ὑπαρξεως ἀπὸ τὴν ἑτερότητα καὶ ἐλευθερία ἀπὸ τὸ χῶρο, τὴν φθορὰ καὶ τὸν θάνατο, πρὸς τὴν γνώση καθεαυτὴ καὶ τις προϋποθέσεις γιὰ τὴν οἰκοδομὴ τῆς ἀδιαμφισβήτητης καὶ χρηστικῆς ἐπιστήμης, ἐνῶ ἡ φιλοσοφικὴ ἰδιότητα τοῦ "Ἐγελου μοιάζει νὰ συνειδητοποιεῖ μιὰ θεμελιώδη ἐκκρεμότητα τῆς καντιανῆς μεταφυσικῆς. Τοῦτο ἔχει τὴν ἐννοια ὅτι ἡ κριτικὴ λειτουργία τῆς νόησης δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἐξαντλήσει τὴν δυναμικὴ τῆς ζωῆς, τις ἀντιθέσεις ποὺ συγκροτοῦν τὸ γίγνεσθαι, ποὺ ἀνῆκουν ἐξίσου στὴν πραγματικότητα. Ἡ γνώση γιὰ τὸν "Ἐγελὸ εἶναι ἓνα γίγνεσθαι (μιὰ διαλεκτικὴ σχέση), ποὺ ὀρίζει καὶ ἐξαντλεῖ τὸ εἶναι, ἐνῶ ἡ διαλεκτικὴ ἐνότητα τῆς ἰδέας ἀναιρεῖ κι αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀρχαιότατη φιλοσοφικὴ ἀντίθεση ὕλισμου καὶ θεϊσμοῦ.

Ὁ Χρῆστος Γιανναρᾶς, ἀναλύοντας τις συνέπειες γιὰ τὴν φιλοσοφία τῆς μαρξιστικῆς ἀντιστροφῆς τοῦ ἐγελιανοῦ συστήματος, ὑποστηρίζει τὴν ἄποψη ὅτι ἡ φιλοσοφία τοῦ μαρξισμοῦ δὲν παύει νὰ δεσμεύεται ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ της καταγωγὴ σὰν γνήσιο τέκνο τῆς δυτικῆς μεταφυσικῆς ὁσονδήποτε κι ἂν ἐμφανίζεται — τουλάχιστον στὰ

κείμενα της νεότητας του Μάρξ — να κομίζει περισσότερο το μήνυμα της επαναστατικής αλλαγής της ανθρώπινης κοινωνίας και λιγότερο μία πληρέστερη πρόταση για την έρμηνεία της πραγματικότητας. "Όταν ή αλήθεια εξαντλείται στην νοητική αυτή ικανότητα του υποκειμένου και τίθεται ή ύποταγή της πραγματικότητας στην νοητική αυτή ικανότητα, ό μαρξισμός δέν μπορεί παρά νά εκφράσει όλα τά τυπικά συμπτώματα τών ολοκληρωτικών συστημάτων της μεταφυσικής αϋθεντίας πού γνώρισε ή ευρωπαϊκή ιστορία. Η άξιοματική έρμηνεία τού ιστορικού και τού κοινωνικού γίνεσθαι πρέπει νά ένσαρκωθεί ύποχρεωτικά σέ μία όρισμένη εκπροσώπηση, σ' ένα όρατό κέντρο (στά συγκεκριμένα πολιτικό - κοινωνικά καθεστώτα). Έτσι, ό «μονισμός» τού υποκειμένου της δυτικής μεταφυσικής δέν είναι δυνατό ν' άπολήξει σέ μορφώματα ζωής, αλλά άπό τόν άναπόφευκτο ολοκληρωτισμό της όρθολογικής αϋθεντίας, έστω κι άν οι προθέσεις του σκοπεύουν άπερίφραστα στην άπελευθέρωση τού ανθρώπινου υποκειμένου άπό κάθε μορφή δουλείας στη φύση ή στην άνάγκη.

Τό σημαντικό αυτό έργο τού Χρήστου Γιανναρά έξετάζει μέ νέο βλέμμα τή φύση και τήν εξέλιξη τού φιλοσοφικού στοχασμού και ρίχνει φώς σέ προβλήματα πού σήμαδεψαν τήν πορεία της φιλοσοφικής άνάλυσης και σύνθεσης. Η πλούσια ενημέρωσή του στα προβλήματα πού τίγει διευρύνει τις ύπαρξιακές κατηγορίες θεώρησης τών θεμάτων, ένω ή διαπραγμάτευσή τους όδηγεί σέ άνανέωση τών ύπαρξιακών προκαταβολών. Τό έργο αυτό ύπερβαίνει τό «Σχεδιάσμα» και άποτελεί σημαντική προσφορά στην σύγχρονη έλληνική φιλοσοφία, καθώς ή μέθοδός του είναι συστηματική και όδηγεί σέ συμπαγείς έννοιολογήσεις.

Μανώλης Μαρκάκης

Δρ. ΙΣΙΔΩΡΟΣ Γ. ΓΟΥΝΑΡΗΣ, 'Η 'ιατρική και 'Υγιεινή εις τόν 'Ομηρον (μελέτημα), 'Αθήνα 1984, σελίδες 90.

Η πρώτη άναφορά στην ίατρική τέχνη γίνεται πράγματι στον 'Ομηρο (Ίλιάς Δ 215-219). Στους στίχους αυτούς μάς άποκαλύπτει ό 'Ομηρος ότι ό ήρωας Μαχάων 'Ασκληπιάδης, δηλαδή ίατρός, προσέρχεται νά θεραπεύσει τήν πληγή τού Μενελάου: «Αὐτὰ ἐπεὶ ἴδεν ἔλκος, ὅθ' ἔμπεσε πικρὸς οἰστός / αἶμ' ἐκμυζήσας ἐπ' ἄρ' ἤπια φάρμακα εἰδώς / πάσσε, τὰ οἷ' ποτε πατρὶ φίλα φρονέων πόρε Χείρων».

« Άπό της έποχής τού Χείρωνος Κενταύρου, έμπειρικού ίατροῦ και τού 'Ασκληπιου, μαθητοῦ και αὐτοῦ τού μεγάλου έμπειρικού ίατροῦ και μέχρι της εμφάνισης της φιλοσοφίας στην 'Ελλάδα άπό τήν Θαλή τόν Μιλήσιο παρεμβάλλεται ένα μεγάλο κενό (Μεσαίων της 'Ιατρικής)». (Κ. Μητρόπουλος, «Δαυλός», τεῦχος 17/83, σελίς 774). 'Ο συγγραφέας βέβαια περιορίζεται σέ μία συλλογή τών άποσπασμάτων εκείνων πού θεωρεῖ ότι τεκμηριώνουν τις άπόψεις του. Έρωτήματα, όπως π.χ. εκείνα πού σημειώνει ό Κ. Μητρόπουλος περί της έποχής τού Χείρωνος, τού πρώτου έμπειρικού ίατροῦ πού υπήρξε και διδάσκαλος τού 'Ασκληπιου, δέν τόν άπασχό-

λησαν. Βέβαια τά όμηρικά έπη είναι τά μόνα γραπτά κείμενα άπό τά όποια μπορούμε ν' άντλήσουμε τέτοιες πληροφορίες. — **Η. Α. Τ.**

ΓΙΩΤΑ ΣΤΡΑΤΗ, άνεμόσπαρτοι (ποίηση), Astoria N. York USA, 1983, σελ. 60.

Η περίπτωση της ποιήτριας Γιώτας Στρατή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί άπηρεί, κατά κάποιο τρόπο, τά όνειρα, τούς πόθους και τούς καημούς εκείνων τών ξενητεμένων πού συγκροτούν τήν τρίτη μεγαλύτερη πόλη άπό Έλληνες στον κόσμο: τήν 'Αστόρια της Νέας 'Υόρκης. Η ποίηση της Γ. Στρατή ζεματάει, καίει μέσα άπό φλόγες λυρισμού, αλλά και άνοίγει τομές πού σέ κάνουν νά άνατριχιάξεις. Άναμφισβήτητα διαθέτει προσωπικό στυλ πού τό διακρίνει ταχύτητα και ρεαλισμός. Πιστεύω, ότι πάνω άπ' όλα ή ποιήτρια είναι έπιγραμματοποιός και μάλιστα μέ πολύ ταλέντο.

Άς πάρουμε μία γεύση:

— Στόν άνδρα μου:

Μή μου πικραίνεις

π' άνοιξα παντζούρια σφαλισμένα.

Άπλώς δέν είχαμε καιρό

νά ήλιαστοῦμε άντάμα.

— Πετριές:

Σπείρε σωστά ιδανικά
νὰ δρέψης πλέρια δόξα.
— Πρόσφυγες:
Ἀβοήθητοι σπορείς
σὲ δανεϊκὴ πατρίδα.

Σ. Ν.

Κ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΣ, *Στὸ Εὐρωκοινοβούλιο (πολιτικοὶ λόγοι)*, Ἀθήναι 1984, σελ. 165.

Τὸν Κ. Μ. Καλλία δὲν νομίζω ὅτι εἶναι ἀπαράιτητο νὰ τὸν παρουσιάσει ὁ Δαυλὸς σὰν πολιτικὸ πρόσωπο. Ὁ Κ. Μ. Καλλίας πολλακίς ἀνέλαβε τὴν διοίκηση τῶν κοινῶν ἀπ' τὴ θέση τοῦ ὑπουργοῦ, ὡς βουλευτῆς σὲ πολλὰς περιόδους. Τὸ ἐνδιαφέρον μας ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση ὅμως τῶν ἀγορεύσεων τοῦ στὸν Εὐρωκοινοβούλιο ἐρεθίσθηκε πολλὰς φορὲς. Μπορεῖ βέβαια τὰ θέματα νὰ ἐνδιαφέρουν ἰδιαίτερα τοὺς νέους Ἕλληνες εὐρωβουλευτές, ἀλλὰ ταυτόχρονα διαφαίνεται καὶ ἡ μεγάλη ἀνάγκη νὰ προχωρήσει τάχιστα ἡ Εὐρωπαϊκὴ ἔνωση. Νομίζω, ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀπλῶν καὶ ἀπληροφόρητων ἀναγνωστῶν γιὰ τέτοιες μορφῆς κείμενα εἶναι περιορισμένο. Διαβάζοντας ὅμως τὶς ἀγορεύσεις αὐτὲς τοῦ Κ. Μ. Καλλία πολλὰς φορὲς σκέφθηκα πόσο ἐνδιαφέρον θὰ ἦταν μιὰ ἀνάπτυξη σὲ βιβλίο τῶν συμπερασμάτων τοῦ ἐπὶ τῶν ἐν γένει πολιτικῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος. — Η. Α. Τ.

ΓΙΩΡΓΟΣ Κ. ΠΑΠΠΑΣ, *Παράλογο καὶ προνομιούχος τόπος (φιλοσοφικὴ ἔρευνα, προβολή)*, σελ. 117, Ἀθήνα 1984.

Ἄν ὑπάρχει κάτι ποὺ χαρακτηρίζει πέρα γιὰ πέρα τὸ συνολικὸ πνευματικὸ ἔργο τοῦ Κορίνθιου ποιητῆ καὶ στοχαστῆ Γ.Κ. Παππᾶ, εἶναι ἡ ἀκραφνὴς «ἐλληνικότητά» του, ὅπως προσπάθησε νὰ τὴν δώσει μέσα ἀπὸ τὰ ἑλληνικὴς ἐπινόησης ἀνυπέρβλητα μέσα τῆς ποίησης καὶ τῆς φιλοσοφίας. Πάντα ἀνήσυχος ἀναζητητὴς ὁ Γ.Κ.Π., στὸν τόμο αὐτὸ καταπιάνεται μὲ 24 φιλοσοφικὰ θέματα, τὰ ὁποῖα συναποτελοῦν μιὰ δεμένη ἐνότητα κάτω ἀπὸ τὸ γενικώτερο θέμα: *Παράλογο καὶ προνομιούχος τόπος*. Βασικά, ὅμως, τὸν βασανίζει καὶ τὸν ἀπασχολεῖ τὸ παράλογο, ποὺ μέσα στὸν κόσμον τῶν ἀντιθέσεων ἀντιπαρατίθεται στὸν προνομιούχον τόπον. Ὁ συγγραφέας, χωρὶς νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἡρακλείτεια σκῆψη περὶ τῆς ἀντιθέσεως καὶ τῆς ἐνότητος τῶν ὄντων, προβληματίζεται καὶ διαμαρτύρεται γιὰ τὴν λογικὴ τοῦ παραλόγου, ποὺ στίς μέρες μας ἔγινε κανὼν καὶ συντελεστής τοῦ χά-

ους στὸ ὁποῖο ζοῦμε, κατισχύοντας τοῦ «προνομιούχου τόπου». Καὶ ὅμως μόνο μέσα στὸν πόλεμον τῶν ἀντιθέσεων ὑπάρχει χώρος γιὰ μιὰ καλύτερη μοῖρα τῆς ἀνθρωπότητας, ἂν τὰ πράγματα ἀναζητηθοῦν πάνω σὲ καινούργια «πρότυπα ριζώματα», ὅπου θὰ βασιλεύει ὁ ἀρχαιοελληνικὸς Λόγος. Καὶ τότε καθὼς μᾶς λέει:

«Ἀπὸ ποῦ θὰ ἔχει θλίψη αὐτὸς
ποὺ βλέπει παντοῦ ἐνότητα»;

Σ.Ν.

ΚΩΣΤΑΣ Δ. ΛΑΣΚΑΡΗΣ, *Νοσταλγώντας τὴν λατέρνα (ποίηση)*, Ἰωλκός, Ἀθήνα 1984, σελ. 30.

Ὁ Κώστας Λάσκαρης μάχεται στὰ μέτωπα τῆς μουσικῆς, τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς ποίησης μὲ τὸ πάθος ποὺ χαρακτηρίζει τὸν ἐρασιτέχνη. Ὁ Κ.Λ. γράφει ἕνα εἶδος ποίησης, σὲ τετράστιχα, ἄκρως μελωδικὰ, σὲ ὕφος «λαϊκὸ» χαριτωμένο, σατιρικὸ καὶ χωρὶς χυδαιότητες. Θὰ ἔλεγα, ὅτι γράφει ποίηση τῆς παλιᾶς συνοικιακῆς Ἀθήνας, ποὺ πάνω τῆς ἀκουμπάει μὲ σιγουριά ὁ καθένας. Ποιητικὰ θέματα ἀπὸ τὴν τελευταία τοῦ συλλογῆ, τὴν ἐνδέκατη, «*Νοσταλγώντας τὴν λατέρνα*», ὅπως ὁ ἀκαπνος στρατιώτης, πετροπόλεμος, ὁ παστελάς, ἡ ξυδοῦ, ὁ παγωτατζῆς, ὁ παλιὸς μανάβης, τὸ πατίνι κλπ., δὲν εἶναι μόνο λόγια, ἀλλὰ μιὰ ὥρα ἐποχὴ ποὺ ἔφυγε ὅπως ἔφυγε, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ οἰκονομικοῦ. — Σ.Ν.

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΜΑΤΟΡΙΚΟΣ, *Ζεματιστὰ (σατιρική ποίηση)*, Ἀθήνα 1984, σελ. 47.

Ὁ Γρηγόρης, γνωστότατος στοὺς λογοτεχνικούς κύκλους τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ, ἀποτελεῖ ἀντιπροσωπευτικὸν τύπον σατιρικοῦ ποιητῆ, μὲ ρίξεις ποὺ φτάνουν στὸν Ἀριστοφάνη καὶ στὸ Σουρῆ. Ἡ τρίτη τοῦ ποιητικῆ συλλογῆ ἐπιβεβαιώνει τὴν πηγαία καὶ βαθυστόχαστη σατιρικὴ του ματιὰ. Καταπιάνεται μὲ θέματα, ποὺ φαίνονται ὅτι εἶναι τῆς καθημερινότητος, ἀλλὰ στοχεύουν σὲ αἰώνιες αἰτίες. Ἀκολουθώντας τὸν πατροπαράδοτον δεκαπεντασύλλαβον, ποὺ τόσο ταιριάζει στὴν σάτιρα, αἰχμίζει τοὺς πάντες καὶ τὰ πάντα γύρω του. Ἰδοὺ πὼς βλέπει τὸ μονοτονικό:

«Ἐμεῖς οἱ νεοῦ Ἕλληνες τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα
ποὺ ἔχουμε στὴν κεφαλὴ λάχανο γιὰ κορῶνα
ἐδιώξαμε τὰ πνεύματα καὶ τὴν περισπωμένη
κάνοντας τὴν γραμματικὴ, ἀνάπρη, βλαμμένη».

Σ. Ν.

ΑΛΛΑ ΕΝΤΥΠΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ ΝΕΑ, μηνιαία έφημερίδα των εργαζομένων στα Πανεπιστήμια (έκδοτρια Εὐαγγελία Τσολακοπούλου), φύλλο 21, Σεπτέμβριος 1984 • ΓΛΩΣΣΑ, περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας της επιστημονικής ένωσης Νέα Παιδεία (έπιστασία Κ.Ν. Παπανικολάου), τεύχος 6 αφιερωμένο στα 'Αρχαία Έλληνικά, Φθινόπωρο 1984 • ΕΥΘΥΝΗ, μηνιαίο περιοδικό (ύπεύθυνος Κώστας Ε. Τσιρόπουλος), τεύχος 154, 'Οκτώβριος 1984 • ΠΑΜΜΕΓΑΣ, τριμηνιαίο περιοδικό μαθηματικής μελέτης της ελληνικής γλώσσας (έκδότης Κοσμάς Μιλτ. Μαρκάτος), τεύχη 1-14 • ΝΕΑ ΣΚΕΨΗ, μηνιαίο περιοδικό γραμμάτων και τέχνης (διευθυντής Χρήστος Ν. Κουλούρης), τεύχος 258-9, Σεπτ. - 'Οκτ. 1984 • ΕΙΡΗΝΗ, δημοσιογραφικό όργανο της 'Ανθρωπιστικής Κινήσεως Ειρήνης και της Δελφικής 'Αδελφότητας (διευθυντής Λάμπης Ν. Κωνσταντόπουλος), αριθ. φύλλων 128 και 129, Αὐγ. και Σεπτ. 1984 • ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΡΟΥΜΕΛΗ, διμηνιαία επιθεώρηση ποικίλου προβληματισμού (έκδότης Κώστας Δ. 'Αβράμ), τεύχος 29, Σεπτ. - 'Οκτ. 1984 • ΠΟΡΦΥΡΑΣ, διμηνιαίο κερκυραϊκό περιοδικό (διεύθυνση Δημήτρης Κονιδάρης και Περικλής Παγκράτης), φυλλάδιο 25, 'Οκτ. 1984 • ΕΥΒΟ'Ι'ΚΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ, μηνιαίο έντυπο (διευθυντής Κ. Δημόπουλος), αριθ. φύλλου 28, Αὐγ. - Σεπτ. 1984 • ΤΑ ΨΑΡΑ, μηνιαίο περιοδικό (έκδότης - διευθυντής Νίκος Χατζηγεωργίου), τεύχη 41-42, Δεκ. - 'Ιαν. 1984 • ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, μηνιαία έφημερίδα (ιδιοκτήτης Θ. Κουμπής), αρ. φύλλ. 106-107, Αὐγ. - Σεπτ. 1984.

ΤΕΧΝΙΚΑ ΛΑΘΗ

'Από άβλεψία «διαπράχθηκαν» δύο τεχνικά λάθη στο προηγούμενο 34ο τεύχος του *Δαυλού*: (α) Στη σελίδα 1641 (άρθρο του κ. Δ. Νικορέτζου) ή δεξιά στήλη τοποθετήθηκε άριστερά και ή άριστερή δεξιά. Και (β) στο τέλος του άρθρου του κ. Η. Τσατσόμοιρου με τίτλο «*Οί πολιτικοκοινωνικές ιδέες του Δημόκριτου*» (σελ. 1674) ένσωματώθηκε ή καταληκτική παράγραφος του άρθρου του κ. Σπ. Νόνικα με τίτλο «*Έργο και Έργασία*» (της σελίδας 1682).